

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

EBU'L-ABBÂS ABDULLAH ES-SEFFÂH VE DÖNEMİ

(750-754)

Behman CELİLOV

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof. Dr. Ahmet TURAN YÜKSEL

Konya-2017

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

EBU'L-ABBÂS ABDULLAH ES-SEFFÂH VE DÖNEMİ

(750-754)

Behman CELİLOV

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof. Dr. Ahmet TURAN YÜKSEL

Konya 2017

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

YÜKSEK LİSANS TEZ KABUL FORMU

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Behman Celilov		
	Numarası	118110021011		
	Ana Bilim /BilimDalı	İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı / İslam Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	*	
		Doktora		
	TezDanışmanı	Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel		
Tezin Adı	EBU'L-ABBÂS ABDULLAH ES-SEFFÂH VE DÖNEMİ (750-754)			

Bu çalışmanın amacı Abbâsî daveti ve Ebu'l-Abbâs'ın halife oluşundan sonraki dört yıllık dönemi analiz etmektir.

Temeli Ömer b. Abdülaziz döneminde atılan Abbasî ihtilal hareketi Muhammed b. Ali tarafından organize edildi. Onun organize ettiği propaganda faaliyetleri yaklaşık otuz iki yıl boyunca gizli olarak sürdürüldü. Davet sürecini iyi değerlendiren Abbâsîler, planlı bir şekilde Emevî iktidarını yıkmayı başarmışlardır.

Kûfe'de iktidarı ele geçiren Abbâsîler 132/750 yılında Abbâsî ailesinden Ebu'l-Abbâs'a biat ederek onu halife ilan etmiştir. O, halifeliği süresince devletin iç istikrarına yönelik politika izlemiştir. Devletin temelini sağlamlaştırma adına Emevî ailesini takip ettirmiş ve onları yakalayıp sert bir şekilde cezalandırmıştır. Sıkı yönetim sonucunda Ebu'l-Abbâs Endülüs toprakları hariç tüm Emevî iktidarına bağlı bölgeleri merkezî idareye bağlamayı başarmıştır.

Bunun sonucunda ülkenin bazı bölgelerinde merkez yönetime karşı küçük çapta ayaklanmalar olmuştur. Fakat başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ebu'l-Abbâs dört yıllık idareciliği sürecinde devletin geleceğine dair iktisadî, kültürel ve sosyal alanda yapılması gereken ıslahatları gerçekleştirememiştir. Onun halifeliği daha çok Abbâsî Devletinin kuruluş safhasını oluşturmaktaydı.

Anahtar kelimeler; Abbâsî daveti; Ebu'l-Abbâs, halifelik

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Bahman Jalilov		
	Student Number	118110021011		
	Department	İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı / İslam Tarihi Bilim Dalı		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	*	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel		
Title of the Thesis/Dissertation	ABU AL-ABBÂS ABDULLAH AL-SAFFÂH AND PERIOD (750-754)			

The purpose of this research is to analyze Abbâsîds call and Ebu'l-Abbâs's four years caliphate period.

Abbâsîds call based during Umar b. Abdulaziz caliphate under Muhammed b. Ali organization. His secret propaganda activities continued thirty two years approximately. Abbâsîds, with their well-evaluated propaganda activities overthrew Umayyads Dynasty.

Abbâsîds who had come in power in Kufa 132/750 year, the family obeyed to Ebu'l-Abbâs and declared him as a caliph. During his caliphate he focused on stabilization of the local politics across the country. In order to enhance the state dominance Ebu'l-Abbâs followed Umayyads family and captured them and punished severely. With the martial law Ebu'l-Abbâs succeeded to unite all cities under control of the central authority except

Andalus. As a result of this, small upheavals rose against central authority in some regions, but failed to be successful.

During four years Ebu'l-Abbâs could not realise any reformation in economics and socio-cultural areas towards future. Ebu'l-Abbâs's caliphate period is considered Abbâsîds establishment phase

Key words: Abbâsîds call; Ebu'l-Abbâs, caliphate

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	X
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Önemi.....	1
2. Araştırmanın Kaynakları	1
3. Araştırmanın Yöntemi.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

EBU'L-ABBÂS ABDULLAH ES-SEFFÂH'IN HALİFELİK ÖNCESİ

HAYATI

1.1 .Ebu'l-Abbâs Abdullah es-Seffâh'ın Doğumu ve Nesebi.....	5
1.2. Gençliği	6
1.3. Abbâsî Daveti.....	6
1.4. Davet Sürecinde Abbâsî Aile'sinin Ehl-i Beyt'le İlişkileri.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

EBU'L-ABBÂS ABDULLAH ES-SEFFÂH'IN HALİFELİK DÖNEMİ

2.1. Halife Oluşu	41
2.2. İlk İcraatları	46
2.3. Emevîler'e Karşı İntikam Siyaseti	48
2.4. Vezir Ebû Seleme el-Hallâl'ın İmameti Devretme Teşebbüsü	55
2.5. Zâp Suyu Savaşı	61
2.6. İbn Hübeyre'nin Direnişi	65
2.7. İsyânlar	68
2.7.1. Habîb b. Mürre el-Mürri İsyanı.....	68
2.7.2. Ebu'l-Verd İsyanı.....	69
2.7.3. el-Cezîre Halkı'nın İsyanı	71
2.7.4. Bessâm b. İbrâhim İsyanı	72
2.7.5. Ziyâd b. Sâlih İsyanı	73
2.8. Hâricîler.....	73
2.9. Sınırlardaki Gelişmeler	75
2.9.1. Malatya Kuşatması.....	76
2.9.2. Talas Savaşı.....	77
2.9.3. Keş Savaşı	85

2.9.4.Mansûr b. Cumhûr İsyanı.....	85
2.9.5.Sicilya Seferi	86
2.10.Ebu'l-Abbâs'ın Ehl-i Beyt'le Olan İlişkileri.....	86
2.11. Veliâht Meselesi.....	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBU'L-ABBÂS ABDULLAH ES-SEFFÂH'IN VEFATI VE ŞAHSİYETİ

3.1. Vefatı.....	89
3.2.Ebu'l-Abbâs'a es-Seffâh Denilmesi.....	92
3.3.Şahsiyeti	95
SONUÇ.....	99
BİBLİYOGRAFYA	102
ÖZGEÇMİŞ.....	115

KISALTMALAR

ACOR	:American Center of Oriental Research
b.	:İbn
bkz.	:Bakınız
bask.	:Baskı
c.	:Cilt
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev.	:Çeviren
DAD	:Dini Araştırmalar Dergisi
DEİFD	:Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DGBİT	:Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
FÜİFD	:Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
GÜÇİFD	:Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	:Hicrî
hz.	:Hazreti
İAD	:İslâm Araştırmalar Dergisi
İİAV	:İslâmî İlmler Araştırma Vakfı
İÜTM	:İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası
İSTEM	:İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsî Dergisi
m.	:Miladi
mak.	:Makale
NEÜİFD	:Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
OMÜİFD	:Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	:Sayfa

sy.	:Sayı yok
SÜİFD	:Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TA.	:Türkler Ansiklopedisi
terc.	:Tercüme
thk.	:Tahkik
trs.	:Tarihsiz
TİDSAD	:Türk İslâm Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
USAD	:Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi
yy.	:Yayın Yeri Yok

ÖNSÖZ

Abbâsî Devletinin ortaya çıkış sebepleri ile Emevîlerin ortaya çıkış sebepleri hem dönemsel hemde kurulusal olarak birbirinden farklıdır. Abbâsiler ekonomi, siyasî, kültürel ve ilmî çalışmaları, tercüme faaliyetleri ile kendinden sonra kurulacak olan devletlere öncülük etmiştir. Abbâsiler, izledikleri hoşgörü politikaları ve Müslümanlar arasındaki eşitlik uygulamaları ile de tarihte altın harflerle kendilerinden söz ettirmişlerdir.

Emevîler, içinde birçok milleti barındıran geniş bir coğrafyada hüküm sürmekteydi. Ancak Emevî halifelerinin yaklaşık bir asıra kadar devam eden idarelerinde idarî ve iktisadî bakımdan Arap olmayan milletlere karşı uygulamış oldukları dışlanma politikaları yönetime karşı ciddi tepkilerinin oluşmasına yol açmıştır. Bu uygulanan politikalar, Emevî iktidarından kurtulmak için farklı düşünce ekollerine sahip grupların isyan hareketlerine de neden olmuştur. Geneli başarısız olan bu isyan hareketleri, Emevîler tarafından bastırılmıştır. Bütün bu gelişmeleri en verimli şekilde değerlendiren ise, ismini Hz.Peygamber'in amcası Abbas b. Abdülmuttalib'den alan Muhammed b. Ali önderliğindeki Abbâsî ihtilali olmuştur.

Hız. Peygamber'in soyundan gelen bir şahsın halife olması gerektiğini prensip edinen Abbâsî daveti, "*er-Rıdâ min Âl-i Muhammed*" sloganıyla peygamber ailesini ve Emevîler tarafından dışlanan halk tabakasını kendi etrafında toplamayı başarmıştır. Abbâsî daveti, Hız. Peygamber'in amcası Abbâs'in torunlarından Ali b. Abdullah'ın oğlu Muhammed b. Ali tarafından 100/718 yılında başlatılmıştır. Muhammed b. Ali'nin başlattığı davet otuz iki yıl'a kadar süren faaliyetleri sonucunda Emevî iktidarının ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır. Abbâsî devletinin ilk halifesi Ebu'l-Abbâs dört yıl süren halifeliği boyunca, en çok Emevî kökenli idareci ve taraftarların bertaraf edilmesiyle uğraşmıştır. Abbâsî propagandacılarının cazip vaatlerine kanıp Abbâsî davetine katılan muhalif grupların umutlu bekleyişleri de bu dört yıl içinde geçmiştir.

“*Ebu’l-Abbâs Abdullah es-Seffâh ve Dönemi (750-754)*”adı altında ele aldığımız bu çalışmada amacımız Abbâsî daveti ve Ebu’l-Abbâs’ın halife oluşundan sonraki dört yıllık dönemi analiz etmektir.

Çalışmamız, Giriş, birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın önemi, kaynakları, araştırmanın yöntemi hakkında bilgiler verilmektedir. Birinci bölümde, Ebu’l-Abbâs Abdullah es-Seffâh’ın doğumu, nesebi ve gençliği, Abbâsî davetinin başlaması, davet sürecinde Ehl-i Beyt ilişkileri gibi konular yer almaktadır. İkinci bölümde, Ebu’l-Abbâs’ın halife oluşu, ilk icraatları, son Emevî halifesi Mervân b. Muhammed’in yakalanması ve öldürülmesi, isyanlar, fetihler, Hârîcîler, hilafet döneminde Ehl-i Beyt ilişkileri ve veliaht meselesi gibi çalışmamızın ana kısmını oluşturan konular ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise, Ebu’l-Abbâs’ın vefatı, Ebu’l-Abbâs’a es-Seffâh denilmesi ve şahsiyetiyle ilgili bilgilere yer verilmektedir.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde bana yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel’e teşekkür ediyorum.

Behman CELİLOV

Konya 2017

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi

Konu olarak çalıştığımız “*Ebu’l-Abbâs Abdullah es-Seffâh ve Dönemi (750-754)*” İslâm tarihinde önem arzeden konulardan biridir. Bu güne kadar Abbâsî halifeleri hakkında birçok araştırmalar ve değerlendirmeler yapılmıştır. Fakat ilk Abbâsî halifesi Ebu’l-Abbâs Abdullah es-Seffâh’ın halifelik dönemi hakkında yeterli araştırmanın yapılmamış olması konumuzun önemini artırmaktadır. Dolayısıyla biz de burada “*Ebu’l-Abbâs Abdullah es-Seffâh ve Dönemi (750-754)*” adı altında başlamış olduğumuz çalışmamızda Abbâsî davet sürcinden Ebu’l-Abbâs’ın vefatına kadarki dönemin olaylarını ulaşılabildiğimiz kaynaklar üzerinden bir takım değerlendirmeler yaparak okuyucumuza sunmayı amaç edindik.

2. Araştırmanın Kaynakları

“*Ebu’l-Abbâs Abdullah es-Seffâh ve Dönemi (750-754)*” adı altında başlamış olduğumuz çalışmamızda konuyla ilgili bilgileri İslâm tarihine kaynaklık eden eserlere başvurularak toplanmıştır. Tezimize kaynaklık teşkil eden eserler tarih, tabakat, ensâb ve coğrafya kitaplarıdır. Bu kaynakları ana başlıklarıyla ele almak daha uygun olacaktır.

Bütünüyle Abbâsîler hakkında bilgi veren kaynak “*Ahbâru’d-Devleti’l-Abbâsiye*” adlı eseridir.¹ Yazarı meçhul olan bu eser Abbâsîlerin davet faaliyetleri, Horasan’da Ebû Müslim’in ortaya çıkması ve davetin başarıya ulaşma safhalarını aktarmaktadır.

İbn Sa’d’ın (ö.230/845) “*et-Tabakâtü’l-Kübrâ*”² adlı eseri; siyer, meğâzi ve tabakât bölümlerinden oluşmaktadır. Eserde Abbâs b. Abudulmuttalib ve oğlu Abdullah b. Abbâs’ın Hz. Peygamber dönemi ve sonraki tarihlerdeki hayatları

¹Ahbâru’d-Devleti’l-Abbâsiyye, Yazarı meçhul, thk. Abdülaziz ed-Dûrî, Dâru’t-Tâliâ, Beyrut, 1971

² İbn Sa’d, Ebû Muhammed Abdullah, et-Tabakâtü’l-Kübrâ, Dâru’s Sâdir, Beyrut 1957, I-VIII,

hakkında haber vermektedir. Ayrıca Ali b. Ebî Talib'in oğlu Muhammed b. el-Hanefiyye hakkındada bilgiler içermektedir.

Abbâsî daveti ve devletin kuruluşu hakkında bilgi veren diğer eser İbn Kuteybe'ye nisbet edilen (ö.276/889) “*el-İmâme ve's-Siyâse*” eseridir.³ Bu eserde Emevî halifeleri dönemindeki isyanlar, Abbâsî ihtilâli, ilk Abbâsî halifesi Ebu'l-Abbâs es-Seffâh ve dönemindeki önemli olaylar hakkında bilgiler verilmektedir.

Dineverî'nin (ö.282/895) “*Ahbâru't-Tivâl*⁴” ve Ya'kûbî'nin (ö.292/904) “*Târîhu'l- Ya'kûbî*⁵” adlı eserleri konumuzla ilgili bilgileri tümüyle anlatmasa da burada geçen bazı rivayetler çalışmamıza farklı anlam kazandırmaktadır. Dineverî, olayları Yezid b. Abdulmelik'in hilafetinden Mervan b. Muhammed dönemine kadar Abbâsî davetinin başlangıç sürecini, Horasan'a davet gruplarının gönderilmesini, Ebû Müslim'in Horasan davetçilerine rehberlik tarihleri ve Emevî devletinin yıkılması, Ebu'l-Abbâs'a biat edilmesi ve onun vefatına kadar hadiseleri kronolojik tarzda kısa şekilde anlatmaktadır. Ya'kûbî'nin eserinde ise, olaylar tarihi sıralamaya göre anlatılmaktadır. Emevî halifeler dönemini anlatırken Abbâsî daveti ile ilgili haberlere de yer ayırmaktadır. Ayrıca ilk Abbâsî halifesi hakkında bilgi verirken biat işlemleri, Ebu'l-Abbâs'ın hutbesi, icraatları, Emevî ailesine karşı intikam siyaseti ve veliaht meselesine kadar gerekli bilgiler vermektedir.

Abbâsî daveti hakkında bilgi veren diğer bir kaynak da Belâzurî'in (ö.297/892) “*Ensâbu'l-Eşrâf*” adlı kitabının üçüncü ve dördüncü ciltleridir.⁶ Belâzurî'in “*Ensâbu'l-Eşrâf*” adlı eseri biyografik bir kaynak olarak Abbâs b. Abdulmuttalib ve onun çocukları hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca bu kitapta Abbâsî davetinin gelişme süreci ve Muhammed b. Ali'nin bu daveti nasıl üstlediğine dair geniş bilgiler sunmaktadır.

³el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe'ye nispet edilmektedir), thk. Tâhâ Muhammed Zeynî, 1963, I-II

⁴Dineverî, Ebu Hanife Ahmed b. Dâvûd, el-Ahbâru't-Tivâl, Dâru'l-Arkam, thk. Ömer Fâruk, 1999

⁵Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb, Târîhu'l- Ya'kûbî, Beyrut, 1995, I-II

⁶Belâzurî, Ebû-l Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, Ensâbu'l-Eşrâf, thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd ez-Zirikli, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1996, I-XV

Abbâsî davet süreci ve Abbâsî devletinin kuruluşu hakkında kronolojik tarzda bilgiler içeren bir diğer eser de Taberî'nin (ö.310/922) "*Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*" kitabıdır.⁷ Bu eser konumuzla ilgili geniş bilgi vermektedir. Abbâsî davetinin başlaması, propagandacılar, açık davet ve davet merkezi hakkında bize ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Konumuzla ilgili şehirler hakkında bilgi veren coğrafya kitabı ise, Yâkut el-Hamevî'nin (ö.626/1228) "*Mu'cemü'l-Büldân*"⁸ adlı eseridir. Bu eser olayların geçtiği şehirlerin kuruluşu ve tarihleri hakkında bilgi aktarmaktadır.

Abbâsî daveti modern araştırmacıların eserlerinde geniş yer almıştır. Konumuzla alakalı olan bazı yazarların eserleri hakkında kısa bilgi vereceğiz.

Konumuza farklılık kazandıran eserlerden biri de Julius Wellhausen'in (d.1844/ö.1918), "*Arap Devleti ve Sukutu*" dur.⁹ Eserde konumuzla ilgili Emevî devletinin çöküşü ve Horasan bölgesindeki kabile entrikaları ve Abbâsî daveti hakkında bilgiler verilmektedir.

Bu araştırmalardan biri, Gerlof van Vloten'in (d.1866/ö.1903) "*Emevî Devrinde Arap Hâkiyeti, Şia ve Mesîh Akîdeleri Üzerine Araştırmalar*" adlı eseridir.¹⁰ Emevî iktidarının düşüş sebepleri, Ömer b. Abdulaziz dönemi mevali politikası ve Abbâsî davetinin başlaması, Horasan ve Irak bölgesindeki siyasi gelişmeleri anlatan önemli eserdir.

Nahide Bozkurt, "*Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilali*", adlı kitabında Abbâsî ailesi, Ebu Haşim'in Muhammed b. Ali'ye imamet görevini devretmesi gibi olayları aktarmaktadır. Ayrıca kitapta Muhammed b. Ali'nin oğlu İbrahim b. Muhammed'e

⁷Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Beyrut, 1960, I-XI

⁸el-Hamevî, Yâkut, *Şihâdüddîn Ebû Abdillâh Yâkut b. Abdillâh, Mu'cem-ül-Büldân, Dâr Sâdır*, Beyrut, 1977/1397, I-X,

⁹Wellhausen, Julius, *Arap Devleti ve Sukutu*, çev. Fikret Işıltan, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963

¹⁰Vloten, Gerlof Van, *Emevî Devrinde Arap Hâkiyeti, Şia ve Mesîh Akîdeleri Üzerine Araştırmalar*, çev. Mehmed Hatiboğlu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986

imameti devretmesiyle Horasan'daki gelişmeler, Ebû Müslim'in Horasan'a gönderilmesi gibi konulara da yer verilmektedir.

Yine modern araştırmacılarından Hüseyin Atvân,“*ed-Da'vetü'l-Abbâsîyye Mebâdi ve Esâlib*” adı altında yazmış olduğu eserde, Abbâsî daveti tümüyle anlatılmaktadır. Ayrıca Ebu'l-Abbâs'ın halife oluşu ve sonraki olaylar hakkında bize detaylı bilgiler vermektedir.

3.Araştırmanın Yöntemi

“*Ebu'l-Abbâs Abdullah es-Seffâh ve Dönemi (750-754)*”adlı araştırmayı yaparken olayları kronolojik olarak ele almayı hedefledik. Konu ile ilgili kaynakları seçerken daha eski dönemleri ihtiva eden asıl eserlerden yararlanmayı kararlaştırdık ve bu konuda Belâzurî, Dineverî, Ya'kûbî, Taberî, Mes'ûdî, İbn'ül-Esir, İbn Kesîr, Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiye ve İbn Haldûn gibi Arapça kaynaklardan Abbâsî daveti ve kuruluşu, Ebu'l-Abbâs'ın halifeliği ile ilgili konulara ışık tutmayı amaç edindik. Bunların dışında modern tarih yazarlarının da eserlerine başvurduk. Bunlardan Gerlof van Vloten, Wellhausen, Moshe Sharon, Hasan İbrahim Hasan, Yusuf el-Işş, Muhammed Hudaî Bek, Ali Aksu, Hakkı Dursun Yıldız, Nahide Bozkurt vs. gibi yazarlardan da yararlanmaya çalıştık. Ayrıca konumuzla ilgili faydalı bilgi veren her türlü araştırmalardan da değerlendirmelerde bulunduk.

BİRİNCİ BÖLÜM

EBU'L-ABBÂS ABDULLAH ES-SEFFÂH'IN HALİFELİK ÖNCESİ HAYATI

İlk Abbâsî halifesi Ebu'l-Abbâs'ın çocukluk yılları, eğitim hayatı, gençliğiyle ilgili çok az raslamaktayız. Fakat Abbâsî ailesinin Humeyme'ye yerleşmesi ve oranın coğrafi şartlarını göz önünde bulundurduğumuz zaman özellikle de Emevî halifeleri tarafından ailenin göz hapsine alındığını düşündüğümüzde Ebu'l-Abbâs'ın çocukluk ve gençlik yıllarında sıkıntı ve zorluk içinde büyüdüğünü görmekteyiz. Burada kaynakların verdiği bilgiler üzerinden Ebu'l-Abbâs'ın hayatına ışık tutmaya çalışacağız.

1.1.Ebu'l-Abbâs Abdullah es-Seffâh'ın Doğumu ve Nesebi

İlk Abbâsî halifesi Ebu'l-Abbâs Abdullah es-Seffâh b. Muhammed b. İmam b. Ali es-Seccâd b. Abdullah el-Hibr b. Abbâs b. Abdülmuttalib el-Kuraşi el-Haşimî olarak tanınmaktadır. İbn Abdirabbih 104/722¹¹Suyûtî 108/726¹² tarihlerinde Şam'a bağlı Humeyme¹³ kasabasında¹⁴ doğduğunu¹⁵ve orada yetiştiğini¹⁶haber vermektedir. Ebu'l-Abbâs, Murtazâ¹⁷ ve Kâim lakabları ile tanınmaktadır.¹⁸

¹¹ İbn Abdirabbih, Ebû Amr Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî, el-Ikdü'l Ferîd, Dâru'l-Kubu'l-İlmiyye, thk. Abdi'l-Mecîd el-Rahîmî, Beyrut, 1983, V. 369

¹² Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr, Târîhu'l-Hulefâ, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Kahire, 1371/1952, s.256

¹³ Humeyme, Ürdün'ün güneyinde bulunan küçük bir arazinin ismidir. Nebati dilinde Hawara, Yunanca Auara, Latınca, Auarra, Arapçada ise Humayme olarak geçmektedir. Humeyme'de ilk mesken Nebati kralı III. Aretas tarafından 80. B.C yılında kurulmuştur. Ticaret yolu üzerinde olma nedeniyle her zaman kendi önemini korumuştur. Emevî halifesi I.Velid b. Abdülmelik tarafından baskıya maruz kalan Abbâsî ailesi buraya yerleştirilmiştir. Elimizdeki kaynağın verdiği bilgiye göre Abbâsî ailesi Humeyme'ye yerleştikten sonra burada ailenin beraber yaşaması için bir kasır ve camii inşa ettiği hakkında bize bilgi vermektedir. Geniş bilgi için bkz. John P. Oleson, M. Barbara Reeves, and Rebecca M. Foote, "The Nabataean, Roman, Byzantine, and Early Islamic Site of Humayma: A Look Back on Three Decades of Research" *ACOR*, Summer, Jordan, 2015, Volume 27, p.1-12

¹⁴ Yıldız, Hakkı Dursun, "Ebû'l-Abbâs, es-Seffâh", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 283

¹⁵ İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfî, Târîhu Medîneti Dımaşk, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1996, XXXII, 277

¹⁶ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir ed-Dımaşkî, el-Bidâye ve'n-Nihâye, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsîn et-Turkî, I. bask. 1419/1998, XIII, 294

¹⁷ Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb, Târîhu Bağdâd, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beirut, trs. X, 46

Ebu'l-Abbâs'ın doğum tarihi ile vefat tarihleri hakkında çeşitli rivayetlerin bulunması kesin sonuç ortaya çıkarmamızı zorlaştırmıştır. Fakat yine tahminlerimize dayanarak Ebu'l-Abbâs'ın 104/722 yılında doğduğu kanaatindeyiz.

1.2.Gençliği

Ebu'l-Abbâs'ın halifelik öncesi hayatı hakkında geniş bilgi bulunmamaktadır. Fakat ulaşılabildiğimiz bilgilere dayanarak Ebu'l-Abbâs'ın gençlik yılları doğduğu Humeyme kasabasında geçmiştir.¹⁹Kendi akrabaları arasında büyüyen Ebu'l-Abbâs, mert ve cömert olarak tanınmaktadır.²⁰Onun hayatı ile ilgili geniş bilgi olmasa da hilafet makamına geçtiği sıralarda yürüttüğü siyaset, idarecilik ve halka karşı cömert olması Ebu'l-Abbâs hakkında söylediklerimizin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Gençliğini zenginlik içerisinde geçirmedeği ona Ümmü Seleme tarafından evlenme isteği geldiği sırada söylediği “*Ben fakir biriyim*²¹” sözünden anlaşılmaktadır. Ömrü çok uzun sürmemiştir. Halife seçildiği sırada hastaydı.²²O hilafeti dört yıl dokuz ay idare etti ve 136/754 yılında otuz iki yaşında vefat etti.²³

1.3.Abbâsî Daveti

İsmi Hz. Peygamberin amcası Abbâs b. Abdulmuttalib b. Hâşim'den alan bu hanedan, babalarına nispetle “Hâşimiler” olarak tanınmaktadır. Bu hanedan İslam dünyasında Emevîler'den yönetimi devrimle alarak idarî, askerî, siyasî ve ilmi²⁴alanlarda büyük değişiklikler meydana getirmiş ve İslam tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri haline gelmiştir.²⁵

---

¹⁸İbn Asâkir, Ebü'l-KâsımAli b. Hasan ed-Dımaşkî, Târîhu Medineti Dimeşk, Beyrut, 1996, XXXII, 278

¹⁹Suyûtî, Târîhu'l-Hulefâ, s.256

²⁰Yıldız, “Ebü'l-Abbas, es-Seffâh” *DİA*, X, 284

²¹Mes'ûdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin, Mürûcu'z-Zeheb, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Kahire 1988, III, 256

²²Taberî, VII, 426

²³Ya'kûbî, II, 362

²⁴Yıldız, “Abbasiler”, *DİA*, İstanbul, 1988, I, 31

²⁵Yıldız, “Abbasiler”, *DİA*, I, 31

Abbâsî devletinin kuruluş safhasını anlatmadan önce Abbâsoğulları'nın Hz. Peygamber'in vefatından sonra hilafet konusunda kendi iradelerini hangi şekilde kullandıklarına dair net bilgi elde etmek için, Abbâs b. Abdulmuttalib ve oğullarının Muhammed b. Ali'ye kadarki hayatlarına dikkat yöneltmekle konunun daha anlaşılır olmasını sağlayacağını düşünmekteyiz.

Abbâs b. Abdulmuttalib Beni Hâşim koluna mensup olup Hz. Peygamber'in amcasıdır. O, Mekke'de Fil hadisesinden üç yıl önce doğdu ve Hz. Peygamber'den üç yaş büyüktü.²⁶ Abbâs b. Abdulmuttalib Benî Hâşim'in ileri gelenlerinden ve zenginlerinden biriydi. O, İslâm'ın ilk yıllarında Hz. Peygamber'in davetini kabul etmese de ona bu davette büyük destek olmuştu. Rivayete göre Abbâs b. Abdulmuttalib II. Akabe biatında Hz. Peygamber'in Medinelilerle görüşmesinde ona eşlik etmiş, hatta ilk konuşmayı yine kendisi yapmıştır.²⁷ Abbâs b. Abdulmuttalib'in İslâm dininin yayılmasında büyük desteği olmuştur. Şöyle ki, Bedir savaşı hakkında Müslümanlara haber vermiş, fakat kendisi de isteksiz olarak Bedir savaşında müşrik ordusuna katılmak mecburiyetinde kalmıştır. Hz. Peygamber, Abbâs b. Abdulmuttalib'in savaşa isteksiz olarak katıldığını söyleyerek ashabından onunla karşılaşmanın onu öldürmemesini istemiştir.²⁸ Bedir esirleri arasında olan Abbâs b. Abdulmuttalib fidye karşılığında serbest bırakılmıştır.²⁹ Abbâs b. Abdulmuttalib'in Mekke'in fethi sırasında İslâm'ı kabul ettiği haber verilmektedir. Ayrıca Abbâs b. Abdulmuttalib'in Huneyn³⁰ savaşına katıldığı da rivayet edilmektedir.

Abbâs b. Abdulmuttalib'in oğlu Abdullah b. Abbâs hicretten üç yıl önce doğmuştur.³¹ İbn Abbâs'ın henüz çocuk iken annesiyle beraber Hz. Peygamber'e iman ettiği rivayet edilmektedir.³² Abdullah, İslâm literâtüründe tefsir ve hadis alanlarında İbn Abbâs olarak tanınmaktadır. İbn Abbâs'ın 35/655 yılında

---

²⁶İbn Sa'd, IV, 5

²⁷ İbn Sa'd, IV, 8

²⁸ İbn Sa'd, IV, 11

²⁹ Belâzurî, IV, 9

³⁰ Taberî, III, 74

³¹ Belâzurî, IV, 39

³² İbn Sa'd, IV, 10

Hız.Osman'ın emriyle hac emirliği yaptığı haber verilmektedir.³³ Yine Hz. Ali döneminde Basra valiliğine tayin edildiği,³⁴ Cemel ve Sıffın savaşlarında Hz. Ali tarafında olduğu, Hâricîler ikna konusunda önemli görüşmeler yaptığı haber verilmektedir.³⁵ Abdullah b. Abbâs 68/688 yılında Taif'te vefat etmiş ve cenaze namazını Muhammed b. el-Hanefiyye kıldırmiştır.³⁶

Abdullah b. Abbâs'ın oğlu Ali döneminde Emevî Hâşimî ilişkileri farklı boyutta gelişti. Ali ailenin en küçük oğluydu.³⁷ Hz. Ali'nin şehit edildiği gece doğduğu için Abdullah b. Abbas ona Ali ismini vermiştir.³⁸ Ali b. Abdullah'ın olduğu zaht ve takva sahibi olduğu rivayet edilmektedir.³⁹ Kaynaklar Ali b. Abdullah'ın iki defa halife Velid b. Abdülmelik tarafından cezalandırıldığını haber vermektedir. Ali'nin halife tarafından cezalandırılmasının birinci sebebi onun Abdülmelik b. Mervan'ın boşadığı Lübabe ismindeki cariyesi ile evlenmesiydi. İbn Hallikan'ın rivayetine göre, Abdülmelik bir elma ısırmiş, sonra Lübabe'ye atmış Lübabe de bıçak alarak Abdülmelik'in dişlediği yeri kesip atmış, halife nedenini sorunca “*Üzerindeki pisliği atıyorum*” diye cevap vermiş ve Abdülmelik de onu boşamıştır. Ali b. Abdullah da Lübabe ile evlenmiştir.⁴⁰ Ali'nin cezalandırılmasının diğer sebebi ise halifeliğin kendi çocuklarıyla devam edeceğine dair düşüncesini dile getirmesi ve bu sözlerin Velid b. Abdülmelik'e ulaşmasıdır.⁴¹

Siyasî anlamda bir aktivitesinin olmadığı anlaşılan Ali b. Abdullah, I. Velid tarafından baskıya maruz kalınca Dımaşk'ı terkederek 95/713-714⁴² yılında Suriye hac yolu üzerinde bulunan Humeyme'ye gitmek⁴³ zorunda kalmıştır.⁴⁴ Hayatını

---

³³ Ya'kûbî, II, 176

³⁴ Belâzurî, IV, 39

³⁵ Çakan, İsmail Lütfü, “Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib”, *DİA*, İstanbul, 1988, I, 76

³⁶ Belâzurî, IV, 71

³⁷ İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân thk. İhsân Abbâs, Dâru Sâdir, Beyrut, trs. III, 274*

³⁸ Belâzurî, IV, 93

³⁹ Belâzurî, IV, 93

⁴⁰ İbn Hallikân, III, 275

⁴¹ İbn Hallikân, III, 275

⁴² Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.21

⁴³ Yıldız, “Ali b. Abdullah b. Abbas”, *DİA*, İstanbul, 1989, II, 380,

Humeyme’de devam ettiren Ali b. Abdullah yetmiş beş yaşında 118/736 yılında vefat etmiştir.⁴⁵ Onun hayatına bakıldığında Velid b. Abüdmelik’le görüşmesinin dışında herhangi bir siyasi faaliyeti gözükmemektedir.

Abbâsî ailesinin Humeyme’ye yerleşmesi ileride oluşacak ihtilal düşüncesinin gerçekleşmesi için atılan ilk adımlardan biri olmuştur. Ayrıca Humeyme ihtilal düşüncesinin oluştuğu, bu kararın verildiği ve ihtilal hazırlıklarının yapıldığı yerdir. Buna karar veren kişi ise Ali b. Abdullah’ın oğlu Muhammed b. Ali’dir.⁴⁶

Muhammed b. Ali’nin doğum tarihi hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Bazı kaynaklarda Ali b. Abdullah’ın oğlu Muhammed b. Ali’nin babası ile aralarındaki yaş farkının on dört yıl olduğu haber verilir.⁴⁷ Muhammed b. Ali’nin hoşgörülü, sabırlı bir kişiliğe sahip olmakla beraber onun aynı zamanda zeki, kararlı, tedbirli ve açık sözlü biri olduğunu da haber vermektedir.⁴⁸

Muhammed b. Ali tarafından gerçekleştirilen Abbâsî ihtilali, kaynaklarda çokça yer almaktadır. Kaynaklar ihtilalin gerçekleşme safhasında üç farklı fikir üzerinde birleşmektedirler.

Birinci rivayet; Hz. Muhammed’in, amcası Abbâs’a hilafetin oğullarına geçeceğine dair haber vermesidir. İkinci rivayetin odaklandığı temel düşünce ise; Emevî iktidarından memnun olmayan bir grup Horasanlının lider arayışı içerisinde Muhammed b. Ali’ye yaklaşması hadisesidir. Üçüncü rivayet ise; Hz. Hüseyin’in kardeşi Muhammed b. el-Hanefiyye’nin oğlu Ebû Hâşim Muhammed b. Ali’ye imamet görevini devretmesi⁴⁹ konusudur ki, kaynaklar daha çok bu rivayete ağırlık vermektedir.

Birinci rivayete göre Hz. Muhammed, amcası Abbâs b. Abdulmuttalib’e halifeliğin onun çocuklarına⁵⁰ geçeceğini bildirmesidir.⁵¹ Buna göre, bir gün Abbâs b.

---

⁴⁴ Yıldız, “Abbâsîler”, *DİA*, I, 32, Ayrıca bkz. İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri, İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s.366

⁴⁵ İbn Sa’d, V, 312, Taberî, VII, 111; İbn Hallikân, III, 277. Ayrıca bkz. Wellhausen, s.238

⁴⁶ Bozkurt, Nahide, *Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000, s. 22

⁴⁷ (Müellifi Meçhul), *Ahbârü’l-Devleti’l-Abbâsîyye*, s.161

⁴⁸ İbn Hallikân, IV, 186

⁴⁹ Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali*, s.23

⁵⁰ Belâzurî, IV, 9

Abdumuttalib, Hz. Peygamber'in Ali b. Ebî Talib ile Ümmü Seleme'nin evinde olduğu sırada yanına gelmiş ve Hz. Peygamber Abbâs'a oturması için yastık vermiştir. Daha sonra Ali'in duymayacağı şekilde Abbâs'ın kulağına bir şeyler söylediği, daha sonra Abbâs'ın gitmesinin ardından Hz. Peygamber "*Ey Ali, üzülme bu işte benden sonra senin nasibin ancak kötü nasiptir. Bu iş bunda (yani Abbâs'ta) ve çocuklarındadır.*"⁵² *Bu iş onlara hiç çalışılmaksızın sadece bir lütf olarak geçmektedir. Hatta size kötülük edenlerden bile intikam alırlar*"⁵³ buyurduğu ifade edilmektedir.

Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye adlı eserin rivâyetinde Ebû Hâşim ölüm döşeginde iken Horasan ehlinden kendisine gelen bir grup insanın "*Senden sonra bize kim emir olacak?*" sorusuna karşılık O, Muhammed b. Ali'yi göstermiştir. Bazı kimselerin buna itiraz etmesi üzerine Ebû Hâşim'in "*Ondan daha hayırlı ve daha bilgili birini bilmiyorum.*"⁵⁴ dediği haber verilmektedir.

Nahide Bozkurt rivayeti şu şekilde değerlendirmektedir. Rivayetten anlaşıldığı kadarıyla Muhammed b. Ali'yi hilafete teşvik eden bu hadis olmamaktadır. Çünkü Hz. Peygamber'in kendisinden sonra kimseyi halife olarak bırakmadığı tarihi bir gerçektir. Muhtemelen Abbâsoğulları davalarında kendilerini haklı göstermek için dinî açıdan temellendirme yoluna gitmişler ve bu konuda Hz. Peygamber'i konuşturmuşlardır.⁵⁵

İkinci rivayete göre; Emevîlere karşı başlatılacak hareketin ancak dindar, şerefli ve asil bir lider ile başarıya ulaşılabileceğine inanan bir grup Horasanlının, Alioğulları'ndan bir şahsa geldikleri ve bu şahsın onlara Muhammed b. Ali'yi tavsiye

---

⁵¹Suyûtî, el-Hasâsiü'l-Kübrâ, çev. Naim Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, trs. s.721

⁵²(Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.187; Geniş bilgi için bkz. Atalan, Mehmet, "Abbâsî Daveti Sürecinde er-Rızâ Min Âl-i Muhammed Söylemi", *İAD*, Elazığ, 2005, c.XVIII sayı. II, s.185

⁵³ İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed, el-Kâmil fi't-Târîh, Beyrut, 1965, V, 408

⁵⁴(Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.173

⁵⁵ Bozkurt, Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali, s.24

edip “*dostunuz odur ve o bizden daha faziletlidir*” dediği ve onların da Muhammed b. Ali’ye geldikleri haber verilmektedir.⁵⁶

Üçüncü rivayet ise kaynaklarda en çok üzerinde durulan konu olmaktadır. Biz burada asıl konuya geçmeden önce Ebû Hâşim’in kimliği üzerinde durmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Ebû Hâşim, Hüseyin b. Ali’nin kardeşi ve Keysâniye fırkasının liderleri kabul edilen⁵⁷ Muhammed b. el-Hanefiyye’nin⁵⁸ oğludur.⁵⁹ Başta Keysâniye olmak üzere Şifî fırkaların çoğu Ebû Hâşim’i babasının ölümünden sonra imam olarak kabul ettiler. Özellikle Horasan ve civarındaki Şifîler onun etrafında toplandılar.⁶⁰

Ebû Hâşim’in Muhammed b. Ali’ye imamet görevini devretme hadisesi rivayetlerde şu şekilde farklı biçimleriyle anlatılmaktadır.

Belâzurî rivayeti şu şekilde aktarmaktadır: Horasanlılardan bir grup onurlu ve cömert bir imam arayışında olduklarını söyler ve Ali b. Ebî Talib ailesinden bir kişiye gelirler. O da Muhammed b. Ali’yi işaret eder.⁶¹ İbn Sa’d’ın anlattığına göre Ebû Hâşim, Hâşimîlerle beraber Şam’dayken, ölümü yaklaştığı sırada imametın Muhammed b. Ali ve evlatlarına geçtiğini, Muhammed b. Ali ve çocuklarının bu işin sahibi olduğunu söyler.⁶² Ya’kûbî’ye göre Ebû Hâşim, 96-99/715-717 yılında nedeni bilinmeyen bir ziyaret sırasında Süleyman b. Abdülmelik ile görüşür. Halife tarafından iyi karşılanan Ebû Hâşim daha sonra Filistin’e gitmek için yola çıkar. Yolda Süleyman b. Abdülmelik tarafından gönderilen şahısların ikram ettiği sütü içmesi üzerine zehirlenmiştir. Ölümün yaklaştığını anlayan Ebû Hâşim kendisinin amca oğlu Muhammed b. Ali’ye götürülmesini istemiştir. Humeyme’de

---

⁵⁶ Belâzurî, IV, 108

⁵⁷ Öz, Mustafa, “Keysâniye”, *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 363

⁵⁸ Atay, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, s.41

⁵⁹ Muhammed b. el-Hanefiyye için bkz. İbn Sa’d, V, 91-92; İbn Hallikân, IV, 169

⁶⁰ Onat, Hasan, “Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed” *DİA*, İstanbul, 1994, X, 146. Ayrıca bkz. Nevbahtî, Ebû Muhammed Hasan b. Mûsâ, *Fırâki’s-Şifâ*, Matbaatü’l-Devle, İstanbul 1931, s.27-28; Claude Cahen, *İslâmiyet*, (Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kurluşuna Kadar), çev. Esat Nermi Erendor, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1990, s.61

⁶¹ Belâzurî, IV, 108

⁶² İbn Sa’d, V, 328

Muhammed b. Ali ile görüşen Ebû Hâşim, imametın kendisine geçtiğini ve bu işi tamamlamasını ister. Ayrıca ona davetin nasıl ve hangi bölgelerde yürütülmesini de söyler. Özellikle Horasan'da⁶³ olmasını ister, davet grubundan on iki nakip seçmesini, bunun Kur'anî olduğunu, Hz. Peygamber'in de Ensardan on iki nakip seçtiğini söyler. Yine Ebû Hâşim ihtilalin 100/718 yılında başlamasını ister ve bunun delilinin Bakara 259.ayetinde⁶⁴ olduğunu ve Allah'ın bu emri tamamlayacağını ifade eder. Sahife'yi⁶⁵ Muhammed b. Ali'ye verir ve 97/715'de vefat eder.⁶⁶

Ebu Hâşim dar bir kabilecilik zihniyetiyle hareket eden biri değildi. O, bu ihtilal sürecini duygusal değil, akli olarak çözmek istiyordu.⁶⁷ Bu nedenle kendisinin

⁶³ İlk defa Sâsâniler tarafından yer adı olarak kullanılan Horasan ismi eski Farsça'da hur (güneş) ve âsân (âyân "gelen, doğan") kelimelerinden meydana gelmiştir ve "güneşin doğduğu yer, güneş ülkesi, doğu bölgesi" anlamını taşımaktadır. Aynı zamanda Horasan İran'ın kuzeydoğusunda yer alan çok geniş bir coğrafi bölgenin adıdır. Günümüzde bölgenin toprakları üç parçaya ayrılmış olup Merv Nesâ ve Serahs yöresi Türkmenistan, Belh ve Herat yöresi Afganistan, kalan kısmı da İran sınırları içinde bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Çetin, Osman, "Horasan", *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, 234-241

⁶⁴ Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş (alt üst olmuş) bir kasabaya uğradı; «Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba!» dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti. Ne kadar kaldın? dedi. «Bir gün yahut daha az» dedi. Allah ona: Hayır, yüz sene kaldın. Yiyeyeğine ve içeyeğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar dirilttik). Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz, dedi. Durum kendisince anlaşılınca: Şimdi iyice biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir, dedi.

⁶⁵ Ya'kübî'den farklı olarak (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, adlı eseri Ebû Hâşim'in Muhammed b. Ali'ye vermiş olduğu Kitabı Sarı Sahife olarak kaydetmektedir. Bkz. (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye s.84-85; Kitab sözü için bkz. Ya'kübî, II, 223, Rivayetler Ebû Hâşim'in Muhammed b. Ali'ye vermiş olduğu vasiyetname hakkında farklı bilgiler vermektedir. Bu rivayetlerde vasiyetnamenin şeklen tarif edilmediğinden biz de tezimizde bu ifadeyi sahife olarak yazmağı daha uygun gördük.

⁶⁶ Ya'kübî, II, 297-298. Nedeni bilinmeyen bir sebepten dolayı Ebû Hâşim, ölümünden önce Emevî Halifesi Süleyman b. Abdülmelik'i ziyaret ettiği haber evrmektedir. Elimizde bulunan kaynaklarda bu ziyaretin hangi sebeplerden dolayı yapıldığı hakkında haber verilmemektedir. Geniş bilgi için bkz. Dürî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.20-21; Atvân, Hüseyin, ed-Da'vetü'l-Abbâsîyye Mebâdi ve Esâlib, Beyrut ths. s.100; Ömer, Faruk Fevzî, el-Hilâfetü'l-Abbâsiye ve Asru'l-Kuvve ve'l-Ezdihir, Dâru'l Şuruk, Ammân, I, 2009, s.16; Bağlıoğlu, Ahmet, "Abbâsî Devletinin Oluşum Sürecinde Şii Hareketler" *DAD*, Ankara, 2000, c.III, sayı. VIII, 81-96; Dürî, "Abbasi Propagandası Sürecinde ve Abbasiler'in İlk Asrında Mehdi Tasavvuru" çev. M.Bahaüddin Varol, *SÜİFD*, Konya, 2004, sayı. III, s.219-231; Ömer Faruk, "Abbasilerin siyasî emellerinin tarihi kökleri" çev. Cem Zorlu, *NEİFD*, Konya, 2009, sayı. XIII, s.193-210

⁶⁷ Koçak, Yusuf, Abbasiler'in Kuruluş Döneminde Abbasiyyun-Talibiyyun Mücadelesi, Yüksek Lisans tezi, Ankara, 2014, s.40

tamamlayamadığı işi daha önceden akli ve zekâsına şahit olduğu amcaoğlu Muhammed b. Ali'ye devretmekte bir beis görmemiştir.

İbn Asâkir; Ebû Hâşim'in Veli b. Abdulmelik'le görüştüğünü ve yanından ayrıldıktan sonra ikram ettiği sütün içmesi sonucunda öldüğünü haber vermektedir.⁶⁸

Yine Belâzurî'nin aktardığı bir rivayete göre Ebû Hâşim'in Veli b. Abdulmelik'le görüşmenin ardından Medine'ye doğru yol alırken Belka'da hastalanınca Muhammed b. Ali'nin yanına gitmiş ve orada öldüğü şeklinde haber vermektedir.⁶⁹

Fakat Ebû Hâşim'in Süleyman b. Abdulmelik'le görüştüğüne dair haberlerin daha ağırlığı olduğunu görmekteyiz.

(Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, adlı yazma eserde bu vasiyet konusu ile ilgili aktarılan en önemli bilgi, "Sarı Sahife" dir. Bu sahifenin aslı, Ali b. Ebî Talib'den miras olarak sırayla Hasan, Hüseyin ve Muhammed b. el-Hanefîyye'ye geçmiştir. Bu sahife şunları içermektedir: "Horasan'da siyah sancakların ne zaman ve nasıl ortaya çıkacağı; sancakların ne zaman dikileceği; alametlerinin ve işaretlerinin zamanı; hangi Arap kabilelerinin yardımcı olacağı; bunları yapacak olan kişilerin isimleri; bu şahısların, adamlarının ve taraftarlarının özellikleri". Bu sayfa Muhammed b. el-Hanefîyye'nin yanında idi ve vefat ederken onu, künyesi Ebû Hâşim olan oğlu Abdullah b. Muhammed'e vermiştir. Ebû Hâşim babasından aldığı emaneti ölünceye kadar yanında tutmuştur. Ebû Hâşim, Humeyme'de Muhammed b. Ali'nin yanında vefat ederken sahifeyi ona vermiş ve yapmayı istediği şeyleri ona vasiyet etmiştir.⁷⁰

Mes'ûdî; diğer rivayetlerden farklı olarak Ebû Hâşim'in imameti Muhammed b. Ali'nin babası Ali b. Abdullah'a devrettiğini, daha sonra Ali b. Abdullah oğlu

⁶⁸İbn Asâkir, Târîhu Medîneti Dımaşk, XIX, 376-377

⁶⁹Belâzurî, III, 466; Bkz. Kamit, Maşide, Abbâsî Devletinin Kuruluş Aşamasında Ebu'l-Abbâs Abdullah (Yayınlanmamış Çalışma), Konya, 2011

⁷⁰(Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.84-85

Muhammed b. Ali'ye onun da kendi oğluna vasiyet ederek imamet in bu şekilde birbirine geçtiğini anlatmaktadır.⁷¹

Taberî; 132/749 yıl olaylarını zikrederken Ebû Hâşim'in Şam'a gittiğini ve orada Muhammed b. Ali ile görüştüğünü kaydeder. Bu görüşme sırasında Ebû Hâşim, *"Ey amca oğlu! Sana bir sır vereceğim, onu kimseye söyleme. Bu iş size dönecek ve insanlar sizin idarenizin altına girecek"* dediğini rivayet eder.⁷²

Bağdâdî'nin aktarmış olduğu bilgiye göre, imamet görevinin Hz. Ali'den sonra oğlu Hasan b. Ali'ye, Hasan'dan sonra ise kardeşi Hüseyin b. Ali'ye geçtiğini, Hüseyin b. Ali'nin ise Yezîd b. Muâviye'ye biat edilmesini istemediğinden Medine'den Mekke'ye gittiği zaman kardeşi Muhammed b. el-Hanefiyye'ye vasiyet ettiğini söylemektedir. Yine Şîî fırkaları arasında imamet görevinin Muhammed b. el-Hanefiyye'den sonra oğlu Ebû Haşim'e⁷³ intikal ettiğini söyleyenler de vardır.

Kaynaklar Ebû Hâşim'in vasiyeti Muhammed b. Ali'ye devretme olayı hakkında farklı görüşler beyan etmişlerdir. Mesela Vloten, Hâşimîyye fırkasının lideri Ebû Hâşim'in hilafet haklarını Abbâsoğullarına devrettiğini ve Kûfe'deki kendi davetçilerinin isimlerini söyleyip, onlarla nasıl temas kurabileceklerini anlattığını söylerken⁷⁴ Wellahausen, imamet konusunda belirtilen rivayetin anlatılan şekiliyle uydurulmuş olması gerektiğini söyler. Hatta buna tanıklık eden bile olmuştur der. Aksi halde Abbâsiler böyle bir temele dayanmaktan çekinirlerdi. Bu rivayetin ayrıca bir de iç hakikat muhtevası vardır. Ebû Haşim, imamet görevini Muhammed b. Ali'ye şeklen devretmiş olsa bile Ebû Hâşim, Muhammed b. Ali'nin selefidir. Nitekim bu nedenle Ebû Hâşim'in daha önceden kurmuş olduğu bir partisi vardır. Taraftarları ona nispetle kendilerini "Hâşimîyye" olarak adlandırıyorlardı. Ebû Hâşim'in ölümünden sonra ise Şîîler imamet görevinin Muhammed b. Ali'ye geçtiğini kabulederek onun

⁷¹Mes'ûdî, III, 254

⁷² Taberî, VII, 421

⁷³ Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkaahir, Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark Beyne'l-Fırak), çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Türkiye Diyanet Vakıf Yayınları, Ankara, 1991, s.31

⁷⁴ Vloten, s.56

etrafında toplanmıştır.⁷⁵Yine Wellahausen, Abbâsilerin Hâşimîyye'ni kazanmak için Ebû Hâşim'e bağlandıklarını söylemektedir.⁷⁶

Corci Zeydan, Abbâsilerin Ebû Hâşim'in imamet görevini Muhammed b. Ali'ye devretmeden önce Emevî devletinin düşkün ve perişan bir halde görmeleri üzerine hemen fırsattan faydalanarak faaliyete başladıklarını ifade etmektedir.⁷⁷

Claude Cahen ihtilal hareketini daha baştan alarak Muhtar ve Muhammed b. el-Hanefiye'nin yandaşlarının desteğinin ve rolünün büyük olduğunu söyler ve isyandan kurtulanların ailenin son evladı Ebû Hâşim'in çevresinde toplandığını, varisi olmadığı için İbn Ali'yi varis olarak kabul ettiklerini kaydetmektedir.⁷⁸

H. İ. Hasan, Ebû Hâşim'in imameti Muhammed b. Ali'ye devretme olayının gerçek olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca Ebû Hâşim'in Süleyman b. Abdülmelik tarafından öldürülmesine dikkat çekerek, halkın onun etrafında toplanarak ayaklanmasından korktuğu için Ebû Hâşim'i suikast düzenleyerek öldürdüğünü söylemektedir.⁷⁹

Kaynakların aktardığı bilgilere bakıldığında Ebû Hâşim'in ne zaman ve nerede öldüğü ihtilafli gözüktüğü gibi; ölmeden önce Muhammed b. Ali'ye yaptığı vasiyetin mahiyeti, ona bıraktığı emanetlerin neler olduğu, devrettiği söylenen taraftar kitlesinin hangi nitelikte olduğu da bilinmemektedir.⁸⁰

---

⁷⁵Onat, "Ebû Hâşim Abdullah B. Muhammed", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 146

⁷⁶ Wellahausen, s. 239. Ayrıca bkz. Şehristânî, Muhammed b. Abdi'l-Kerim b. Ebîbekir Ahmed, el-Milel ve'n-Nihâl, thk. red. William Cureton, M.A, F.R.S, F.S.A, London, trs. I, 112-119

⁷⁷ Zeydan, Corci, İslâm Medeniyeti Tarihi, terc. Zeki Megâmiz, Üçdal Neşiriyatı, İstanbul, trs. IV, 202-203; Bkz. Kamit, Abbâsî Devletinin Kuruluş Aşamasında Ebu'l-Abbâs Abdullah, Konya, 2011

⁷⁸ Cahen, s.61

⁷⁹ Hasan İbrahim Hasan, Siyasi-Dini, Kültürel-Sosyal İslam Tarihi, Kayıhan Yayınları, çev. Heyet, İstanbul, 1985, II, 293

⁸⁰ Ebû Hâşim Abdullah'ın Siyasî Etkinliği, geniş bilgi için bkz. Güneş, Hüseyin, "Ebû Hâşim Abdullah'ın Siyasî Etkinliği", *İSTEM*, Konya, 2011, sayı. XVIII, s.264

Dîneverî bir grup Şîî'nin Muhammed b. Ali ile görüşmek için Humeyme'ye geldiğini söyler. Hatta ilk gelenlerin Meysere b. el-Abadî, Ebû İkrime es-Serrac, Muhammed b. Huneys ve Hayyan b. Attâr olduğunu bildirmektedir. Rivayetin devamında Şîî'lerin Muhammed b. Ali'ye biat etmek isteklerini şöyle dile getirdiler: *"Bu saltanatı talep etmene karşılık uzat elini sana biat edelim. Umarız ki Yüce Allah, senin sayende adâleti ihya eder, zulmü yok eder. Çünkü bu zaman bu işin vaktidir. Âlimlerimizden nakledilen sözlerde bulduğumuz da budur."*

Muhammed b. Ali cevabında: *"Bizim de umduğumuz ve ümit ettiğimiz vaktittir. Çünkü yüz yıllık bir süre geçmiştir. Zira hiç bir ümmet yoktur ki, üzerinden yüz yıl geçsin de Yüce Allah haklı olanların hakkını ortaya, batılda olanların batıllarını boşa çıkarmasın"* diyerek sözünün devamında Bakara 259.⁸¹ ayeti okudu. Sonra *"Ey topluluk şimdi siz yola çıkın insanları gizlice ve yumuşakça davet edin. Ben tuttuğunuz bu işi Yüce Allah'ın tamama erdirmesini, davetinizi desteklemesini umyorum. Allah'tan başka hiç kimsenin gücü ve kuvveti yoktur"* dediği haber vermektedir.⁸²

İbn Hallikân ise, Muhammed b. el-Hanefiyye'in hayatını anlatırken imametin kendisinden sonra Ebû Hâşim'e, ondan da Muhammed b. Ali'ye intikal ettiğini haber vermektedir.⁸³ Yusuf el-Işş, davetin Abbâsoğullarına geçmesi konusunda müsteşriklerin eleştirilerine cevap olarak Ebû Hâşim'in, kendisinden sonra evladı olmadığı için Muhammed b. Ali'ye imamet görevini devrettiğini söyleyerek bu konuda şüphe gerektirecek hiçbir şeyin olmadığını vurgular.⁸⁴

⁸¹"Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş (alt üst olmuş) bir kasabaya uğradı; "Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba!" dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti."Bakara 259

⁸² Dîneverî, el-Ahbâru't-Tivâl, s. 305-306

⁸³İbn Hallikân, III, 173

⁸⁴ el-Işş, Yusuf, ed-Devletü'l-Ümeviyye, Dâru'l-Fikr, II. bask. Dimeşk, 1985, s.315-316

Nahide Bozkurt, Abbâsî davetinin Muhammed b. Ali'nin başlatmış olmasını, bizzat onun kendi düşüncesinden kaynaklandığını söylemektedir.⁸⁵

Yukarıda bahsettiğimiz rivayetlerden kesin olarak Abbâsî daveti hareketinin teorisyeni ve mimarı, yaşadığı dönemin toplumsal ve siyasi baskılara vakıf olmuş olan Muhammed b. Ali olduğunu söyleyebiliriz. Hareketin Ebu Haşim tarafından başlatıldığı ve Muhammed b. Ali tarafından da sürdürüldüğü konusuna gelince, bu konuda bir takım endişelerimizin bulunduğunu belirtelim. Çünkü Ebu Haşim'in başlattığı iddia edilen bir hareket, Muhammed b. Ali'nin bir başka hareketi başlatmış olmasına engel teşkil etmez. Veleve ki Ebu Haşim'in imameti, Muhammed b. Ali'ye bir anlık teslim ettiğini kabul etsek dahi, bu bütün Şia'yı bağlamaz ve bağlamamıştır da.⁸⁶

Abbâsîlerin, hilafetin kendilerine bu yolla geldiğini kabul edip etmedikleri bilinmemektedir. Aynı zamanda onların düşüncelere karşı çıktıkları da görülmemiştir.⁸⁷

Davetin başladığı tarihe kadar Abbâsî ailesinin Emevî iktidarına karşı herhangi bir girişimde bulunduğu dair bilgi bulunmamaktadır. Aynı zamanda ihtilal oluşumu ile ilgili olarak Ebû Hâşim'in Ali evlâdıyla ne türlü ilişki içinde olduğuna dair de bilgi verilmemektedir. İmamet görevini Abbâsoğullarına devretmesine gelince, eğer Ebû Hâşim başında bulunduğu hareketi Ali evladına hasrediyor idiyse, bu emaneti Abbâsoğullarından birisine devretmesi mânidardır. Bu durumda Ali evlâdıyla İbnü'l-Hanefiyye kolları arasındaki ilişkiler tartışılabilir.⁸⁸

Ebû Hâşim'in imamet görevini Muhammed b. Ali'ye devretmesiyle tek yönlü davet farklı motife yönelmiş ve “*er-Rıda min Âli-Muhammed*” çağrısı⁸⁹ etrafında her

⁸⁵ Bozkurt, Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali, s.33

⁸⁶ Delice, Ali, “Abbâsî İhtilâl Hareketi Gizlilik Dönemi Faaliyetleri”, *EKEV Akademi Dergisi*, Erzurum, 1999, c. I, sayı IV, s.47

⁸⁷ Bağlıoğlu, “Abbâsî Devletinin Oluşum Sürecinde Şîî Hareketler”, s.84

⁸⁸ Uyar, Gülgün, *Ehl-i Beyt İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, trs. s.135

⁸⁹ Ömer, Faruk, s.16-17

iki aileninin toplanmasına neden olmuştur. Bu davet, Ehl-i Beyt taraftarları arasında Ehl-i Beyt'ten bir kişiye ittifakla biat edileceği düşüncesini de oluşturmuştur.⁹⁰

Muhammed b. Ali, kavminin efendisi, zeki son derece akıllı ve siyaset bilir bir zat idi. Daha önce Ebu Haşim'in çalışmalarından haberdar olması ve hatta ona yardımcı olması dolayısıyla davetin başına geçtiği zaman çevreyi ve insanları tanıdığı için yabancılık çekmedi. Ebu Haşim'in kurduğu düzeni kısa zamanda güçlü bir teşkilat haline getirdi. O, Ali evladının ve taraftarlarının her zaman dağınıklık içinde olacaklarını biliyordu. Çünkü onlar, ani bir kararla ve yeterli bir hazırlık yapmadan Emevîlerin karşısına çıkarak öldürülüyorlar ve geride kalan taraftarları da bir boşluk içinde kalıyordu. O, bütün bunlardan ders alan tecrübeli biri olarak bir takım prensipler tespit etti. Ayrıca Muhammed b. Ali, Aleviler tarafından hazırlanmış bulunan propoganda faaliyetlerine bir yönden bakıldığında aynı şekilde devam ettirmek zorunda idi. Bunun için her şeyden önce her iki aile açısından önemli olan bir sistem kurdu. Ve bu sistemle herhangi bir isim vermeksizin insanları Ehl-i Beyt'in velayetine davet başlattı. Başlatılan davetin de Aleviler tarafından hazırlanmış zemin üzerine kurulduğu için, dava herhangi bir karışıklığa meydan vermeden büyüyecek ve imamın ismi en sonunda açıklanacaktı. Yani, davet başarıya ulaştıktan sonra Hz. Muhammed ailesinden her kim Halife seçilirse ona razı olacaklardı. Böylece O, amcaoğulları olan Hz. Ali evladıyla taraftarlarını kızdırmamış olacaktı. Daveti belirli bir ferde bağlamayan bu usulün önemli bir faydası da şudurki, kendisi ölür veya öldürülse hareket zayıflamayacak ve bitmeyecekti. Zira hayatta kalanlara aynı hızla mücadeleye devam ettirme imkânı hazırlıyordu. Halk, “*er- Rıza min Ali Muhammed*” parolasından Hz. Peygamber (sav)'in ailesine bağlanmanın, aynı zamanda Hz. Ali evladına bağlanmak demek olduğunu anlıyordu. Böylece dıştan bakılınca bu hareket, Hz. Ali taraftarlarının yani Alevilerin bir faaliyeti olarak görünüyordu. Halbuki;

---

⁹⁰Atalan,“Abbâsî Daveti Sürecinde er-Rızâ Min Âl-i Muhammed Söylemi”,s.185

bütün idarecileri, yönlendiricileri ve destekçileriyle davet tamamen Abbâsîlerin kontrolü altında idi.⁹¹

Muhammed b. Ali Ömer b. Abdülaziz dönemindeki siyasi sabitliği davet için uygun fırsat olarak değerlendirdi ve 100/718 yılında Abbâsî davetine başladı. Humeyme'yi ihtilal merkezi olarak belirledi.⁹² Horasan'ı ise propaganda merkezi seçti. Kûfe'yi ise Horasan ile Humeyme arasında irtibatı sağlayacak mekân yaptı.⁹³

Muhammed b. Ali davet için gönderdiği davetçilerine şöyle diyordu: “*Kûfe ve çevresi Ali ve evladı taraftarlarıdır.*⁹⁴ *Basra ve çevresi Osman ve onun iyiliklerinin hakim olduğu bir bölgedir. Orada taraftarlarımız pek azdır. Suriye Ebû Süfyan ve Mervan ailesinin taraftarıdır. el-Cezîre Haricîlerin bulunduğu mekandır. Mekke ve Medine'ye Ebû Bekir ve Ömer hakim olmuştu. Fakat Horasan farklı bir mekandır.*⁹⁵ *Oradakalabalık toplum ve sağlam bir kuvvet vardır.*⁹⁶ *Horasan zihinlerin temiz olduğu, insanları birbirinden ayıracak zararlı fikirlerin bulunmadığı, bidatlerin yayılmadığı bir bölgedir. Onlar haksızlığa uğramış, zulüm görmüştür. Fakat güç ve cesaret onlardadır.*⁹⁷”

Muhammed b. Ali davet teşkilatının ilk üyeleri olarak Meysere b. el-Abadî, Muhammed b. Huneys, Ebû İkrime es-Serrac ve Hayyan el-Attar'ı görevlendirdi. Meysereb. el-Abadî'yle Muhammed b. Huneys'i Irak'a ve Ebû İkrime ile Hayyan el-

---

⁹¹Doğan, İsa, “Hicri I. Ve II. Asırlarda Muhtelif Yönleriyle Abbasi Hareketi”, *OMÜİFD*, Samsun, 1996, sayı. VIII, 34-35

⁹²Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.22

⁹³Muhammed Hudarî Bek, ed-Devletü'l-Abbâsîyye, Mu'ssetü'l-Muhtârü'l-Ûlâ, I.bask. Kahire, 2003, s.15

⁹⁴Belâzurî, IV, 108-109

⁹⁵İbnü'l-Cevzî, Cemalüddin Ebü'l-Ferac Abdurrahman, el-Muntazam fî Târîhi'l-Umem ve'l-Mulûk, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ-Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, VII, s.56

⁹⁶Belâzurî, IV, 108-109

⁹⁷Câhız, Ebu Osman Amr b. Bahr, Hilafet Ordusunun Menkibeleri ve Türklerin Fazileti, çev. Ramazan Şeşen, Türk Kültür Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s.47

Attar'ı Horasan'a davetçi olarak gönderdi.⁹⁸ Davetçilere kendi adına ve Ehl-i Beyt adına halkı davet etmeyi emretti.⁹⁹

Muhammed b. Ali, davet için görevlendirdiği daileri bölgelere gönderirken onları tüccar kılığında gönderiyorlardı ki, bu yolla da onlar halkın arasında rahat dolaşarak insanları Ehl-i Beyt adına davet ediyordu. Davet hakkındaki haberler Horasan valisi Said b. Abdülaziz el-Hakem'e ulaşınca, Ebû İkrime ve Hayyan el-Attar'ı valinin huzuruna getirdiler.

Siz kimsiniz? diye sorulduğunda: *“Bizler tüccar bir milletiz”* cevabını verdiler.

Hakkınızdaki bu dedikoduya ne diyorsunuz? diye sorulunca onlar: *“Neymiş o”* diye ¹⁰⁰ sordular.

Sizlerin buraya Abbasoğullarına davet için geldiniz haberini aldık?

Onlar *“Ey emîr! Ticaretle meşguliyetimiz bu tür şeyleri yapmamıza imkân vermez”* ¹⁰¹ dediler. ¹⁰² Horasanlı bir grup tarafından olayların sorumluluğunun üstlenilmesi üzerine ¹⁰³ vali tarafından serbest bırakıldılar. ¹⁰⁴ Böylece Ebû İkrime ve Hayyan el-Attar Horasan'da iki sene daha kaldılar. Davetçiler Şam'da bulunan Muhammed b. Ali ile görüşmek için yanına geldiklerinde Horasan'da öyle bir fidan diktiklerini ve zamanı gelince meyve vereceğini umduklarını belirttiler. ¹⁰⁵

Muhammed b. Ali 100/718 yılında gizli olarak davete başlamış oldu. Onun Horasan'a gönderdiği davetçilerin sayısı yetmişe ulaşınca bunlardan on iki davetçi seçildi.

---

⁹⁸ Taberî, VI, 562

⁹⁹ Ya'kûbî, II, 308

¹⁰⁰ Muhammed Hudarî Bek, ed-Devletü'l-Abbâsîyye, s.19,

¹⁰¹ İbnü'l-Esîr, V, 100

¹⁰² Dineverî, el-Ahbâru't-Tivâl, s. 306

¹⁰³ Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.22

¹⁰⁴ Taberî, VI, 616-617

¹⁰⁵ Dineverî, el-Ahbâru't-Tivâl, s.320

Bunlar:

- 1.Süleyman b. Kesir el-Huzâ¹⁰⁶
- 2.Lâhız b. Kurayz et-Temîmî
- 3.Kahtabe b. Şebib et-Tâ¹⁰⁷
- 4.Musa b. Ka'b et-Temîmî
- 5.Halid b. İbrahim¹⁰⁸
- 6.Kasım b. Mücaşi et-Temîmî
7. İmrân b. İsmâil Ebû Necm
- 8.Malik b. Haysem el-Huzaî
- 9.Talha b. Ruzeyk el-Huzâî

---

¹⁰⁶ Muhammed Hudarî Bek, ed-Devletü'l-Abbâsîyye, s.18; Ebu Muhammed künyesi ile de bilinen Süleyman b. Kesir aslen Araptır. Merv şehri sınırları içerisinde yer alan ve Sefizenc kasabasına yerleşmiş olan Huzâ kabilesinin lideriydi. Merv şehrinde hatırı sayılır bir nüfuza sahip idi. Abbasi ihtilalinin mimarı İmam Muhammed b. Ali, Süleyman b. Kesir'in bölgedeki nüfuzundan istifade etmek istiyordu. Bu nedenle ona, Abbasi hareketi içerisinde önemli bir görev verdi. Kısa bir müddet sonra H.100/718 yılında ihtilal hareketi başladı. Süleyman b. Kesir, Abbasilerin hizmetine girdiği ilk andan itibaren samimi bir şekilde gayret gösterdi. Özellikle o, Kufe ve civar bölgelerden gelen davetçiler için uygun ortam hazırlama ve irtibatı sağlama görevini üstlenmişti. Bazı zamanlar hayatı tehlikeye bile düşüyordu. H. 117/734- 735 tarihinde dönemin Horasan valisi Esed b. Abdullah el-Kasri tarafından hapse atılıp, sonra serbest bırakıldı. Tarihler H.118/735 yılını gösteriyor iken hareket içerisinde Hıdaş krizi patlak verdi. Krizin bitmesi için Süleyman b. Kesir Horasan-Humeyme hattında mekik dokudu, imam Muhammed b. Ali'nin mesajlarını Horasanlı taraftarlara ulaştırarak problemin çözümüne katkıda bulundu. H. 125/743-744 tarihinde aralarında Süleyman b. Kesir'in de bulunduğu dört üst düzey temsilci Hac mevsiminde Mekke'ye giderek imam Muhammed b. Ali ile buluştular. imam ölümcül bir hastalığa tutulmuştu. Bu görüşme mevcut imam ile yapılan son toplantı olma özelliğine sahipti. imam Muhammed kendisinden sonra hareket liderinin oğlu İbrahim olacağını bildirdi. Bu toplantı esnasında Süleyman b. Kesir, Ebû Müslim adındaki bir gençten övgüyle bahsetti. Süleyman'ın amacı yetenekli insanları harekete kazandırmak bu suretle ihtilalin başarıya ulaşmasını sağlamaktı. Bu genç ile bir müddet sonra gerilim yaşayacağını aklının ucundan bile geçirmemişti. İmam Muhammed bu gencin Abbasi hareketine kazandırılmasını ve Humeyme'ye gönderilmesini emretti. Süleyman b. Kesir için bkz. Dalkılıç, Mehmet, "Süleyman Bin Kesir El-Huzai'nin Öldürülmesi", *USAD*, Muş, 2012, c.V, sayı. XXI, s.285-292

¹⁰⁷ İbnü'l-Esir, V, 53-54; Asıl adı Ziyâd olup Kahtabe lakabıyla meşhurdur. Horasan'da Abbasiler adına propaganda faaliyetinde bulunduğu dönemden önceki hayatı hakkında bilgi yoktur. Dedesi Hâlid b. Ma'dân, Cemel Vak'ası'nda Hz. Ali'nin yanında yer almış ve kabilesi Benî Amr b. Sâbit'in sancağını taşımış, ertesi yıl da Nehrevan'da Hâricilerle savaşan Hz. Ali'nin kuvvetlerine kumanda etmişti. Ailesinin Hz. Ali zamanında Küfe'ye yerleştiği ve Kahtabe'nin gençlik yıllarında Ali evlâdı ile yakın ilişki içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Horasan'daki Emevî aleyhtarı faaliyetlerin içinde aktif olarak görev alan Kahtabe, daha sonra Abbâsiler adına daveti organize eden on iki nakib arasında yer aldı. Kahtabe b. Şebib için bkz. Özeydin, Abdülkerim, "Kahtabe b. Şebib", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 201

¹⁰⁸ Makdisî, Mutahhar b. Tâhir, el-Bed ve't-Târih, Mektebetü's-sekâfeti'l-dînîyye, Kâhire, trs. VI, 60

10. Amr b. A'yan

11. Şibl b. Tahmân Ebû Ali el-Hûrî

12. İsa b. A'yan¹⁰⁹

Muhammed b. Ali 100/718 yılında davet için seçmiş olduğu on iki nakibin emirlerini yerine getirecek yetmiş davetçi daha seçmiştir. Bu davetçilerin vazifesi ise amirlerinin vermiş olduğu görevleri yerine getirmek idi.¹¹⁰

Davetçilerin Arap olup olmadığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Ömer Faruk on iki davetçinin tamamının Arap olduğunu ve içlerinde mevaliden kimsenin olmadığını iddia etmektedir.¹¹¹

Hakkı Dursun Yıldız ise Türklerin İslâmiyet öncesi ve İslamiyet sonrası dönemlerde Arap-Türk ilişkileri hakkında bilgi verirken, Horasan bölgesinde Abbâsî ihtilalinin gerçekleşmesinde Türk nakibin de var olduğunu savunmaktadır. Özellikle nakipler arasında Muhammed b. Sûl ve Tarhûn b. el-Zâi isminde iki Türkün var olduğunu ifade etmektedir.¹¹²

Nahide Bozkurt, Abbâsî ihtilalinin Emevîlerden hoşnut olmayan herkesin Peygamber ailesine duyduğu sevgi ve saygı sayesinde Abbâsîlere verilmiş destekle başarıya ulaştığı kanaatindedir.¹¹³

Muhammed b. Ali 105/723 yılında İrak davet lideri Meysere b. el-Abadi'nin ölmü üzerine Bukeyr b. Mâhân'ı İrak (Kûfe) davet grubunun lideri olarak tayin etti.¹¹⁴

---

¹⁰⁹ Taberî, VI, 562

¹¹⁰ Muhammed Hudarî Bek, ed-Devletü'l-Abbâsîyye, s.18

¹¹¹ Faruk, Ömer, s.18

¹¹² Yıldız, İslâmiyet ve Türkler, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, s.52

¹¹³ Bozkurt, Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali, s.43; Aksu, Ali, "(İmam İbrahim'in Ebû Müslim'e Gönderdiği Mektup Bağlamında) Abbâsî İhtilal Hareketinde Etnik Grupların Rolü", *İSTEM*, Konya, 2008, sayı. XII, s.58

¹¹⁴ Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.23; Dineverî'nin anlattığına göre, Bukey b. Mahân'ın imamdan aldığı mektupları suyla yıkadığını ve aynı suyla da hamur yapmasını ve hazırlanan ekmeği ailesinden herkese yedirttiğini bilgi olarak bize aktarmaktadır. Dineverî, el-Ahbâru't-Tıvâl, s.320

Taberî'nin verdiği bilgiye göre, Bukeyr b. Mâhân 101-105/720-723 yıllarında Sind bölgesine Emevî halifeleri tarafından vali olarak gönderilmiş Cüneyd b. Abdurrahman el-Mürri'nin¹¹⁵ yanında tercüman olarak çalışmaktaydı. Cüneyd b. Abdurrahman el-Mürri'nin görevine son verilince Bukeyr b. Mâhân 105/723 yılında Kûfe'ye geri döndü. Gelirken yanında Sind'e elde ettiği altın ve gümüşten oluşan mal varlığını da kendisiyle Kûfe'ye getirdi. Kûfe'de Abbâsî dailerinden Ebû İkrime, Meysere ve Muhammed b. Huneys'le karşılaştı. Dailer ona Haşimî davetine katılması için çağrıda bulundular. Daveti kabul eden Bukeyr b. Mâhân yanında getirdiği malı davet uğruna dağıtılması için davetçilere verdi. Kısa süre için o, Muhammed b. Ali'ye görüştü. İmamın takdirini kazanan Bukeyr b. Mâhân Meysere ölünce de onun yerine Kûfe davet grubunun lideri tayin edildi.¹¹⁶

Bukeyr b. Mâhân 107/725 yılında Ebû İkrime, Ebû Muhammed es-Sâdık, Muhammed b. Hubeys ve Ammar el-Abadî ile beraber Şiîlerden bir grubu Horasan'a davet ekibi olarak gönderdi. Fakat dailerin davet propogandası hakkındaki bilgiler dönemin Horasan valisi Esed b. Abdullah el-Kasri'ye haber verildi.¹¹⁷ Esed b. Abdullah el-Kasri deonları yakalatarak ellerini ayaklarını keserek astırdı.¹¹⁸ Sağ kurtulan Ammar el-Abadî durumu Bukeyr b. Mâhân'a bildirdi. Bukeyr de Muhammed b. Ali'ye mektup yazarak Horasan'daki gelişmelerden haberdar etti. Muhammed b. Ali'nin ise gönderdiği cevapta şöyle dediği rivayet edilir: *“Sizin davetinizi ve söylediklerinizi doğrulayan Allah'a hamd olsun! Sizden daha öldürülecek niceleri vardır.”*¹¹⁹

---

¹¹⁵Cüneyd b. Abdurrahman el-Mürri, Kays kabilesinin Mürre kolunun reislerinden olup Emevî Halifesi II. Yezîd devrinde (720-723) İrak genel valisi, Ömer b. Hübeyre tarafından Sind ve Mülta valiliğine tayin edildi (105/723). Hişâm halife olunca İrak umumi valiliğine getirilen Hâlid b. Abdullah el-Kasri zamanında da Cüneyd'in İrak valisi olarak görevinde devam etti. Geniş bilgi için bkz. Yıldız, “Cüneyd el-Mürri”, *DİA*, VIII. 122-123

¹¹⁶Taberî, VII, 25-26; Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.23

¹¹⁷Eesed b. Abdullah el-Kasri'nin hayatı ve siyasî faaliyetleri için bkz. Özaydın“Eesed b. Abdullah el-Kasri”, *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 365

¹¹⁸ Muhammed Hudarî Bek, ed-Devletü'l-Abbâsîyye, s.19-20

¹¹⁹ Taberî, VII, 40

Muhammed b. Ali tarafından organize edilen Abbâsî daveti onun ölümüne kadar Emevî hilafetiyle ciddi bir mücadele yaşamadı. Fakat Horasan'daki temsilcilerin bazen açıktan halkı davet etmeleri sonucunda onların bir kısmı valiler tarafından cezalandırılmış bazıları ise öldürülmüştür. Ancak bunlar davetin hızını azaltmamıştır. Bukeyr b. Mâhân tarafından 118/736 yılında Horasan dailerine vali olarak görevlendirilen Ammâr b. Yezîd ismindeki şahsı¹²⁰ Merv'e gittiği zaman ismini değiştirerek Hidaş adını aldı.¹²¹ O insanları Muhammed b. Ali'ye çağırdı. Bunun üzerine halktan çoğu onun etrafında toplandı.¹²² Daha sonra davetten ayrıldığını ileri sürerek Hurremî fikirlerini yaymaya başladı ve kadınların ortaklığını savundu. Hatta bu emrin Muhammed b. Ali tarafından verildiğini ilan etti.¹²³

İbnü'l-Esîr, Hidaş, etrafındaki insanlara “Namaz, oruç, hac diye bir şey yok. Oruç imamın adını zikretmektir, namaz imama dua etmek, hac da ona yönelmektir¹²⁴” dediği haber vermektedir.

Wellhausen Hidaş olayını değerlendirirken Abbâsîleri endişelendiren şeyin Hidaş'ın elde etmiş olduğu başarı ile ihtilal fırkasının Horasan'da bağımsız bir organizasyon haline gelmesinden korkması olduğunu söylemektedir.¹²⁵

120/738 yılında Horasanlı temsilcilerin aralarında anlaşarak Hidaş olayı hakkında davetçiler arasında yaşanmış soğukluğu Muhammed b. Ali'ye haber vermek için Süleyman b. Kesîr'i imama elçi olarak gönderdiler. Muhammed b. Ali, davetçileri Hidaş'a tabî olmaları nedeniyle azarladı ve içinde sadece “*Bismillahirrahmanirrahim*” yazılan bir mektup gönderdi.¹²⁶ Süleyman b. Kesîr'in

---

¹²⁰İbnü'l-Esîr, V, 194

¹²¹Makdisî, VI, 60-61; Hidaş olayı hakkında geniş bilgi için bkz. Atalan “Abbasi Daveti Sürecinde Ammâr b. Yezid”, *DAD*, 2005, c.VIII, sayı.XXII, s.287-296

¹²²Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.23

¹²³Taberî, VII, 109

¹²⁴Hidaş krizi için bkz. Wellhausen, s.242

¹²⁵Wellhausen, s. 246

¹²⁶Makdisî, VI, 61

ardından Muhammed b. Ali'nin dailerin yanlışlıklarını anlatan diğer bir mektupla Bukeyr'i Horasan'a göndermesi dailerin yeniden bir safta toplanmasını sağlamıştır.¹²⁷

Emevîler döneminin önemli olaylarından biri Zeyd b. Ali¹²⁸ ve oğlu Yahya b. Zeyd¹²⁹ isyanlarıdır.¹³⁰ Burada dikkat çeken önemli nokta bu isyanlara Abbâsoğulları ve taraftarlarının ciddi tepki göstermemeleridir. Hatta Zeyd b. Ali ve Yahya b. Zeyd'in Emevîler tarafından öldürülmesi Abbâsî davetçilerine önemli fırsat sağlamıştır. Abbâsî davetçileri Yahya b. Zeyd'in öldürülmesinden sonra Horasan'da Ehl-i Beyt intikamını alma adına kendi propagandalarına müsait bir zemin oluşturmuşlardır.¹³¹

Abbâsî davetinin başarıya ulaşması ve devletin kurulmasında büyük başarılar elde edecek olan Ebû Müslim¹³² ile Abbâsî dailerinin görüşmesi 124/742 yılında olmuştur. Burada Ebû Müslim'in Abbâsî davet sürecindeki siyâ faaliyetlerini anlatmazdan önce hayatı hakkında kısa bilgi vermekte okuyucu açısından faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Ebû Müslim el-Horasani, geçmiş hayatı noktasında en gizemli tarihi şahsiyetlerden birisidir. Kaynaklar, onun soyu, doğum yeri, anne babasının kimliği, kabilesi ve ırkı, Abbâsî davasına girene kadar olan hayatı ile ilgili detaylar, tezat ve soru işaretleri ile doludur. Bu rivayetler onun bir köle yahut hür, İranlı, Arap ya da

---

¹²⁷İbnü'l-Esîr, V, 218

¹²⁸Taberî, VII, 160

¹²⁹İsfahânî, Ebu'l Ferac Ali b. Hüseyin b. Muhammed el-Kuraşî, Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn, thk. Seyid Ahmed Sakar, Beyrut, 1987, s.124-145

¹³⁰Geniş bilgi için bkz. Atçeken, İsmail Hakkı, "Abbâsî Propagandası Sürecinde Hişâm b. Abdülmelik Dönemi", *SÜİFD*, Konya, 2004, sayı. XVII, s.21-38

¹³¹Bağlıoğlu, "Abbâsî Devletinin Oluşum Sürecinde Şii Hareketler", s.92

¹³²Ebû Müslim el-Horasani hakkında geniş bilgi için bkz.Yıldız, "Ebû Müslim el-Horasani", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 197-199; Sharon, Moshe. "Ahl Al-Bayt-People of the House" *JSAI*, V.8, Jerussalem, 1986, sayı.V, c. VIII. s.169-184

diğer milletlerden olup olmadığı konusunda kesin bilgiler vermemektedir. Hatta gerçek ismi bile bilinmemektedir.¹³³

Abbâsî ihtilali ile alakalı olarak ilk akla gelen isimlerden biri olan Ebû Müslim'in geçmiş hayatı noktasında bilinmezlik ya da karanlık noktaların bulunması meseleyi bizler için daha da ilginç hale getirmektedir. Çünkü Ebû Müslim'i destekleyen Güneyli Arap kabilelerine göre onun babası Yemen asıllı bir Arap,¹³⁴ Abbâsî ihtilaline destek veren İranlılar ise onun Acem asıllı biri olduğu üzerinde durmaktadır.¹³⁵

Abbâsî ihtilalinin gerçekleşme aşamasında faaliyetleri hakkında çok net bilgilere sahip olunan bir kişinin geçmişinin sırlı olması, gerçekten ziyade mizansen bir durum ihtimalini akla getirmektedir. Bu bağlamda Ebû Müslim'in geçmişi etrafında oluşturulan sır perdesinin bizzat kendisi ve İmam İbrahim tarafından oluşturulduğu muhtemeldir.¹³⁶

Zira onun geçmişi hakkında oluşturulan bilinçli boşluk çok uluslu bir hareketi idare edenler açısından pratik bir faydaya haiz idi. Bu fayda herkesin kendisinde bir şeyler bulacağı bir kahraman profilini zorunlu kılıyordu.¹³⁷ Bu yüzden olsa gerek kendisine geçmişi hakkında ısrarlı sorular yöneltenlere her defasında: "*Benim faydam ve iyiliğim sizin için nesebimden daha hayırlıdır.*"¹³⁸ karşılığını veriyordu. Böyle bir cevap sıradan bir geçmişe sahip birini insanlar nazarında daha karizmatik bir konuma getirmekteydi.¹³⁹

---

¹³³Sharon, Moshe, Black Banners from the East, Jerussalem, Editorial Board, D. Ayalon, J. Blau, M.J. Kister, M. Milson, S. Pines, S. Shaked, P. Shinar, The Magnes Press, The Herbew Univeristy Jerusalem,1983, 203

¹³⁴(Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.263-264

¹³⁵Sharon, Black Banners from the East, 203

¹³⁶Sharon, Black Banners from the East, 203.

¹³⁷Dalkılıç, Mehmet, "Eli Beyt'in Bir Üyesi Olarak Ebû Müslim el-Horasani", Geçmişten Günümüze Alevilik, I. Uluslararası Sempozyum, Bingöl Üniversitesi Yayınları, bask. I. Mayıs, Bingöl, 2014, c.II. s.566

¹³⁸Belâzurî, IV, 132

¹³⁹Dalkılıç, Mehmet, "Ehl-i Beyt'in Bir Üyesi Olarak Ebû Müslim el-Horasani, s.566

Her ne kadar Ebû Müslim'in geçmişi hakkında bir takım belirsizlikler olsa da genel görüş onun İran asıllı bir köle olduğu noktasında ağırlık kazanmaktadır. Ön plana çıkan rivayete göre; Ebû Müslim'in babası Osman b. Yesar isminde bir kişi idi. İcl kabilesine ait araziye işleyen ancak borcunu ödeyemeyen bu zat alacakları karşılığında İcl kabilesinden İsa ve İdris b. Makil'e cariyesini sattı.¹⁴⁰ Satılan cariye hamile idi. Osman b. Yesar'ın ölümünden sonra bu cariye bir erkek evlat dünyaya getirdi. İşte dünyaya gelen bu çocuk ileride Ebû Müslim olarak tanınacak kişiden başkası değildi.¹⁴¹ Makil ailesi dünyaya gelen çocuğa sahip çıktı. Öyle ki, kendi çocukları ile birlikte eğitim almasını sağladılar. Bu dönemde çocuklara ders veren hocanın ismi Abdurrahmân b. Müslim idi.¹⁴² Eğitimi tamamlayan Ebû Müslim, efendilerine ait arazilerin idare işini üstlendi. İşler yolunda gidiyor iken beklenmedik bir olay yaşandı. Rivayete göre Makil ailesinin arazisini kiralayan bazı insanlar İsa ve İdris'i dönemin Irak valisi Yûsuf b. Ömer es-Sekafi'ye şikâyet etti. Şikâyeti dikkate alan Irak yöneticisi adamları vasıtasıyla Makil kardeşleri yakalatıp, Kûfe'de bulunan zindana attırdı.¹⁴³

Rivayete göre 124/742 yılında Süleyman b. Kesîr, Malik b. Heysem, Lâhiz b. Kurayz ve Kahtabe b. Şebib Horasan'dan Mekke'ye gitmek üzere yola çıktılar. Bu yolculukları sırasında Kûfe'ye vardılar. Kûfe'de Abbâsoğullarının davet nakibi Âsım b. Yûnus el-İclî Irak valisi Yûsuf b. Ömer tarafından hapse atılmıştır. Horasanlı davet grubunun Âsım b. Yûnus el-İclî'yi ziyaret ettikleri sırada onlara hizmet eden bir genç dikkatlerini çekmiş ve onu kendi aralarına katılmaya davet etmişlerdir. O genç de bu davete icabet etmiştir. İşte bu genç Ebû Müslim'dir.¹⁴⁴

Horasanlı temsilciler hac mevsiminde Mekke'ye giderek Muhammed b. Ali ile buluştular. İmam ölümcül bir hastalığa tutulmuştu. Bu görüşme mevcut imam ile

¹⁴⁰Dineverî, el-Ahbâru't-Tivâl, s.323-324

¹⁴¹(Müellifi Meçhul),Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 257-258;Sharon, Moshe, Black Banners from the East, s.207

¹⁴²(Müellifi Meçhul),Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 257-258;Sharon, Moshe, Black Banners from the East, s.207

¹⁴³Sharon, Moshe, Black Banners from the East, s.207

¹⁴⁴Taberî, VII, 198; (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, s.255-256

yapılan son toplantı olma özelliğine sahip olmaktadır. Hastalığı nedeniyle Muhammed b. Ali Horasanlı temsilcilere kendisinden sonra yerine lider olarak oğlu İbrahim'i bıraktığını bildirdi.¹⁴⁵

Muhammed b. Ali 124/742 yılında Humeyme'de altmış üç yaşında vefat etti.¹⁴⁶ O, uzun süre Abbâsî davetinin tamamlanması için çalıştı. Onun sayesinde Ali evladı ile Abbâsoğulları “*er-Ridâ min Âli Muhammed*” sloganıyla bir araya getirildi.¹⁴⁷

İbrahim b. Muhammed 126/745 yılında Bukeyr b. Mâhân ile Horasan'a bir mektup gönderdi. Bukeyr b. Mâhân Merv'e gelince Horasan'daki propagandacıları bir araya toplayarak Muhammed b. Ali'nin öldüğünü ve İbrahim b. Muhammed'e imam olarak itaat etmesini istemesi üzerine¹⁴⁸ Horasanlı temsilciler İbrahim b. Muhammed'i imam olarak kabul ettiler.

İbnü'l-Esîr'in rivayetinde, Ebû Müslim'in Horasan'a gönderilme olayını şöyle anlatmaktadır: İbrahim b. Muhammed, Ebû Müslim'i Horasan'a gönderirken onu Ebu Necm'in kızı ile evledirmiş, davetçilere de ona itaat etmelerini emretmiştir.¹⁴⁹ Fakat Ebû Müslim Horasan'a vardığında Süleyman b. Kesir imamın verdiği görevi yerine getiremeyeceğini ileri sürerek onu lider olarak kabul etmedi. Olay üzerine bir araya gelen nakipler bu davranışın doğru olmadığını ve imama karşı itaatsizlik gibi anlaşılacağını vurguladılar. Aralarında alınan karar sonucunda Ebû Müslim'e haber göndererek onu Kûmis'ten geri çağırdılar ve onu başlarına geçirerek itaatlerini arzettiler.¹⁵⁰

İbn Kesîr, İmam İbrahim b. Muhammed'in Ebû Müslim'i Horasan'a lider olarak gönderme olayını anlatırken şunları kaydeder; İmam İbrahim Ebû Müslim'i

---

¹⁴⁵ Ya'kûbî, II, 332

¹⁴⁶ Belâzurî, IV, 115

¹⁴⁷ Geniş bilgi için bkz. Nevin, Abdülhâlık Mustafa, İslâm Düşüncesinde Muhalefet, çev. Vecdi Akyüz, Ayışığı Yayınları, bask. I, İstanbul, 2001

¹⁴⁸ Taberî, VII, 294; İbnü'l-Esîr, V, 308

¹⁴⁹ İbnü'l-Esîr, V, 361-362

¹⁵⁰ Taberî, VII, 360-361; (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.271-272

Horasan'a lider gönderdiği zaman Horasanlı dailer onu kabul etmemiş bunun üzerine Ebû Müslim de imama dailerin kendisine itaatsizliğini şikâyet etmiştir. İmam İbrahim b. Muhammed, Ebû Müslim'e yazdığı mektupta; *“Ey Abdurrahman! Sen bizim ehl-i beytimizdensin. Tavsiyemi yerine getir! Yemenîlere iyi davran. Onlara sırtını ver, ikramda bulun. Çünkü Allah, bu işi ancak onlarla tamamlayacaktır. Mudarîlere dikkat et, onlar en yakın düşmanlarıdır. Onlardan bu hususta şüphelendiğin herkesi öldür. Eğer gücün yeter de Horasan'da Arapça konuşan herkesi öldürebilirsen öldür. Vele ki beş yaşında bir çocuk da olsa”* dediği aktarılmaktadır.¹⁵¹

İmam İbrahim'in Ebû Müslim'e yaptığı vasiyet, tarihi bir hakikattir. Çünkü haber, Horasan halkı arasında mütevatir olarak yayılmıştır; ancak buradaki, “bütün Arapların öldürülmesi”nden kasıt, Abbâsî devletine karşı gelen Emevî yanlısı Arapları kast ettiği kanaatindeyiz.

Bukeyr b. Mâhân 127/745 yılında İbrahim b. Muhammed'e mektup yazarak ömrünün son günlerini yaşadığını ve yerine akrabası Ebû Seleme Hafız b. Süleyman'ı bıraktığını bildirmesi üzerine İbrahim b. Muhammed de Ebû Seleme'yi Horasan temsilcilerinin lideri tayin etmiştir.¹⁵² Ayrıca İbrahim b. Muhammed Horasan'daki temsilcilerden Ebû İkrime ile Hayyan el-Attar'a mektup yazarak Ebû Seleme'yle mektuplaşmalarını ve ona itaat etmelerini bildirdi. Onlar da imamın emrine itaat ettiler.¹⁵³

Horasan'da gelişen olaylar İbrahim b. Muhammed'i açık davet için harekete geçirdi. İbrahim b. Muhammed 129/747 Ebû Müslim'e kendisiyle görüşmek istediğine dair bir mektup gönderdi.¹⁵⁴ Ebû Müslim de Ramazan ayında Horasan'dan yetmiş temsilci ile Humeyme yoluna çıktı. Halk Ebû Müslim'e nereye gittiğini sorduğunda “hacca” diyerek cevap veriyordu. Ebû Müslim güvendiği insanlara kendilerine katılması için çağrıda bulundu ve onlar da bu daveti kabul ettiler. Ebû

¹⁵¹ İbn Kesîr, XIII, 219

¹⁵² Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.23

¹⁵³ Dineverî, el-Ahbâru't-Tivâl, s.308

¹⁵⁴ Taberî, VII, 353

Müslim Kûmis'e vardığında İbrahim b. Muhammed'den geri dönmesi için ikinci bir mektup geldi.¹⁵⁵ Mektupta Ebû Müslim'e davetin açıktan yapılmasını emrederek şöyle diyordu: “*Sana zafer sancağını gönderdim, bulunduğun yerden geri dön, hac için seninle gelenlerle birlikte Kahtabe'yi bana gönder*”.Ebû Müslim aldığı emir üzerine yanındaki davetçileri Horasan civarındaki bölgelere açıktan davet için gönderdi.İmam İbrahim b. Muhammed'in gönderdiği “Zıl” (gölge) ve“Sebâh” (bulut) isimli iki siyah sancağı birer mızrağın ucuna taktı. Bütün bunları yaparken Ebû Müslim Hacc süresi 39. ayeti¹⁵⁶ okuyordu.¹⁵⁷ Ebû Müslim nakiplerine Ehl-i Beyt adına ve Abbâsoğullarına davet etmeyi emretti. Ebû Müslim'in Merv bölgesinde Ramazan ayında yaptığı davet sonucunda bir günde altmış köy halkı onun davetini kabul ettiği haber verilmektedir.¹⁵⁸

Ebû Müslim'in Horasan¹⁵⁹ bölgesine yönlendirdiği davetçiler sayesinde halk kitleler halinde ona gelerek etrafında toplanıyordu. 129/747 yılı Ramazan Bayram namazı ilk defa olarak Ebû Müslim'in emri üzerine ezansız önce hutbe sonra iki rekat olarak kılındı.Emevîler döneminde ise önce hutbe okunur, sonra ezan ve ikametle namaz kıldırılmaktaydı.¹⁶⁰

Wellhausen Ebû Müslim'in Mekke'ye hac için değil, asıl maksadının farklı bölgelerdeki dağılık haldeki Şîi grupları ziyaret ederek, onları yaklaştıran ayaklanmaya hazırlamak olduğunu söylemektedir.¹⁶¹

H. İ. Hasan Horasan'daki davetin başarıya ulaşmasına dikkat çekerek bölge halkının Şîiliği iyice benimsediğini ve Sâsâniler zamanından beri İran'da hâkim

---

¹⁵⁵Makdisî, VI, 63

¹⁵⁶Muhammed Hudaî Bek, ed-Devletü'l-Abbâsîyye, s.24

¹⁵⁷“Kendileriyle savaşanlara ve zulmedenlere savaş için izin verildi. Allah onlara yardım etmeye kâdirdir”. Hacc, 39.

* *Bulut* ve *Gölge* insideki bayraklar şu manalara gelmektedir; Bulutun yeryüzünü kapladığı gibi Abbâsî devleti bütün insanlığı kaplayacaktı. *Gölge* isminin anlamı ise yeryüzünde gölgenin var olduğu müddetce Abbâsî halifeleri sonsuza dek var olacaktı. İbn Kesir, XIII, 225-226

¹⁵⁸ İbn Kesîr, XIII, 225

¹⁵⁹İbn Kuteybe, el-Maarif, s.290

¹⁶⁰ Taberî, VII, 357; İbnü'l-Esîr, V,356-362

¹⁶¹ Wellhausen, s.247

olan “*Mukaddes saltanat hakkı*” akidesinin aynen imamet davası ile üst üste düştüğünü ve bunun büyük etkisi olduğunu haber vermektedir.¹⁶²

Ebû Müslim, 130/748 yılında Emevîler’in Horasan valisi Nasr b. Seyyar’a davet mektubu yazdı.¹⁶³ Fakat Ebû Müslim bölgede tek güç olduğu için mektupta kendi ismini Nasr’ın isminden önce yazdığı için Nasr b. Seyyar’ı hayli kızdırdı. Nasr Ebû Müslim’in mektubuna cevap göndermeği karar verdi ve büyük bir süvari birliği gönderdi. Bu olay Ebû Müslim’in ortaya çıkışından on sekiz ay sonra meydana gelmiştir. Ebû Müslim de Malik b. Heysem el-Huzaî komutasında süvari birliği gönderdi. Malik Nasr’ın süvari birliğine Peygamber ailesinin yönetiminden razı olmaları için çağrıda bulundu. Ancak onlar bu daveti kabul etmediler. Her iki taraf sabahtan ikindiye kadar saf düzeninde durdular. Fakat Malik’e takviye yardım gelmesi üzerine onları mağlup etti.¹⁶⁴ Abbâsîlerin Emevî iktidarına karşı yaptıkları ilk savaş özelliğini taşıyan bu karşılaşma Horasanlıların zaferiyle sonuçlanmıştır.

Makrizî’nin anlatımına göre Ebû Müslim, Nasr’a tuzak kurarak ele geçirmek istemiştir. Şöyle ki, Ebû Müslim, Nasr’a yakınlık göstermek istediğini ve imamı yanında koruyacağını bildiren bir mektup yazdı.¹⁶⁵ Elçi heyeti Süleyman b. Kesîr, Lâhiz b. Kurayz, İmran b. İsmail ve Davud b. Kerrâs’ı göndererek kendisine imamdan mektup geldiğini, mektupta ona ümit verdiğini, kendisine zarar vermiyeceğini ve imamın mektubunu yüz yüze görüşme sırasında okumak istediğini bildirir. Elçiler Nasr’a geldikleri zaman Lâhiz b. Kurayz’ın¹⁶⁶ Allah’ın “Şüphesiz bu topluluk seni öldürmek için müşavere ederler”¹⁶⁷ ayetini okuması üzerine Nasr’ın

---

¹⁶²Hasan İbrahim Hasan, II, 295

¹⁶³Muhammed Hudaî Bek, ed-Devletü’l-Abbâsîyye, s.25

¹⁶⁴Taberî, VII, 357; İbn Kesîr, XIII, 226-227

¹⁶⁵Nasr b. Seyyar hakkında bkz. Hayreddin ez-Ziriklî, el-A’lâm, Beyrut, 1969, VIII, 23

¹⁶⁶İbn A’sem, Ebû Muhamed Ahmed b. A’sem el-Kûfî, Kitâbü’l-Fütüh, Dâru’l-Edvâ, Beyrut, 1991, VIII, 322

¹⁶⁷Kasas, 28/20

bunun bir tuzak olduğunu anladığı ve bir hileyle Rey şehrine kaçtığı haber verilmektedir.¹⁶⁸

Nasr b. Seyyar Horasan bölgesindeki Arap kabileleriyle 129-130/747-748 yıllarında Ebû Müslim'e karşı savaşmak için birleşme teşebüsünde bulundu. Fakat Horasan'da açıktan Abbâsî daveti ortaya çıkınca halkın çoğu Ebû Müslim'in etrafında toplandı. Horasan'da hâkim olan Kirman ve Şeyban kabileleri ise Ebû Müslim'in Mervan b. Muhammed aleyhine olması nedeniyle onun davetine karşı çıkmadılar.¹⁶⁹

Böylece Nasr b. Seyyar'ın¹⁷⁰ Ebû Müslim'e karşı Horasan'daki Arap kabileleriyle birleşme teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Nasr b. Seyyar Ebû Müslüm'in gittikçe gücünün arttığını görünce halife Mervan b. Muhammed'e mektup yazarak¹⁷¹ Abbâsîlerin açıktan halkı kendilerine davet ettiğini, her gün biraz daha güçlendikleri, davetin Muhammed b. Ali'nin oğlu İbrahim b. Muhammed adına yaptıklarını ve Ebû Müslim'in etrafında çok sayıda kişinin toplandığını haber verdi.¹⁷²

Nasr Horasan'da gittikçe güçlenen muhalefet karşısında yardımsız kalınca Serahs'a sonra da Nişâpûr'a geçti ve Nişâpûr'da iken, Ebû Müslim Kahtabe b. Şebîb'i Nasr'ın üzerine gönderdi. Bu esnada Nasr beraberindekilerle Kûmis'e yöneldi. Kahtabe b. Şebib oğlu Hasan b. Kahtabe'yi Nasr'ı takip etmek için harekete geçirdi. Abbâsî ordusu karşısında yenilgiye uğradığını anlayan Nasr, Hemadan'a yöneldi ve Hemadan'la Rey arasında Sâvah¹⁷³ denilen yerde duyduğu üzüntüden

---

¹⁶⁸Makrizî, Takıyyüddîn Ahmed b. Ali, Kitâbü'n-Nizâ ve't-Tehâsum fî beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşim, thk. Hüseyin Mu'nis, Dâru'l-Mârif, trs. s.96

¹⁶⁹Taberî, VII, 363-364; Geniş bilgi için bkz. Apak, Adem, "Şuûbiyye Hareketinin Tarih Tarihî Arka Planı ve Tezâhürleri: Asabiyyeden Şuûbiyye", *İSTEM*, Konya, 2008, sayı. XII, s.17-51

¹⁷⁰Nasr b. Seyyar'ın hayatı hakkında bkz. Bozkurt, "Nasr b. Seyyâr", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 415-416

¹⁷¹el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe'ye nispet edilmektedir), II, s.138

¹⁷²Mes'ûdî, III, 255

¹⁷³İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muḥammed, Tarihu İbn Haldûn, Mu'tesetu'l-A'lâ, Beyrut, 1971, III, 125; Zirikli, el-A'lâm, VIII II, 221

131/749 öldü.¹⁷⁴ Bu sırada ihtilal ordusu Rey,¹⁷⁵ Merv,¹⁷⁶ Nişâpûr,¹⁷⁷ Kûmis ve Hemedân¹⁷⁸ şehirlerini ellerine geçirmiştir.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Nasr b. Seyyar 129/747 yılında Mervan'a mektup yazarak Horasan'da Abbâsoğullarının imam İbrahim b. Muhammed adına açıktan davet yaptıklarını ve Ebû Müslim'in etrafında da çok sayıda halkın toplandığını¹⁷⁹ haber vermiştik.

Nasr'ın uyarması üzerine Mervan, Horasan'dan gelen elçinin Humeyme'de kiminle irtibat kuracağını öğrenmek üzere görevliler tayin etti. Ebû Müslim imam tarafından bizzat görevlendirildiği için herhangi bir vasıta olmadan irtibat kurma yetkisine sahipti. Görevliler Ebû Müslim'den İbrahim'e mektup getiren bir şahsı tutuklayarak Mervan'a getirdi. Mervan elçiden bu görevi yerine getirmesi için ne kadar para aldığını sorunca o da şu kadar diye cevap verdi. Bunun üzerine Mervan elçiye İbrahim'den gelen mektubu kendisine getirdiği takdirde on bin dirhem vereceğini ve işin sır olarak gizli tutulacağını söyledi. Elçi İbrahim'in Ebû Müslim'e yazdığı mektubu Mervan'a getirdi. Mektupta İbrahim Ebû Müslim'e işinde başarılı olmasını, düşmanlarına karşı hile yaparak ortadan kaldırmasını emrediyordu.¹⁸⁰ Nasr ve Kirmanî hakkında eline geçen fırsatları kaçırdığı için Ebû Müslim'e lanet ediyor onu suçluyor¹⁸¹ ve Horasan'da gücü yeterse, Arapça konuşan¹⁸² kimseleri sağ bırakmamayı emrediyordu.¹⁸³

Bir başka rivayette, Mervan, İbrahim b. Muhammed ile Ebû Müslim ve isimleri gizli tutulan on iki nakip hakkındaki haberleri duyunca Horasan'daki

---

¹⁷⁴ Mes'ûdî, III, 258

¹⁷⁵ Yâkût el-Hamevî, III, 116

¹⁷⁶ Yâkût el-Hamevî, V, 112

¹⁷⁷ Yâkût el-Hamevî, V, 331

¹⁷⁸ Yâkût el-Hamevî, V, 410

¹⁷⁹ el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe'ye nispet edilmektedir), II, 139

¹⁸⁰ Mes'ûdî, III, 259

¹⁸¹ İbn Haldûn, III, 120

¹⁸² Ömer, Faruk, s.20

¹⁸³ İbn Kesîr, XIII, 231

davetçilerin isimlerini öğrenmek için bir şahsı Kahtabe b. Şebip'e gönderdi. Kahtabe b. Şebip'nin Cürcan'ı ele geçirmesinden sonra bu şahsın Kahtabe'ye geldiği bildirilir. Kahtabe ona "İr-Rıdâ min Âli Muhammed" adına biat etmeye davet etmiş fakat casus biat edeceği şahsın adını kesin olarak bilmesi için ısrar etmesi üzerine, Kahtabe İbrahim b. Muhammed'e yapılmasını bildirdi. Casus haberi Mervan'a ulaştırdı.¹⁸⁴ Mervan, Şam valisi Muâviye b. Abdülmelik'e mektup yazdı ve Belkâ valisinden Humeyme'ye giderek İbrahim b. Muhammed'i yakalamasını emiretti. Muâviye b. Abdülmelik halifenin emri üzerine Belkâ valisine mektup yazarak Humeyme'de bulunan İbrahim b. Muhammed'i tutuklayarak kendisine göndermesini istedi. Belkâ valisi de İbrahim'i Humeyme camisinde kalabalık halk arasında oturduğu esnada yakaladı ve Muâviye b. Abdülmelik'e, o da Mervan'a gönderdi. Mervan İbrahim'i sorguya çekince İbrahim tüm iddiaları yalanladı. Bunun üzerine Mervan; *"Ey Münafık! Bu senin Ebû Müslim'e yazdığın mektup değilmi?"* diye sorunca mektubu getiren elçiyi ortaya çıkardı.¹⁸⁵ Daha sonra Mervan, İbrahim'i hapse attırdı.¹⁸⁶

Daha önce 129/747 yılındaki olayları anlatırken Ebû Müslim'in hac mevsiminde İbrahim b. Muhammed'le görüşmeye giderken, İbrahim b. Muhammed Ebû Müslim'e geri dönmesi için ikinci bir mektup gönderdiğine ve İbrahim'in, Ebû Müslim'e Kahtabe b. Şebip'le yanlarındaki malları Mekke'ye gönderdiğine işaret etmiş.¹⁸⁷ Kahtabe, Mekke'de İbrahim ile görüşükten sonra 130/750 yılında Horasan'a geri dönmüş ve İbrahim, Kahtabe ile Ebû Müslim'e iletmek üzere bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Irak bölgesine gönderilmek üzere Kahtabe'yi kumandan tayin ettiğini bildiriyordu.¹⁸⁸ İbrahim, Ebû Müslim'e takip edeceği yolu göstermiş, kendisine bir de savaş sancağı göndermiştir.¹⁸⁹ Ebû Müslim de Kahtabe'yi,

---

¹⁸⁴ (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.391; Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.42

¹⁸⁵ Mes'ûdî, III, 259

¹⁸⁶ Taberî, VII, 370

¹⁸⁷ İbn Kesîr, XIII, 225

¹⁸⁸ (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.321

¹⁸⁹ İbn Haldûn, III, 124

ordunun merkez kumandanlığına atamış, görevden alma ve göreve tayin yetkisini vermiştir. Ayrıca orduya bir emirname yazarak ona itaat etmelerini istemiştir.¹⁹⁰

Böylece Ebû Müslim, Horasan'ın tek hakimi olma durumuna geldi veele geçirdikleri şehirlere amiller tayin etti.¹⁹¹ Sibâğ b. en-Numan el-Ezdî'yi Semerkand'a, Ebû Dâvûd Halid b. İbrahim'i Toharistan'a, Muhammed b. Eş'as'ı Tabeseyn amil tayin etti ve Malik b. el-Haysem'i de güvenlik teşkilatının başına geçirdi. Kahtabe'yi ise yanında çok sayıda komutanlarla birlikte savaşmak üzere Tûs'a gönderdi.¹⁹²

Ebû Müslim'in Horasan bölgesini fethetmek için gönderdiği birlikler 130-131/748-749 yıllarında Serahs,¹⁹³ Tûs,¹⁹⁴ Neysâbur,¹⁹⁵ Cürcan,¹⁹⁶ Kûmis,¹⁹⁷ Taberistan,¹⁹⁸ Hemadan,¹⁹⁹ İsfehân,²⁰⁰ ve Nihâved,²⁰¹ şehirlerini ele geçirdi.

Kahtabe b. Şebib 131/749'da Ebû Avn'ı Şehrezûr'a göndermesinin ardından Şehrezûr ele geçirildi.²⁰² Şehrinin ihtilal orudusu tarafından ele geçirilmesinin ardından Mervan b. Muhammed Şamlı, Cezireli ve Musul'dan topladığı kalabalık bir ordu ile Büyük Zâb²⁰³ suyu denilen yere kadar gelerek karargâh²⁰⁴ kurmuştur.²⁰⁵

Aynı yılın sonlarında Kahtabe b. Şebib İbn Hübeyre'nin üzerine gitti. Kahtabe b. Şebib önce oğlu Hasan'ın komutasında bir öncü birlik gönderdi. Bu sıralarda İbn Hübeyre, Fırat nehri yakınlarında Fellûce denilen yerde karargâh kurmuştu. Hasan b. Kahtabe'nin keşif mahiyetindeki birliği İbn Hübeyre'nin yerini tespit etti. Hasan bu

---

¹⁹⁰ İbnü'l-Esîr, V, 385

¹⁹¹ Taberî, VII, 389

¹⁹² İbnü'l-Esîr, V, 386

¹⁹³ (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.322

¹⁹⁴ (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.323

¹⁹⁵ (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.327

¹⁹⁶ (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.328

¹⁹⁷ (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.331

¹⁹⁸ (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.333

¹⁹⁹ (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.335

²⁰⁰ (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.353

²⁰¹ (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.339

²⁰² (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.357-362

²⁰³ Yâkût el-Hamevî, III, 124

²⁰⁴ Mes'ûdî, Tembîhu'l-İşrâf, Dâru't-Turâs, Bimetbaa'tu Berîl, Lübnan, 1893, s. 327

²⁰⁵ İbn Haldûn, III, 127

haberi hemen babasına ilettili. İbn Hübeyre, Kahtabe b. Şebib'in hedefinde Kûfe olduğunu anladı. İbn Hübeyre Havsere'yi öncü birliği olarak Kûfe'ye yönlendirdi. Her iki ordu Fırat'ın iki tarafından ilerliyordu. Kahtabe b. Şebib kendisine ırmağın karşı tarafına geçebileceği yerin gösterilmesi üzerine oradan geçti ve Havsere ile savaştı ve Şam ordusu yenilgiye uğradı. Fakat bu savaş esnasında Kahtabe b. Şebib kayboldu.²⁰⁶ Daha sonra onu suda boğulmuş halde buldular.²⁰⁷ Kahtabe b. Şebib öldüğü takdirde kendi yerine oğlu Hasan b. Kahtabe'nin tayin edilmesini, Kûfe'ye girdikleri zaman vazifeyi Ebû Seleme'ye devretmesini ve onun Muhammed ailesinin veziri olduğunu vasiyet etmiştir. Bu vasiyet üzerine herkes Hasan b. Kahtabe'ye biat etti.²⁰⁸

Hasan b. Kahtabe Kûfe'ye girmeden önce Muhammed b. Halid b. Abdullah el-Kasrî 132/750 yılında Ebû Seleme'nin talimatı üzerine siyah elbiseler giyerek Kûfe'de isyan etti. Etrafında çok sayıda insan toplandı. Gelişmeleri duyan İbn Hübeyre'nin Kûfe'deki sahibi'ş-şurtası Ziyâd b. Sâlih Vasıt'a İbn Hübeyre'nin yanına kaçtı.²⁰⁹

Hasan b. Kahtabe Horasan ordusu ile Kûfe'ye girdi ve Ebû Seleme'ye “*Al-i Muhammed'in veziri*” olarak biat etti.²¹⁰

Horasan ordusunun Kûfe'ye girişinin ertesi günü Ebû Seleme, Horasan komutan ve ordu birliklerine hitapta bulundu.²¹¹ O, Horasanlıları davetin ve devletin sahibi olarak vasıflandırdı. Onları diğerlerinden üstün tuttu. Konuşmasında Allah'ın onlara bu davetin sahibi olmayı lutfettiğini, onların davanın en onurlu insanları olduğunu ve yeni kurulmakta olan devlete sahip çıkmaları gerektiğini ifade etti.²¹² Ebû

---

²⁰⁶ Belâzurî, IV,182

²⁰⁷ İbn A'sem, VIII, 328

²⁰⁸ Belâzurî, IV,183

²⁰⁹ Taberî, VII, 317

²¹⁰ İbnü'l-Esîr, V, 406; Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.43

²¹¹ Ömer, Faruk, s.28

²¹² Tam metin için bkz. (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.375-376

Seleme konuşmasının ardından Horasan liderlerinden bazı şahısları yeni kurulmakta olan devletin önemli görevlerine tayin etti.²¹³

129/747 yılında açıktan yapılmaya başlanan Abbâsî davetinin lideri İbrahim b. Muhammed, davetin açıktan yapılmaya başlanmasından üç yıl sonra 132/750 yılında Mervan b. Muhammed tarafından tutuklanarak Harran'da hapsedilmişti. İbrahim'in nasıl tutuklandığını yukarıda geniş bir şekilde anlatmıştık.

İbrahim'in öldürülmesi ile ilgili kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazı rivayetlerde Mervan'ın İbrahim'i Harran'da hapsedtiği, ayrıca aynı hapishanede Ümeyye oğullarından Saîd b. Hişâm b. Abdümelik ile oğulları Osman ve Mervan'ın, Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz b. Mervan, Abbâs b. Velîd b. Abdümelik b. Mervan bulunduğu haber verilmektedir.²¹⁴ Yine aynı hapishanede Benî Hâşim'den İsa b. Ali, Abdullah b. Ali, İsa b. Musâ'da adında şahıslar bulunmaktaydı. İbrahim b. Muhammed'in bu hapishanede iki ay²¹⁵ kaldığı, daha sonra hapishane arkadaşı Şurahbil b. Mesleme b. Abdümelik tarafından ikram edilen süttten içmesi sonucunda zehirlenerek öldüğü²¹⁶ haber verilmektedir. Diğer bir rivayetlerde, ise kaldığı hapishanenin yıkılması sonucu öldürüldüğü²¹⁷ yine başka bir rivayette ise Mervan'ın Zâp suyu yenilgisinden sonra İbrahim'in başını toz kireç dolu bir torbaya sokarak öldürülmesini emrettiği şekilde değişik haberler bulunmaktadır.²¹⁸

İbrahim b. Muhammed Harran'da hapiste olduğu sırada Humeyme'de bulunan kardeşi Ebu'l-Abbâs'a kendisinden sonra davetin başına geçmesini²¹⁹ ve aile fertleriyle gizli olarak Kûfe'ye gitmesini,²²⁰ herkesin ona itaat etmesini istemiş, kurulacak devletin yönetimi için de gerekli bilgilerin olduğu bir mektup

---

²¹³ Taberî, VII, 419

²¹⁴ Mes'ûdî, III, 259

²¹⁵ Mes'ûdî, s.293

²¹⁶ Taberî, VII, 436-437

²¹⁷ Taberî, VII, 436

²¹⁸ (Müellifi Meçhul), Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.396

²¹⁹ Ömer, Faruk, s.29

²²⁰ Cehşiyârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdûs, Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb, Dâru'l-Fikri'l-Hadis, Beyrut 1988, s.57

göndermiştir.²²¹Ebu'l-Abbâs vasiyet üzerine yanındaki aile fertleriyle birlikte yola çıkmıştır. Aralarında kardeşi Ebû Ca'fer el-Mansûr, kardeşi İbrahim'in iki oğlu Adülvehhâb ve Muhammed, amcası Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın oğulları Dâvûd, Îsâ, Sâlih, İsmâil, Abdullah ve Abdüssamed, amcasının oğlu Dâvûd, kardeşinin oğlu Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali ve Yahyâ b. Ca'fer b. Temmân b. Abbâsvardı. Safer ayında 132/750 Kûfe'ye²²² vardılar.²²³ Ebû Seleme el-Hallâl onları Benî Dâvûdoğullarında Hâşimîlerin azatlısı Velid b. Sa'd'ın evine yerleştirdi.²²⁴

Abbâsî ailesinin Kûfe'ye gitmesiyle Humeyme dönemi kapanmış oldu.

1.4.Davet Sürecinde Abbâsî Aile'sinin Ehl-i Beyt'le İlişkileri

İslam tarihinin önemli olaylarından biri Abbâsî ihtilalinin başlaması ve hilafete geçiş sürecidir ki, burada konumuzla ilgili davet sürecinde Abbâsî ailesiyle Ehl-i Beyt ilişkilerini ulaşılabildiğimiz kaynak ve araştırmalar üzerinden analiz etmeye çalışacağız.

Abbâsî ailesinin Hulefâ-i Râşidin'den sonra Muhammed b. Ali'ye kadarki süreçte babası Ali b. Abdullah'ın Emevî halifesi Velid b. Abdülmelik'le görüşme olayı dışında herhangi bir mücadeleden söz edilmemektedir.²²⁵

Ehl-i Beyt'in oterite taleplerine karşı ise Abbâsîler sessizliğini bozmamıştır. Abbâsîlerin Ehl-i Beyt'le²²⁶ ilişkilerinin ilk kesişme noktası Ebû Hâşim'in imamet görevini Muhammed b. Ali'ye devretmesiyle gerçekleşmiştir.²²⁷

---

²²¹ Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.42

²²² Ömer, Faruk, s.29

²²³ İbnü'l-Esîr, V, 409

²²⁴ Mes'ûdî, III, 268

²²⁵ İbn Hallikân, III, 275

²²⁶ Ehl-i Beyt deyimini doğuşu ve kullanılması geniş bilgi için bkz. Faruk, Ömer, "Ehl-i Beyt Kavramı Üzerine" çev. M. Bahaüddin Varol, *SÜFD*, Konya, 1999, sayı. IX, s.397-404; Fıçlalı, "Şiliğin Doğuşu ve Gelişmesi", Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîlik Sempozyumu, *İİAV*, I.bask. İstanbul, 1993, s.34-46

²²⁷ Ya'kûbî, II, 297-298; Geniş bilgi için bkz. Nahide Bozkurt, Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali, s.23

Abbâsî Ehl-i Beyt ilişkileri açısından diğer önemli gelişme 127/745 yılında Hâşimîailesinin Emevî iktidarına karşı aralarında birleşerek ²²⁸ imam seçme toplantısıdır. ²²⁹İsfahânî'nin kaydettiği bir rivayette olayın 125/743'de Muhammed b. Ali'nin vefatından sonra Ebvâ'da gerçekleştiği ve o sırada imamet görevinin İbrahim b. Muhammed'e geçtiğinden bahsedilmektedir. Bu toplantıya Abbâsî ailesinden İbrahim b. Muhammed, Ebu'l-Abbâs ve Ebû Ca'fer el-Mansûr'un katıldığı söylenilmektedir. Hatta Abbâsîlerin Hâşimî ailesinden Muhammed b. Abdullah'a biat ettiğinden bahsedilmektedir. ²³⁰

Toplantının yapıldığı tarihe bakıldığında davet faaliyetlerinin ileri seviyeye ulaştığını görmekteyiz. Hatta İsfahânî'nin anlattığı rivayetin devamında toplantı esnasında bir şahsın İbrahim b. Muhammed'le görüşme istemesi üzerine Ehl-i Beyt ailesinin sorunun ne olduğunu sorması üzerine şahsın Horasan'da İbrahim b. Muhammed için biat ²³¹ aldığı haber verilmektedir.

Bernard Lewis Abbâsîve Ehl-i Beyt ailesinin Ebvâ toplantısını değerlendirirken İbrahim b. Muhammed'in bir tesadüf sonucu olarak toplantıya katıldığını söylemektedir. ²³²

Abbâsî davetinin önemli merhaleler aldığı buaşamada, Abbâsîlerin Muhammed b. Abdullah'a biat etmeleri mantıken mümkün değildir. Bu olayın gerçekleşmediğini Muhammed b. Abdullah'ın Ebû Ca'fer el-Mansûr'un halifeliği

---

²²⁸ Taberî, VII, 517

²²⁹ İsfahânî, Makâtil, s.227; Geniş bilgi için bkz. Varol, M. Bahaüddin, Hilafet Mücadelesinde Ehl-i Beyt Nesli, Yediveren Yayınları, Konya, 2004; Büyükkara, Mehmet Ali, İmamet Mücadelesi ve Haşimoğulları, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1999; Bozkurt, "Alioğullarının Siyasal İktidar istencinde Abbasiler Dönemi - İlk Mücadelesi Muhammed en-Nefsu'z-Zekiyye'nin İsyanı", *DAD*, 2002, sayı. XIII, c.V, s. 107-118; Zorlu, Cem, Abbasilere Yönelik Dini ve Siyasi İsyanlar, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001

²³⁰ İsfahânî, Makâtil, 206,

²³¹ İsfahânî, Makâtil, 277 Atvân, Hüseyin, s.101

²³² Lewis, Bernard, "The Islamic World, From Classical to Modern Time (Essays in Honor of Bernard Lewis)" Publisher, Darwin Pr (May 1989), s.95-111

dönemindeki yazışmalarında Ebvâ toplatisından hiç söz etmemesinden anlamaktayız.²³³

Abbâsî ve Ehl-i Beyt ailesinin bir biriyle yakın bilgi alışverişinde olmadığına bir diğer delili ise Kufelilerin teşviki üzerine Zeyd b. Ali'ye oğlu Yahya b. Zeyd'in 122/740-125/743 yıllarında Emevî iktidarına karşı gerçekleştirdikleri²³⁴ isyanlarıdır.²³⁵ Sadece Taberî Davud b. Ali'nin Kûfelilere güvenmeme konusunda Zeyd b. Ali'yi ikna etme çabasından bahsetmektedir.²³⁶

Zeyd b. Ali ve Yahya b. Zeyd isyanlarının²³⁷ sağladığı en büyük destek ise Abbâsî davetine hız kazandırmasıdır.²³⁸ Hatta Horasan'da her iki isyan öyle bir etki oluşturmuştu ki o yıl Horasan'da doğan tüm çocuklara Zeyd ve Yahya ismi konulmuştur.²³⁹

Hüseyin Atvân, Ebû Hâşim'in imamet görevini Muhammed b. Ali'ye devretmesinden sonraki olayları anlatırken, Muhammed b. Ali, Horasan'a elçi göndereceği zaman elçiye taraftarlarının Ehl-i Beyt aile'siyle birleşmemeyi, hilafete karşı başkaldırdıkları zaman yanlarında olmayı kesinlikle yasaklamıştır. Ayrıca Ehl-i Beyt ailesinin davalarında başarısızlıkla sonuçlanacağını söylüyordu.²⁴⁰ Yine Bukeyr b. Mahân'nın Horasanlı davetçilere, Yahya b. Zeyd tarafından isyan başlattığını ve kesinlikle içlerinden hiç kimsenin ona katılmaması için talimat verdiğini haber verilmektedir.²⁴¹

Kanaatimizce Abbâsîler, Ebû Hâşim'in imamet görevini Muhammed b. Ali'ye devretmesinden sonra davetle ilgili Ehl-i Beyt ailesiyle her hangi bir bilgi alışverişinde bulunmamıştır.

---

²³³ Zorlu, Abbasilere Yönelik Dini ve Siyasi İsyenlar, s.224

²³⁴ Taberî, VII, 160-173

²³⁵ Taberî, VII, 227-230

²³⁶ Taberî, VII, 167-168

²³⁷ Atçeken, "Abbâsî Propagandası Sürecinde Hişâm b. Abdülmelik Dönemi", s.21-38

²³⁸ Wellahusen, s.237

²³⁹ Mes'ûdî, III, 170

²⁴⁰ Atvân, Hüseyin, s.100

²⁴¹ Atvân, Hüseyin, s.100

İKİNCİ BÖLÜM

EBU'L-ABBÂS ABDULLAH ES-SEFFÂH'IN HALİFELİK DÖNEMİ

Ebu'l-Abbâs'ın 132/750 yılına kadarki hayatıyla ilgili kaynaklar çok az bilgi vermektedir. Özellikle Ebu'l-Abbâs'ın davet sürecinde ne tür bir vazife üstlendiği hiç bilinmemektedir. Fakat Abbâsî ailesinin Humeyme'ye göçmesinden sonraki olayları değerlendirdiğimiz zaman kaynaklar Ebu'l-Abbâs hakkında bize bazı ipuçları vermektedir. Şöyle ki, Ebu'l-Abbâs babası Muhammed b. Ali tarafından bizzat halife olarak tanıtılmıştır. Dolayısıyla Abbâsî ailesi bu bilginin bilincinde olduğundan Ebu'l-Abbâs'ı bizzat korumuşlar. Ayrıca Onun halife seçildiği sırada halka yaptığı konuşmasından anlaşılıyor ki, Ebu'l-Abbâs sürekli kardeşi İbrahim b. Muhammed'in yanında olmuş ve olayları takip etmiştir.

2.1.Halife Oluşu

Ebu'l-Abbâs 132/750 yılı²⁴² Rebû'l-âhir/Aralık ayında cuma günü namaz vakti etrafında bir grup muhafızla ortaya çıktı. Önce dâru'l-imâre sonra da camiye gitti. Cuma namazını kıldırdı ve kendisine halife olarak biat edildi.²⁴³ Minberin en yüksek basamağına çıktı. Amcası Dâvûd ondan üç basamak daha aşağısında durdu. Ebu'l-Abbâs halka şöyle bir konuşma yaptı:

“İslâm'ı yücelten, şereflendiren büyüten ve bizim için din olarak seçip onunla bizi kuvvetlendiren, bizi İslâm'ın ehli, sığınağı, kalesi, ayakta tutucusu koruyucusu ve yardımcısı yapan Allah'a hamdolsun. Takvayı bize yoldaş yaptı ve bizi takva ehli olmakla şereflendirdi. Bizi Rasûlüllah'ın yakınları ve akrabaları olarak korudu. Bizi babalarımızdan türetti Rasûlüllah'ın soyundan getirdi. Onun pınarından kaynattı.

²⁴²İbn Abdirabbih, el-Ikdü'l-Ferîd, V, 369; Nicholson, Reynold A. A Literary History of the Arabs, Published by The Syndics of The Cambridge University Press, London, 1969, (Alınan site <https://www.gutenberg.org>); Geniş Bilgi için bkz. Ceylan, İbrahim, Abbâsî Halifesi Ebü'l-Abbâs es-Seffâh ve Dönemi (132-136/750-754),Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2015

²⁴³İbn Tağrıberdî, Cemalüddîn Ebu'l-Mehasîn Yusuf, en-Nücûmu'z- Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhire, yy. trs. I, 320

Onu aziz, bize düşkün müminlere karşı yumşak kalpli merhametli kıldı. Bizi İslâm içinde yüce bir mevkie yerleştirdi. Müsülmanlara bir kitap indirdi. Kitabında şöyle buyuruyor:

“Ey Ehl-i Beyt, Allah sizden pisliği giderip sizi tertemiz yapmak istiyor.”²⁴⁴

“Deki, sizden yakınlarımı sevmenizden başka bir ücret istemiyorum.”²⁴⁵

“Yakın akrabalarını inzar et.”²⁴⁶

“Allah’ın memleketlerin halisinden peygamberine verdiği ganimet Allah’ın Rasûlünün ve onun akrabalarınındır.”²⁴⁷

“Biliniz ki, ganimet olarak aldığınız şeyler Allah’ın, Rasûlünün, onun akrabalarının ve yetimlerininidir.”²⁴⁸

Yüce Allah müminlere bizim üstünlüğümüzü bildirdi. Onlara bizi sevmeyi ve hakkımızı vermeyi farz kıldı. Bize ikram ve lütufta bulunarak ganimet ve vergilerden nasibimizi bol yaptı. Allah büyük lütüf sahibidir. Dalalete düşmüş olan Sebeyye fırkası liderliğe ve halifelığe bizim dışımızdakilerin daha layık olduğunu iddia ettiler. Yüzleri kararasıcılar, niçin böyle olsun ey insanlar? Allah insanları dalaleten hidâyete bizimle çıkardı, cahil iken onlara hakikatı gösterdi ve helak olmaktan kurtardı. Bizimle hakkı ortaya çıkardı, batılı mahvetti. İnsanları birbirilerine düşmanken, birbirini seven, birbirine iyilik eden, dünyada yardımlaşan ahirette koltuklar üzerinde karşılıklı oturan kişiler yaptı. Yüce Allah bütün bunları Hz. Muhammed’e lütüf ve ihsan olarak verdi.

“O vefat edince görevi ashâbı devraldı. İşlerini istişare ile yürüttüler. Ümmetin mirasını devralıp adil bir şekilde, kullanılması gereken yerlerde

---

²⁴⁴ Ahzâb, 33

²⁴⁵ Şûrâ, 23

²⁴⁶ Şûrâ, 214

²⁴⁷ Haşır, 7

²⁴⁸ Enfâl, 41

kullandılar.Layık olanlara verdiler. Daha sonra Benî Harb ve Benî Mervân ortaya çıkıp bunu zorbalıkla ellerinden aldılar. Zülmettiler, adam kaydurdular ehli olmayanlara haksızlık ettiler. Uzun süre bu böyle devam etti. Sonunda Allah'ın gazabına uğradılar ve Allah bizimle onlardan intikam aldı. Hakkımızı geri verdi. Ümmetimizi bize kavuşturdu. Bize yardım etti. Yeryüzündeki zayıflara bizimle lütuf ve ihsanda bulunmak için davamızı ayağa kaldırdı. Bizimle başlattı bizimle bitirdi. Size hayrın gelip şerrin gelmeyeceğini, huzurun gelip düzensizliğin gelmeyeceğini umuyorum. Ehl-i Beyt olarak bizim güvenimiz sadece Allah'dır ve yardımcımız odur.

*Ey Kûfe halkı, siz bizim sevgimizin odağısınız. Dosluğumuzun menzilisiniz. Sizler bizim vasıtamızla insanların en mutluları olacaksınız ve insanlar arasında en çok size kıymet vereceğiz. Bağışlarınıza ve maaşlarınıza yüzer dirhem artırdım. Hazır olun ben çok kan dökücü ve intikamcıyım.*²⁴⁹

Ebu'l-Abbâs hasta olması nedeniyle fazla konuşamadı, hastalığı daha da artınca minbere oturdu. Bu defa amcası Dâvûd b. Ali ayağa kalktı ve halka hitap etti.²⁵⁰

“Hamd Allah'a mahsustur. Düşmanlarımızı mahvedip, mirasımızı bize geri veren Allah'a hamdolsun.

Ey insanlar! şu anda dünyanın karanlıkları sıyrıldı, üzerindeki örtü açıldı, gök ve yer parladı güneş doğdu, ok sahibi oku eline aldı, ok aldığı yere geri döndü. Hak Peygamber'in Ehl-i Beyt'ine döndü. Onlar size karşı yumuşak kalpli ve dostturlar.

Ey insanlar! Allah'a yemin ederim ki, bizler gümüş, yakut ve altın biriktirmek, nehir kazıp köşkler inşa etmek, altın ve gümüş toplamak gayesiyle bu yola çıkmadık. Biz, hakkımızın elimizden alınmasına kızarak amcazadelerimiz adına öfkelenerek Emevîlerin size kötü muamele etmelerine, sizleri alçaltmalarına ganimet ve

---

²⁴⁹ Taberî, VII, 425

²⁵⁰ İbn Tağrıberdî, I, 321

sadakaları size vermeyip kendilerine tahsis etmelerine dayanamayarak bu işe giriştik. Allah'ın indirdiği hükmlerle size hükmetmek, Allah'ın kitabıyla muamelede bulunmak, özel genel herkese Resulullah'ın yönetimini uygulamak hususunda size Allah'ın Resülünün ve Abbas'ın zimmeti ile taahütte bulunuyoruz.

Emevîlerin ve Mervanilerin kökü kazınsın, onlar dünyayı ahirete, fani diyarı kalıcı diyara tercih ettiler. Günah işlediler. Halka zulmettiler. Haramları irtikab ettiler. Cürüm işledirler. Yönetimlerindeki kullara zulmettiler. Ülkede onların yönetim tarzı, günahkarı alabildince işlemekten ve yükleri ağırlaştırmaktan zevk almaktır. Günahişlemektesinir tanınmadılar. Taşkınlık meydanında at koşturdular. Cenabı Allah'ın kendilerine süre tanıdığıının farkına varmadılar. Allah'ın kendilerini yakalayıp sürükleyeceğini görmeyecek kadar kör oldular. Allah'ın tuzak kuruşundan emin oldular. Oysa kendileri uykudayken, geceleyin Allah'ın azabı üzerlerine geldi. Efsane oldular, paramparça hale geldiler. Zalimler topluluğu Allah'ın rehmetinden uzaktır.

Ey insanlar! Müminlerin emiri (Allah ona büyük zafer nasip etsin), Cuma namazından sonra tekrar mimbere çıkacaktır. O, cuma ile ilgili konuşmasına başka sözler katmak istemedi. Ayrıca hastalığının şiddeti konuşmasını tamamlamasına engel oldu. Müminlerin emirine afiyet vermesi için dua edin. Allah'a yalvarın. Ona dua edin. Çünkü Cenabı Allah Rahmanın düşmanı şeytanın halifesi yeryüzünde fesat çıkararak ve asla ıslahatta bulunmayan alçaklara tabi olan Mervan'ın yerine Allah'a tevekkül eden, iyi kimselere uyan, yeryüzünde fesattan sonra hidayet işaretlerine ve takva yollarına tabi olan hayırlı kimselerin yolunda yürüyen Mütevekilli halife olarak verdi.

Ey Küfeliler! Vallahi Horsanlılar bize yardım edinceye kadar mazlum ve hakları elinden alınmış olarak yaşadık. Allah onların vasıtasıyla hakkımızı verdi. Davetimizi genişletti, ummadığımız şeyleri gösterdi. Aranızdan Hâşimîlerden bir gurubu çıkardı. Yüzlerimizi akladı, Şamlılara galip getirdi, otoritemizi yeniden kazandırdı. İslâm'ı aziz kıldı. Adil bir imam nasip etti. Onu güzel bir şekilde size

döndürdü. Allah'ın verdiklerini şükrederek alın. Bize itaatten ayrılmayın, hainlik etmeyin. Çünkü bu dava sizin davanızdır. Her kabile yada grubun kendisine güvendiği bir şehir vardır. Bizim şehrimiz de burasıdır. Ancak sizin bu mimberinize Rasûlüllah'tanve Ali b. Ebî Talib'den sonra şu andaki halifeniz (Seffâh'tan)²⁵¹ başka kimse çıkmış değildir. Biliniz ki, bu hilafet işi bizde kalacak, bizde devam edecek ve nihayet bizim tarafımızdan Meryem oğlu İsa (a.s)'a tesli edilecektir. O zamana kadar hilafet bizim ailemizin dışına çıkmayacaktır. Bize verdiği mihnetlerden ve bizi tercih edişinden ötürü alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun.²⁵²”

Ebu'l-Abbâs ve Dâvûd b. Ali konuşmalarının ardından minberden indiler ve hükümet merkezine gittiler. Fakat Ebû Ca'fer mescitte halktan biat almak için orada kaldı.²⁵³

İhsan Süreyya, Abbâsî ailesinin hilafeti devir alma olayını yönetimde bir saltanatın yıkılışı diğerin kuruluşu olarak adlandırmaktadır. Hatta Ebu'l-Abbâs'ı sultan olarak isimlendirmiştir. İhsan Süreyya, Ebu'l-Abbâs'ın halka konuşmasını üç başlıkta şöyle değerlendirmektedir:

-Ebu'l-Abbâs, İslâm Devlet idaresini kendilerine ait olan mutlak bir hak olarak göstermiştir.

-Kendisine ilk desteği veren Kûfelileri en üstün Müslümanlar olarak göstermiştir.

-Ebu'l-Abbâs, otoritesini oturtmak için öfkeliğini tanımlamakla halkı tehdid etmiştir.²⁵⁴

Philip K. Hitti Ebu'l-Abbâs'ı İslâm tarihinde görülen siyasî büyük dramın üçüncü perdesi olarak değerlendirmiştir. Hatta Ebu'l-Abbâs'ın hilafete geçişini oynadığı büyük rol olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Ebu'l-Abbâs'ın kendisini es-Seffâh

²⁵¹ Mes'ûdî, III, 270

²⁵² Hutbenin tam metni için bkz. el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe'ye nispet edilmektedir), II, 142; Belâzurî, IV, 187-188; Mes'ûdî, III, 270; Ya'kûbî, II, 350; Taberî, VII, 425-428; İbnü'l-Esîr, V, 411-415; İbn Kesîr, XIII, 249-253; Atvân, Hüseyin, s.103-104

²⁵³ Taberî, VII, 427

²⁵⁴ Sırma, İhsan Süreyya, Abbasiler Dönemi, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002 s.12

adiyla anmış olmasını ilerde vuku bulacak kara günlerin alametinin habercisi olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda İslâm tarihinde ilk olarak halifenin oturduğu yerin hemen yanı başında cellâtların hazır bulundurmasını, hilafet tarihinin vazgeçilmez bir parçası haline getirildiğini göstermiştir.²⁵⁵

Abbasî ailesinden Ebu'l-Abbâs'ın hilafet makamına getirilmesi bizzat babası Muhammed b. Ali'in vasiyeti üzerine gerçekleştiğinin kanaatindeyiz.

Şöyle ki, Belâzurî ve Dineverî'nin naklettiği rivayetlerde. Ebu'l-Abbâs'ın doğduğu sıralarda Horasan'dan Muhammed b. Ali'yle görüşmek için heyet geliyor. Muhammed b. Ali, Ebu'l-Abbâs'ı onlara göstererek şöyle der: “*Bu sizin arkadaşınızdır*²⁵⁶ *Şöyle ki bu iş onun eliyle tamamlanacaktır.*²⁵⁷” söyleyerek ileride kurulacak devletin halifesini yani Ebu'l-Abbâs'ı onlara tanıtmıştır. Bu nedenle Ebu'l-Abbâs bizzat Muhammed b. Ali'nin vasiyeti üzerine kardeşleri tarafından korunmuştur. İbrahim b. Muhammed'in de aile üzümleri içerisinde kardeşine mektup yazması ve ailesine onu halife olarak seçimini önermesi Belâzurî ve Dineverî'nin naklettiği rivayetleri doğrulamaktadır.

2.2.İlk İcraatları

Ebu'l-Abbâs 132/750'de Kûfe'de halka yaptığı konuşmanın ardından oradan ayrılarak Hammâm'ı-A'yen'deki askeri karargahına gitti ve devletin üst düzey temsilcilerinin bulunduğu mecliste kısa konuşmanın ardından ilk icraatlarına başladı.

İbnü'l-Esîr'in naklettiği rivayete istinaden;132/750'da Kûfe ve çevresine amcası Dâvûd b. Ali'yi tayin etti. Amcası Abdullah b. Ali'yi Şehrezûr'da bulunan Ebû Avn Abdülmelik b. Yezid'e yardım için gönderdi. Ebû Avn Kahtabe b. Şebib tarafından 131/749'da Şehrezûr'u fethetmek için gönderilmişti.²⁵⁸ Kardeşi oğlu Îsâ b. Mûsâ'yı Vasıt'ta İbn Hübeyre'yi kuşatma altında tutan Hasan b. Kahtabe'ye, Yahyâ b.

²⁵⁵ Hitti, Philip K. Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi, çev. Salih Tuğ, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1995, I, 143

²⁵⁶ Dineverî el-Ahbâr'u't-Tıvâl, s. 306

²⁵⁷ Belâzurî, IV, 109

²⁵⁸ (Müellifi Meçhul), Ahbâr'u'd-Devleti'l-Abbâsîyye, s.357-362

Ca'fer b. Temmâm b. Abbâs'ı Medâin'deki Humejd b. Kahtabe'ye, Ebû'l-Yakzan Osman b. Urve b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir'i Ehvâz'daki Bessâm b. İbrâhim b. Bessâm'a ve Seleme b. Amr b. Osman'ı Mâlik b. et-Tavvâf'a gönderdi.²⁵⁹

İbnü'l-Esîr'in kaydettiği diğer bir rivayette;133/751 yılında Ebu'l-Abbâs kardeşi Yahyâ b. Muhammed'i, Muhammed b. Sûlu'un yerine Musul valisi tayin etti. Ebu'l-Abbâs'ın Yahyâ b. Muhammed'i Musul'a göndermesinin sebebi ise Musul halkının Muhammed b. Sûl'a itaat emek istememelerinden kaynaklandığı haber verilmektedir.²⁶⁰ Aynı yılda yani 133/751'da Ebu'l-Abbâs kardeşi Ebû Ca'fer el-Mansûr'u Cezîre, Azerbeycân ve İrmîniye bölgesine vali olarak görevlendirdi.²⁶¹ Amcası Dâvûd b. Ali'yi Kûfe valiliğinden azlederek Mekke, Medine, Yemen ve Yemâme valiliğine tayin etti. Kardeşi oğlu Îsâ b. Mûsâ'yı ise amcası Dâvûd b. Ali'nin yerine Kûfe valiliğine getirdi. Îsâ b. Mûsâ da Ebî Leylâ'nı Kûfe kadılığına tayin etti.

Taberî'nin haber verdiği göre; Ebu'l-Abbâs'ın 133/751 yılda kardeşi Süleyman b. Ali'ni Basra, Dicle, Umman ve Bahrain valiliğine tayin etti. Yine aynı tarihte Basra, Dicle, Umman ve Bahrain bölgelerine kadılığına Abbâd b. Mansûr getirildi. Ahvâz valiliğine ise İsmail b. Ali, Fars bölgesine Muhammed b. Eşas, Sind'e Mansûr b. Cumhûr, Horasan ve Cibâl'a Ebû Müslim'i, Kinnisrîn, Humus, Dımaşk ve Ürdün'de amcası Ali b. Abdullah'ı, Filistin'e ise Sali b. Ali'ni vali olarak tayin etti.²⁶²

Ebu'l-Abbâs Kûfe yakınlarında bulunan askeri karargâhında²⁶³ yaklaşık bir ay kaldıktan sonra Hâşimîye'deki devlet sarayına gitti.²⁶⁴

---

²⁵⁹ İbnü'l-Esîr, V, 416

²⁶⁰ İbnü'l-Esîr, V, 444

²⁶¹ Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.52

²⁶² Taberî, VII, 465

²⁶³ Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.52

²⁶⁴ İbn Kesîr, XIII, 253

Kaynaklarda Ebu'l-Abbâs'ın ilk icraatlarıyla ilgili bilgilerin tarih yönünden birbiriyle uyumsuz ve çelişkili olduğunu dikkate alarak rivayetlerin tamamı içerisinde uyumlu olduğuna kanaat getirdiklerimiz üzerinden kısa bilgi vermeye çalıştık.

2.3. Emevîler'e Karşı İntikam Siyaseti

Abbâsîler, Emevîlerin devlet ve otoritelerini korumak için akıttıkları Hâşimoğullarının kanlarını, özellikle İmam İbrahim'in kanını unutmamışlardı. İşte bunların intikamını almak ve bir daha hilafet talebi amacıyla toparlanmasına fırsat vermemek için Abbâsîler, tarihte benzeri görülmemiş bir şekilde Emevîleri yok etme siyasetini takip etmişler. Hatta bunu daha da ileri götürerek, kalplerinde gizledikleri kinin öfkenin hıncını Emevî halifelerinin kabirlerini kazmak ve onlara işkence yapmakla gidermeye çalıştılar.²⁶⁵

Kaynaklar Abbâsî komutanları tarafından Emevîlere karşı büyük katliam yapıldığını haber vermektedir.²⁶⁶ Şöyle ki, Abdullah b. Ali 132/750'de Mervan'ı takip sırasında Dımaşk yakınlarına geldiği zaman halk şehrin kapılarını kapatıp surlara sığındılar. Abdullah şehri kuşattı ve bu sırada Şamlılar kendi aralarında asabiye kavgası nedeniyle birbirilerinden ayrılmıştılar.²⁶⁷ Şehir valisi Velîd b. Muâviye'yi öldürdüler. Şehir halkının ayrılığını fırsat bilen Abdullah, ünlü komutanlarına farklı istikametlerden şehre girmelerini emretti ve kısa süre içinde şehrin kapıları Horasanlılara açılmış oldu.²⁶⁸ Şehre giren ordu için üç saat boyunca Şamlıların kanları mübah kılındı ve rivayete göre o gün doksan iki Şamlı öldürüldü. Daha sonra Ümeyyeoğullarının kabirlerinin açıldığı bildirilmektedir. Muaviye'nin mezarını açtıkları zaman içinde sadece toz gibi dağılan siyah ip gördüler. Yezîd b. Muâviye b. Ebû Süfyan'ın kabri kazıldı, burada kül gibi savrulan kırıntılar buldular. Abdülmelik b. Mervan'ın mezarını açtılar burada ise kafatası ve peşpeşe sıralanmış organlar

²⁶⁵ Abbâsîlerin intikam siyaseti bkz. Aksu, Ali, "Emevîlerin, Abbâsîler Tarafından Soykırımı Uğratılması ve Ebu'l-Abbâs'ın bu Soykırımındaki Rolü", *CUİFD*, Sivas, 2000, sayı. I, c.IV, s.261-26

²⁶⁶ İbnü'l-Esîr, V, 431; İbn Kesîr, XIII, 258-259; İbnü't-Tıktakâ, el-Fahrî, s.107; Makrizî, s.98. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Aksu, "Emevîlerin, Abbâsîler Tarafından Soykırımı Uğratılması ve Ebu'l-Abbâs'ın bu Soykırımındaki Rolü", s.261-268; Sırma, İhsan Süreyya, Abbasiler Dönemi, s.11-12

²⁶⁷ Mesûdî, III, 261

²⁶⁸ Taberî, VII, 440

buldular. Açılan kabirlerde ancak parça parça uzuvlar buluyorlardı. Yalnız Hişam b. Abdülmelik'in mezarını açtıklarında onun cesedini sapsağlam buldular. Sadece burun kemeri çürümüşü. Onu cesed halinde mezardan çıkartarak kırbaçladılar. Darağacına astılar ve günlerce darağacında asılı şekilde bıraktılar. Sonra cesedi yakıp külünü rüzgârda savurdular.²⁶⁹

Ya'kûbî'nin anlatımına göre, Abdullah b. Ali'nin babası Ali b. Abdullah bir gün namaz kılarken ridası üzerinden düşmüş ve bu sırada belindeki kırbaçla dövülmüş olduğunu gösteren izleri görünmüş, namazdan ayrılınca Abdullah babasına "Ey Baba! Bu nedir?" diye sorması üzerine Hişam'ın ona zulmettiğini ve atmış kırbaç vurdurduğunu üzüntüyle dile getirince, Abdullah Allah'a yemin ederek kısas alacağını²⁷⁰ söylediğini haber vermektedir.

Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbâs Basra'da Ümeyyeoğullarından üzerlerinde yaldızlı, süslü ve kıymetli elbiseler bulunan kimseleri öldürttü ve cesedlerin sürüklemesini ve yollara atılmasını emretti. Ümeyyeoğulları bu durumu görünce korkarak dağınık halde gizlendiler.²⁷¹

Rivayete göre Abdullah b. Ali Emevîleri takip ettirip onları yakaladı ve bir günde doksan iki kişiyi Remle nehri yakınlarında öldürttü. Sonra cesetlerin üzerine çul serdirdi ve üzerlerinde sofru kurdurdu ve yemek yedi. Henüz ölmeyenlerin

---

²⁶⁹ İbn Kesîr, XIII, 259

²⁷⁰ Ya'kûbî, II, 357, Emevî halifelerinin kabirlerinin kazılması konusunda oldukça farklı yorumlar yapılmaktadır. Ya'kûbî, bu olaya diğer kaynakların değindiğinden farklı olarak değinir. Abdullah b. Ali'nin, Emevî halifelerinden Hişam b. Abdülmelik'in cesedinden kalıntıları çıkararak yaktığını belirtir. Özellikle Hişam'ın cesedine karşı neden böyle bir tutum içerisine girdiğini de, Hişam'ın babasına sağlığındayken vurduğunu, kırbaçların yerini gördüğünde bunun intikamını alacağına dair yemin ettiğini ve bu yüzden böyle davrandığını belirtir. Ya'kûbî, II, 356-357. Ancak biz Ali b. Abdullah'ın Hişam tarafından değil de hilafetin kendi ailesine geçeceği haberini etrafa yaydığı için Velid b. Abdülmelik tarafından kırbaçlandığını görmekteyiz. Kaynakların verdiği bu bilgilere çok dikkatli yaklaştığımızda rivayetlerin çoğunun mevzu olduğunu rahatlıkla söyleye biliriz. Bu kaynaklardan bir kısmı Şîî olup mezhebî taasupçuluk söz konusudur. Bunların başında hiç şüphesiz Ya'kûbî gelmektedir. Benû Hâşim'in azâtlısı olan Ya'kûbî, aynı zaman da İsnâ Aşeriyye mezhebi taasublarından. Ali Aksu, "Emevîlerin, Abbâsîler Tarafından Soykırıma Uğratılması ve Ebu'l-Abbas'ın Bu Soykırımdaki Rolü" s.261-268. Ya'kûbî'nin hayatı için bkz. Ağarı, Murat, "Ya'kûbî", *DİA*, İstanbul, 2013, XXXXIII, 287-288

²⁷¹ İbnü'l-Esîr, V, 431

inilteleri geliyor, ölenlerin ise cesetleri ezilip ufalanıyordu.²⁷² Abdullah'ın önce Emevîlere eman verdiği²⁷³ daha sonra verdiği emanı kaldırarak Emevîleri öldürdüğü bildirilir. Bu olaylarda dönem şairlerinin etkisi olduğu da bir gerçektir. Onların eski günleri hatırlatan Şîrleri dile getirmeleri, düşmanlık ateşinin yeniden alevlenmesine neden olmuştur. Şair Südeyf'in söylediği Şîrin²⁷⁴ büyük etkisi olduğundan bahs edilmektedir.²⁷⁵

Abdullah b. Ali Hişam b. Abdülmelik'in hanımı Abde binti Abdullah b. Yezid b. Muaviye ile evlenmek istedi fakat onun bu isteği reddedilmesi üzerine Abdullah b. Ali Horasanlı askerlerin refakatında çöl yolundan yaya olarak yalınayak, başı açık, elbisesi parçalanmış halde sahraya gönderdi. Sonra da öldürttü.²⁷⁶

Sadece Mes'ûdî'de geçen rivayette, Salih b. Ali'nin Emevî ailesine ilk verdiği eman ile Mervan b. Muhammed'in kızının affedildiği ve onları cezalandırmaktan vazgeçildiği haber verilmektedir.²⁷⁷

İbnü'l-Esîr, es-Seffâh'ın 133/751 senesinde Musul'a vali olarak kardeşi oğlu İbrahim b. Yahya b. Muhammed'i tayin ettiğini anlatır. Bunun sebebi ise; Musul halkının önceki vali Muhammed b. Sûl'a itaat etmemeleri oldu. Yahyâ b. Muhammed Musul halkına karşı iyi davrandı. Lakin ileri gelenlerden on iki kişiyi öldürünce Musul halkı silahlanarak valiye karşı geldiler. Yahyâ b. Muhammed camiiye sığınanlara eman verdiğini söyleyince birçoğu camiiye sığınmak için koşular. Yahya kendi adamlarını camiinin önünde hazır tuttu ve camiiye sığınmak isteyenlerin hepsini katletti. Aynı günde katledilenlerin sayısının on bir bin olduğu söylenilmektedir. Hatta akşam olunca kocaları öldürülen kadınların ağıt seslerini

²⁷² İbn Kesîr, XIII, 259, Makrizî, s.98,

²⁷³ Ya'kûbî, II, 356, Taberî, VII, 439,

²⁷⁴ Şair Südeyf'in söylediği belirtilen Şîr şu şekildedir: "Görünüşleri seni aldatmasın; içlerinde şiddetli intikam ateşi yanar. Kamçıyı bırak da kılıcı al eline. Yeryüzünde bir tek Emevî kalmayıncaya kadar da kınına koyma". Bkz. İbnü'l-Esîr, V, 429; Hasan İbrahim Hasan, II, 387; İbn Tıktakâ, el-Fahrî, s.107

²⁷⁵ Makrizî, s. 98

²⁷⁶ İbn Kesîr, XIII, 260

²⁷⁷ Mes'ûdî, III, 263

işitince Yahyâ bu ne ses diye sordu. Ona kocaları katledilmiş kadınların sesleri olduğu söylenince: “Yarın bu kadın ve çocukları öldürün” emrini verdi ve hepsi öldürüldü. Üç gün boyunca katliam devam etti. Yahyâ b. Muhammed’in komutasında dört bin zenci askerinin de bulunduğu söylenilir. Zenciler Musul kadınlarını zorla kendilerine alıyorlardı. Üçüncü gün bitince dördüncü günü Yahyâ b. Muhammed önünde kılıçlar ve kargılar olduğu halde bineğine bindi. Bu esnada bir kadın onun önüne çıkarak atının dizgininden tuttu. Adamları onu öldürmeye kalkınca o öldürmemelerini emretti.²⁷⁸ Kadın ona; “*Sen Hâşimoğullarından değil misin? Rasûlüllah’ın amcasının torunu değil misin? Niçin zencileri, Müslüman Arap kadınlarıyla evlendirmekten niçin çekinmiyorsun.*” dedi. Kadının söylediklerinden etkilenen Yahyâ b. Muhammed ertesi gün Zencilere ikramda bulunmak için hepsini bir araya topladıktan sonra hepsini öldürttü.²⁷⁹

Makrizî, Musul’da katedilenlerin sayısının on bir bin olduğunu belirterek katliam hakkında “*Bundan daha kötüsünü Ebu’l-Abbâs’tan başkasının yaptığı işitilmemiştir*” demiştir. Bütün bu ağır cezaların Musul halkına ne sebeple revâ görüldüğü Ebu’l-Abbâs’a sorulduğu zaman o “*Vallahi bilmem ki*”²⁸⁰ diyerek verecek bir cevap bulamamıştır.

Musul halkına karşı yapılan katliamın sebebi Ümeyyeoğullarına açıkça sevgi göstermeleri ve Abbâsoğullarından hoşlanmamaları gösterilmektedir.²⁸¹

Ya’kûbî, Yahyâ b. Muhammed’in cuma günü sekiz bin insan öldürdüğünü, hatta abid ve köleleri öldürttüğünü, öldürülenlerin kanlarının Dicle nehrine akması sonucunda suyun renginin kıpkırmızıya boyandığını, halkın ise niçin öldürüldüklerinin sebebini bilmediklerini rivayet etmektedir.²⁸²

---

²⁷⁸ Makrizî, s.99

²⁷⁹ İbnü’l-Esîr, V, 444

²⁸⁰ Makrizî, s.99

²⁸¹ İbnü’l-Esîr, V, 444

²⁸² Ya’kûbî, II, 358

Benzer katliam olayı 133/751 yılında Ebu'l-Abbâs tarafından Mısır valisi tayin olunan Salih b. Ali tarafından yapılmıştır. Emevî aile mensuplarından Asım b. Ebu Bekir b. Abdulaziz b. Mervan ve çocukları, Mesleme ve Ebân Abbâsîlerin zulmünden Mısır'a sığınmıştı.Salih'in onlara eman verdiği daha sonra Ebu'l-Abbâs'ın emri üzerine onları öldürttüğü haber verilmektedir.²⁸³

Abbâsîlerin, Emevîlere yaptığı katliam olaylarında Ebu'l-Abbâs'ın rolünün olup olmadığına dair kaynaklar üzerinden kısa değerlendime yapalım:

Mes'ûdî'nin yer verdiği bir rivayette Ebu'l-Abbâs Mervan'ı öldüren Âmir b. İsmail'i azarlamıştır. Bu rivayet Ebu'l-Abbâs'ın böyle bir olaydan sorumlu olmadığına delilidir. Özellikle Âmir'in, Mervan b. Muhammed'in kızlarına karşı sert davranmasından dolayı Ebu'l-Abbâs'ın onu tâzir etmesi, Ebu'l-Abbâs'ın Emevîleri öldürttüğüne dair ileri sürülen iddiaları asılsız yapmaktadır.²⁸⁴

el-İmame ve's-Siyâse'de geçen bir rivayette Abdullah b. Ali es-Seffâh olarak zikredilmektedir.²⁸⁵ Bu rivayet Ebu'l-Abbâs'a yapılan ithamları şüphe altında bırakmaktadır. Şöyle ki, aynı eserin bir diğer rivayetinde, Abdullah'ın zamanın abid adamlarından Abdul Vâhid'in öldürülmesi üzerine Ebu'l-Abbâs'ın emiru'l-mü'minînin izni olmadan asla Benî Ümeyye'den kimseyi öldürmemesini emrettiğine dair mektup yazdığını haber vermektedir.²⁸⁶ Ebu'l-Abbâs'ın bölgelerdeki katliamlardan habersiz olduğunu göstermektedir.

Ebu'l-Abbâs'ı Emevîlerin katledilmesinden sorumlu tutan delillerden bir kaçını değerlendirelim:

Ebu'l-Abbâs bizzat soykırımdan sorumludur. İleri sürülen iddiaya göre Ebu'l-Abbâs'ın Emevî emirlerinden Süleyman b. Hişam'ı öldürmesi olayı, şair Südeyfin

²⁸³ Kindî, Muhammed b. Yusuf, Vulât Mısır, thk. Huseyîn Bassâ, Dâr Sâdr, Beyrut, trs. s.119

²⁸⁴ Mes'ûdî, III, 214

²⁸⁵ el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe'ye nispet edilmektedir), II, 145

²⁸⁶ el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe'ye nispet edilmektedir), II, 147

kışkırtmasıyla gerçekleşmiştir. Bu noktada Süyûtî, *"Ebu'l-Abbâs kan dökmekte çok aceleliydi, doğuda ve batudaki valileri onu takip ettiler"* demektedir.²⁸⁷

İkinci iddiaya göre; bölge emirleri Ebu'l-Abbâs'tan izin almadıkça bir işe kalkışmıyorlardı. Buna delil olarak Süleyman b. Ali'nin kendisine gelen Emevîlere eman verme konusunda izin istemesidir.²⁸⁸ O halde valilerin halifeden izin almadan kendi başlarına böyle bir iş yapmaları imkânsızdır.

İbn A'sem, Ebu'l-Abbâs'ın amcası Dâvûd b. Ali'yi Mekke ve Medine valiliğine tayin ettiği zaman orada bulunan Ümeyyeoğullarının öldürülmesini emrettiğini haber vermektedir.²⁸⁹

Abbâsîlerin katliam siyasetine İbrahim b. Muhammed zamanında başladığını görmekteyiz. Şöyle ki, İbrahim b. Muhammed'in Ebû Müslim'i Horasan davet gurubunun lideri tayin ettiği sırada ona yazdığı mektuptan anlaşılmaktadır. Şöyle ki, mektupta *"Mudar kabilesinden şüphe ettiklerini öldür. Eğer Horasan'da Arapça konuşan tek bir kimse bırakmamak elinden geliyorsa böyle bir fırsatı hiç kaçıрма. Kendisinden şüphelendiğin beş karış boyu olan bir çocuk dahi olsa katlet"* emrini verdiği kaydedilmektedir. Ebû Müslim'in imamın emrini yerine getirdiği ve davet sırasında altı yüz bin insanı kılıçtan geçirdiği belirtilmektedir.²⁹⁰

Ebu'l-Abbâs'ın suçlu olduğunu gösteren bir diğer olay da İbn Hübeyre için Ebû Ca'fer tarafından halifeden eman alınmasıdır. Fakat Ebû Ca'fer'in İbn Hübeyre için eman isteğinden Ebu'l-Abbâs memnun değildi. Hatta Ebu'l-Abbâs'ın Ebû Ca'fer'e yazdığı mektupta İbn Hübeyre'yi öldürmediği takdirde kendisi tarafından öldürecek kişiler gönderileceğini belirtmesi üzerine Ebû Ca'fer'in kararından vazgeçtiği söylenilir.²⁹¹

---

²⁸⁷ Süyûtî, Târihu'l-Hulefâ, s.259

²⁸⁸ İbnü'l-Esîr, V, 432

²⁸⁹ İbn A'sem, olayı bizzat Ebu'l-Abbâs'ın Hicaz'da Emevîleri öldürmesi için amcası Davud b. Ali'yi emir verdiğini ve Davud b. Ali'nin de Emevîlerin tamamını öldürdüğünü, hatta öldürmek için her taşın altını aradığını belirtmektedir. İbn A'sem, VIII, 338

²⁹⁰ Makrizî, s.95-96

²⁹¹ Taberî, VII, 455

Ebû Seleme'nin, Ebû Müslim tarafından öldürülmesine gelince, bu olay Ebu'l-Abbâs'ın bizzat onun öldürülmesini Ebû Müslim'den talep etmesi üzerine gerçekleşmiştir. el-İmame ve's-Siyase'nin kayd ettiğine göre Ebu'l-Abbâs, işleri düzene koyduktan sonra, Ebû Seleme'nin öldürülmesi konusunda vezirleriyle istişare yaptı. İstişare yaptığı insanlar onun görüşü etrafında fikir beyan ettiler. Ardından Ebu'l-Abbâs'a "Eğer bu işi sen yaparsan Ebû Müslim bu durumdan şüphelenir" diyerek, bu durumda Ebû Müslim'i haberdar etmesini istediler. Bunun üzerine Ebu'l-Abbâs, olayı Ebû Müslim'e haber verdi. Ebû Müslim'in de "Şayet ondan şüpheleniyorsan boynunu vur" diye görüş beyan etmesi üzerine Ebû Seleme öldürüldü.²⁹² Buradan hareketle Ebû Seleme'nin öldürülmesinin Ebu'l-Abbâs'ın isteği üzerine gerçekleştiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Ya'kûbî'nin verdiği rivayette Abdullah b. Ali'nin daha önce Şam halkına eman verdiğini, daha sonra da birçok kişiyi kılıçtan geçirdiğini söylemektedir. Rivayetin devamında Ya'kûbî Ebu'l-Abbâs'ın amcası Abdullah'a mektup yazarak Beni Ümeyyeden öcünü almasını, onların yaptıkları gibi yapmasını, kabirlerin kazılmasını ve cesetlerin yakılmasını emrettiğini açıkça anlatmaktadır²⁹³ Ebu'l-Abbâs'ın katliamdaki rolünü kesinleştirmektedir.

Öldürülen Ümeyye aile mensupları ve taraftarları üzerine sofranın kurulması ve daha önce ölmüş Emevî halifelerinin kabirlerinin açılması konusunu ihtiyatla karşılamak gerekir. Bu tip haberlerin genellikle tarihe sonradan eklenmiş olması kaçınılmazdır.²⁹⁴

Sonuç olarak şunu diye biliriz ki, Abbâsilerin Emevî ailesine karşı katliam yatıkları tarihibir gerçektir. Abbâsiler, Emevî ailesine karşı katliamı iki açıdan dolayı gerçekleştirmişler. Birincisi İbrahim b. Muhammed'in Mervan tarafından yakalanarak öldürülmesine karşılık Abbâsiler Emevîler'den bir nevi kısas almıştır. Katliamın gerçekleştirilmesindeki ikinci husus ise, Ehl-i Beyt ailesini destekleyen halk kitlesini

²⁹² el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe'ye nispet edilmektedir), II, 145

²⁹³ Ya'kûbî, II, 356-357, İbn A'sem, VIII, 338

²⁹⁴ Algül, Hüseyin, İslâm Tarihi, Gonca Yayınevi İstanbul, 1987, III, 229

sakinleştirmek maksadı taşımakta idi. Çünkü, Abbâsiler'in ayakta kalması ve güçlenmesi için henüz Ehl-i Beyt taraftarlarına çok ihtiyaçları vardır.

2.4. Vezir Ebû Seleme el-Hallâl'in İmameti Devretme Teşebbüsü

İslam tarihinde ilk vezir unvanı ile tanınan Ebû Seleme el-Hallâl daha önce temas ettiğimiz Abbâsî davetinin güçlenmesinde büyük bir çaba sarf etmiş şahsiyettir.²⁹⁵ Ebû Seleme'nin doğum tarihi, çocukluk ve gençlik yılları hakkında kaynaklarda herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Asıl adı Hafs b. Süleyman Ebu Seleme, el-Hallâl ve Hemdânî künyeleriyle tanınmaktadır.²⁹⁶ Aynı zamanda onun Hemdânî şeklinde bir nisbeye sahip olmasından hareketle kendisinin Hâris b. Kâ'b kabilesinin İran asıllı mevla'sı olduğu da söylenilmektedir.²⁹⁷ Ebu Seleme'nin evi Kûfe'de Sirkeçiler mahallesinin (Mahalletü'l-Hallâlin) hemen yakınında bulunmaktaydı. Zaman zaman Sirkeçilere uğrar, onlarla sohbet ederdi. O, bu münasebetle sirkeci anlamına gelen "*Hallâl*" ismiyle anılmıştır.²⁹⁸

İbn Hallikân, Ebu Seleme'ye nisbet edilen Hemdânî lakabının onun Yemen'de bulunan Hemdân kabilesine mensup olma nedeniyle almış olduğunu söylemektedir.²⁹⁹

Onun Kûfe zenginlerinden olduğu da haber verilmektedir. Haberler arasında Ebû Seleme'nin servetinin tamamını ihtilâl hareketini desteklemek için harcadığı kayd edilmektedir.³⁰⁰ Bununla beraber Ebû Seleme'nin zenginliğinin nereden kaynaklandığı hakkında kayanıklarda herhangi bir bilgiye raslanmamaktadır.

127/744-45 yılında Bukeyr b. Mahân'ın tavsiyesi üzerine İbrahim b. Muhammed onu geniş yetkilerle Horasan'a davet için göndermiştir. Ebu Muslim'in

---

²⁹⁵ Ömer, Faruk, s.35

²⁹⁶ İbn Hallikân, II, 190

²⁹⁷ Yıldız, "Ebû Seleme el-Hallâl", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 228

²⁹⁸ İbn Hallikân, II, 197

²⁹⁹ İbn Hallikân, II, 198

³⁰⁰ Yıldız, "Ebû Seleme el-Hallâl", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 228; (Müellifi Meçhul), *Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsîyye*, s.270

Horasan'a gönderilmesine kadar ihtilal hareketin organize eden Ebû Seleme gittiği her yerde Hâşimi liderlerinden yakın ilgi gördü.³⁰¹

Kûfe dâilerinin reisi olan Bükeyr b. Mâhân, aynı zamanda da Ebû Seleme el-Hallâl'in kayın pederi oluyordu.³⁰²

İbrahim b. Muhammed'in Mervan tarafından tutuklanarak öldürülmesinin hemen ardından hilâfet makamına kimin geçeceği konusunda kısa bir boşluk ortaya çıktı. Ebû Seleme hilafeti Ali evladına devretme konusunda teşebbüste bulundu³⁰³ ve Ali evladından önde gelen şahıslara mektup yazarak imamet görevini onlara devretmek istediğini bildirdirmiştir.³⁰⁴

Ebû Seleme'nin Ali evladıyla ne türlü bir ilişki içinde olduğunu bilmemekteyiz. Fakat kaynaklarda onun 132/750 yılında Ali evladına karşı sempati duyduğuna işaret eden bazı rivayetler bulunmaktadır. Şimdi rivayetlerden hareketle Ebû Seleme'nin imamet görevini nasıl ve hangi şekilde Ali evladına devretme çabasında bulunduğu konusu üzerinde duracağız.

Mes'ûdî'nin anlatımına göre Ebû Seleme, İmam İbrahim'in öldürülmesi üzerine Ali ailesinin ileri gelenlerinden Ca'fer es-Sâdık ve Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali³⁰⁵ ve Ömer b. Ali'ye birer mektup yazarak³⁰⁶ kendisine gelmelerini, imamet görevini Ali evladına devretmek istediğini ve Horasanlıların kendilerine destek vereceğini haber verdi.³⁰⁷ Elçi mektubu ilk olarak Ca'fer es-Sâdık'a götürdü. Ca'fer es-Sâdık elçiyi görünce onun Ebû Seleme tarafından gönderildiğini anladı ve elçiye Ebû Seleme'nin kendisiyle herhangi bir bağlantısının olmadığını söyleyerek daveti reddetti. Ancak elçi mektubun okunmasında ısrar edince Ca'fer es-Sâdık da lambayı getirtirerek mektubu elçinin gözü önünde yaktı ve gördüklerini efendisine

³⁰¹ Yıldız, "Ebû Seleme el-Hallâl", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 228-229

³⁰² Yıldız, Tarih, III, 26; Ebû Seleme el-Hallâl hakkında geniş bilgi için bkz. Kılıç, Ünal "Ebû Seleme el-Hallâl ve Abbâsî Devleti'nin Kuruluşundaki Rolü", *CÜİFD*, Sivas 1999, sayı.I, c.III, 7-8

³⁰³ İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem, VII, 315

³⁰⁴ Mes'ûdî, III, 268; Ayrıca bkz. Cehşiyârî, Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb, s.57

³⁰⁵ Mes'ûdî, III, 269,

³⁰⁶ İbn Tiktakâ, Muhammed b. Ali b. Tabataba, el-Fahrî fi'l-Adâbi's-Sultâniyye ve'd-Düveli'l-İslamiyye, Matbaa'tu'r-Rahmanîyye, trs. s.109

³⁰⁷ Muhammed Hudarî Bek, ed-Devletü'l-Abbâsiyye, s.27

anlatmasını söyledi. Bu defa elçi mektubu Abdullah b. Hasan b. Hasan'a getirdi. Abdullah mektubu okuduktan sonra Ebû Seleme'nin davetini reddetmek istememiş ve sabah olunca kardeşi Ca'fer es-Sâdık'ın yanına gelerek Horasan'dan kendisine halife olmak için davet geldiğini söyledi. Ca'fer es-Sâdık aynı mektuptan kendisine de getirdiğini fakat kabul etmediğini haber verdi. Ancak Ca'fer es-Sâdık kardeşi Abdullah'ın daveti kabul ettiğini görünce ona Horasanlıların Ali evladına daha önce bağlı olmadığını, orada gerçekleştirilen davet organizasyonun kendileri ile hiçbir bağlantısının bulunmadığını söyleyerek kardeşini ikna etmeye çalıştı. Bu görüşmeden sonra Abdullah kardeşi Ca'fer es-Sâdık'ın yanından fikrinden vazgeçmiş halde ayrılarak geri döndü.³⁰⁸

Ömer b. Ali'ye gelince oda mektubu kabul etmediği gibi mektubun sahibini tanımadığını söyleyerek³⁰⁹ daveti reddetmiştir.

Gönderdiği davet teklifinin olumsuzlukla sonuçlanması Ebû Seleme'yi kötü durumda bıraktı. Şöyle ki, Horasanlı komutanlar ne zaman Ebû Seleme'ye imamın nerede olduğunu sorsalar Ebû Seleme onlara henüz zamanı gelmediğini söylüyordu. Bu durum Ebû Humeyd adında Horasanlı bir komutanın Ebu'l-Abbâs'ın hizmetçisiyle karşılaşınca kadar devam etti. Ebû Humeyd, Ebu'l-Abbâs'ın Sabık b. Havârazimî adında hizmetçisini tanımış, ona imamın nerede olduğunu sorması üzerine imamın Kûfe'de olduğunu söylemiş ancak Ebû Seleme'nin imamın gizli tutulmasını emrettiğini söyledi.³¹⁰ Ebû Humeyd durumu Ebû Cehm'e haber verdi. Ertesi gün Ebû Cehm, Ebu'l-Abbâs'la görüşmek için imamın bulunduğu yere gitti. Ebu'l-Abbâs Abdullah b. Harise'nin hangisi olduğunu sorduğunda Ebu'l-Abbâs'a işaret edilerek bu sizin imamınızdır denildi. Ebû Cehm, halifeyi selamladı ve ardından ağlayarak Ebû Seleme'nin imamın gelişini gizli tuttuğunu söyleyerek durumdan haberdar olmadığını bildirdi. Daha sonra bütün komutanlar imamlarla görüşmek için fikir birliği yaptılar. Komutanlar Mûsâ b. Ka'b, Ebû Cehm,

³⁰⁸ Mes'ûdî, III, 268-269; Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.43

³⁰⁹ İbnu't-Tiktakâ, el-Fahrî, s.109

³¹⁰ Taberî, VII, 423-424

Abdüldulhamid b. Ribî, Seleme b. Muhammed, İbrâhim b. Seleme, Abdullah at-Tâî, İshak b. İbrâhim, Şerâhîl, Abdullah b. Bessâm, Ebû Hümejd, Süleyman b. Esved ve Muhammed b. Hüseyin imamın yanına girdiler.³¹¹ İmamı selamladıktan sonra ona halife olarak biat ettiler. Durumdan haber alan Ebû Seleme derhal imamla görüşmek için yola çıktı. İmamla görüşen Ebû Seleme imamın Kûfe'ye gelişini kırk gün³¹² veya iki³¹³ ay gizli tutmasını hiçbir şekilde izah edemedi. Ebû Seleme'nin gelişine Ebû Hümejd sert tepki gösterdiyse Ebu'l-Abbâs onu bundan menetti. Ebû Seleme "Ben işleri yoluna koyduktan sonra Emirü'l-Mü'minîn'den durumu açıklamasını istedim" dediyse de³¹⁴ bu itiraf onu ortaya çıkan durumdan kurtaramadı. Ebû Seleme, imamla görüşmesinin ardından ordu karargahına dönmesi için verilen emir üzerine geri döndü.³¹⁵

Bir başka rivayette ise Ebu'l-Abbâs'ın Kûfe'de ortaya çıkmasının ardından Ebû Seleme'nin imamla görüştüğü ve olup bitenlerden dolayı özür dilediği kaydedilmektedir.³¹⁶

Ebu'l-Abbâs cuma günü ortaya çıktı ve halka yaptığı konuşmanın ardından Hammâmu'l-A'yın'daki ordu karargâhına döndü.³¹⁷ Ebu'l-Abbâs gereken işleri yaptıktan sonra vezirleri ile Ebû Seleme'nin katledilmesi konusunda istişarede bulundu. İbn Kuteybe'ye nispet edilen el-İmame'nin rivayetine istinaden Ebû Seleme'nin halife üzerinde onu etkileyecek derecede ciddi nüfuza sahip olduğunu haber vermektedir.³¹⁸

Burada Ebu'l-Abbâs'ın Ebû Seleme'yi öldürmesiyle ilgili birbiriyle çelişen ikifarklı rivayet bulunmaktadır. Sözü geçen olayı Mes'ûdî şu şekilde aktarmaktadır: Ebû Seleme'nin öldürülmesi hakkındaki mektubun önce Ebû Müslim tarafından

---

³¹¹ İbnü'l-Esîr, V, 410-411

³¹² Taberî, VII, 423

³¹³ Ya'kûbî, II, 345

³¹⁴ Belâzurî, IV, 184-185

³¹⁵ İbn Haldûn, III, 129

³¹⁶ el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe'ye nispet edilmektedir), II, 142

³¹⁷ Taberî, VII, 431

³¹⁸ el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe'ye nispet edilmektedir), II, 145

yazıldığı rivayet edilmektedir. Rivayette Ebû Müslim, Ebû Seleme'nin halifeye karşı suç işlediğini ileri sürerek bundan dolayı onun öldürülmesinin daha ma'kul bir karar olacağını söylüyordu. Ebu'l-Abbâs ise hilafet makamına geçeceği sırada insan kanını akıtmak istemediğini, ayrıca Ebû Seleme'nin devletin kurulmasında büyük çaba sarf ettiğini, malını, kendisini feda ettiğini, düşmanlarına karşı mücadele ettiğini dile getirerek böyle bir işi yapmaktan sakındığını bildirdi. Fakat bu defa Ebû Müslim vezirin öldürülmesi için halifenin kardeşi Ebû Ca'fer ve amcası Dâvûd b. Ali'ye halifeye Ebû Seleme'nin öldürülmesini bildirmelerini isteyen bir mektup yazdı. Ebu'l-Abbâs yine muhaliflerin isteklerine rağmen onca iyiliklerine karşı, bir hatadan dolayı onu öldüremeyeceğini, hatanın bir şeytan işinden başka bir şey olmadığını, gaflete düşmesinin insanda bulunan özelliklerden dolayı olduğunu, vezir olarak Ebû Seleme'ye çok güvendiğini söylemesi üzerine Ebû Müslim de halifenin düşüncelerine saygı gösterdi.³¹⁹

Belâzurî, mektubun Ebu'l-Abbâs tarafından Ebû Seleme hakkında Ebû Müslim'e ne düşündüğünü öğrenmek için yazıldığını söyler. Ebû Müslim mektubunda halifeye vezirin öldürülmesini önermiş ve özel olarak Merar b. Enes ed-Dabibî'yi³²⁰ Ebû Seleme'nin öldürülmesi için görevlendirdiğini bildirmiştir. Rivayete göre Ebu'l-Abbâs gece sohbetlerini çok severdi. O, her gece ilim erbabının bulunduğu ortamda sabahlara kadar sohbet meclislerinde bulunurdu. Ebû Seleme de bu meclislere katılmaktaydı. Günlerden bir gün gece geç bir vakitte yalnız olarak halifenin yanından ayrılan Ebû Seleme, bir suikast sonucunda öldürüldü. Sabah olunca halk Ebû Seleme'yi sarayın önünde asılı olarak gördüklerinde³²¹ kim tarafından öldürüldüğünü sordular ve halka Ebû Seleme'nin Hârîcîler³²² tarafından öldürüldüğü söylenildi.³²³

---

³¹⁹ Mes'ûdî, III, 284-285

³²⁰ Cehşiyârî, Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb, s.60

³²¹ el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe'ye nispet edilmektedir), II, 145

³²² İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem, VII, 313

³²³ Belâzurî, IV, 204

Araştırmacılar Ebû Seleme ile ilgili rivayeti değerlendirirken kesin bir sonuca varamadıkları gibi, suçlu olduğunu da ispat edememişlerdir.³²⁴ Şöyle ki, Ebû Seleme'nin gayesi, Hâşimiye hareketini Ali evladına devretmek olsaydı, Ca'fer es-Sâdık ve Abdullah b. Hasan gibi Ali evladından olan kimselerle daha önceleri yakın ilişkiler içinde olması gerekirdi. Fakat böyle olmadığı kendilerine gelen davete karşı tepkilerinden anlıyoruz. Ca'fer es-Sâdık ve Ömer b. Ali'nin cevaplarından hareketle işin başından beri Ebû Seleme'yle ve Abbâsoğullarıyla hiçbir siyasi ilişkilerinin olmadığını göstermektedir. Mektup olayı doğru olmasa dahi, Ebû Seleme'nin Ebu'l-Abbâs'ı gizli tutması ve hiçbir alternatif çıkaramamış olması, bu gelişmelerin önceden planlanmamış olduğuna işaret etmektedir. Yine eğer Ebû Seleme gerçekten Ali evladı için çalışıyor olsaydı, hareket içindeki güçlü konumunu daha erken bir vakitte ve daha iyi hazırlanmış bir plan dâhilinde Ali evladı adına kullanmayı deneyebilirdi.³²⁵ Fakat böyle bir iş birliği davet sırasında sözkonusu olamamıştır.

Ebû Seleme'nin hilafeti Ali evladına devretmesi hakkında olumlu görüşlerin yanında olumsuz fikirler de bulunmaktadır. Şöyle ki, Ebû Seleme'in böyle bir girişimde bulunmasının sebebi, Abbâsoğullarında hilafet makamına uygun olmayan bazı fillere şâhid olmasıydı.³²⁶ Wellhausen, Ebû Seleme'nin İbrahim b. Muhammed'i halifelik haklarına tabî görmediği içi böyle bir girişimde bulunduğunu ifade etmiştir.³²⁷

Nahide Bozkurt, Ebû Seleme'nin Alioğullarıyla daha önceden aralarında hiçbir iletişimin olmaması nedeniyle olayın şüphe doğurucu olduğunu söylemektedir.³²⁸

³²⁴ Bkz. Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.43

³²⁵ Atalan, Mehmet, "Alioğullarının İç Çekişmesi", *FÜİFD*, Elazığ, 2009, sayı. XIV, s.63-76

³²⁶ Uyar, Ehl-i Beyt İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı, s.142

³²⁷ Wellhausen, s.258

³²⁸ Bozkurt, Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali, s.90

Abbâsî ihtilalinin başarıya ulaşmasında büyük rolü olan Ebû Seleme kültürlü, cömert ve kabiliyetli bir vezir idi.³²⁹ Onun Abbâsî devletinin kuruluşundan üç veya dört ay³³⁰ sonra öldürüldüğü haber verilir.

Ebû Seleme'nin öldürülmesinden sonra kimin vezir olduğu konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Birinci rivayette Ebû Cehm'in tayin olduğu, ikinci rivayette ise Ebu'l-Abbâs'ın Ebû Seleme'den sonra Halid b. Bermek'i tayin ettiği fakat vezir olarak isimlendirilmediği bildirilmektedir.³³¹

Ebû Seleme ile ilgili anlatılan rivayetlerin gerçeği yansıtmasına rağmen, inandırıcı olmadığı da açıktır. Onun 128/745 yılında görevde bulunduğu 132/750 yılına kadarki dönemde Ali evladıyla herhangi bir bağılılığı olmadığı kesindir. Kanaatimizce Ebu'l-Abbâs Ebû Seleme'yi işlediği suç yüzünden katlettirmiştir.

2.5.Zâp SuyuSavaşı

131-132/749-750 yılındaki olaylarla ilgili ifade ettiğimiz gibi Kahtabe b. Şebib, Ebû Avn Abdumelik b. Yezid el-Ezdî ve Mâlik b. Tarâfe'yi otuz bin askerle Şehrezûr'a göndermiş ve aralarında meydana gelen savaşta Mervan'ın Şehrezûr'daki temsilcisi Osman b. Süfyân'ı öldürmüştür.³³² Ebû Avn'ın Şehrezûr'u ele geçirmesinin ardından Mervan³³³Şam, Cezire³³⁴ ve Musul halkından Emevî ailesini destekleyen yüz bin askerle³³⁵ Dicle'nin doğu kollarından olan yukarı³³⁶Zâp³³⁷ suyu kıyısına gelerek orada karargâh kurmuştur.³³⁸ Mervan b. Muhammed, Dicle'nin kollarından biri olan Büyük Zap suyuna ulaşınca müstahkem bir mevkiye kurulan ordugâhının etrafı hendekle çevrildi.³³⁹

---

³²⁹ İbn Tıktakâ, el-Fahri, s.110

³³⁰ Belâzurî, IV, 205

³³¹ İbn Tıktakâ, el-Fahri, s.111

³³² İbn Tağrıberdî, I, 196

³³³ Taberî, VII, 409

³³⁴ Halîfe b. Hayyât, Târîhu Halîfe b. Hayyât, Dâru Taybe, Riyad, 1985, s.403

³³⁵ Halîfe b. Hayyât, Târîhu Halîfe b. Hayyât, s.403

³³⁶ Yıldız, "Zap Savaşı ve Mervan'ın Öldürülmesi", *DGBİT*, III, 39

³³⁷ Zap Suyu savaşı için bkz. Yiğit, "Zap Suyu Savaşı", *DİA*, İstanbul 2013, XXXIV, 126-127

³³⁸ İbnü'l-Esîr, V, 400-401

³³⁹ Yiğit, "Zap Suyu Savaşı", *DİA*, XXXIV, 126

Taberî'nin rivayetine göre, Ebu'l-Abbâs, Mervan'a karşı takviye birliklerini Şehrezûr'da bulunan Ebû Avn'a göndermek için Abbâsoğulları ve ordu komutanlarının bir arada bulunduğu birmecliste: “*Ehl-i Beytimden kim Mervan üzerine gider*³⁴⁰” demesi üzerine amcası Abdullah b. Ali halifenin çağrısını kabul etti. Abdullah b. Ali 132/750 yılında Zâb suyu kıyısında bulunan Abbâsî ordusunu Ebû Avn'dan teslim aldı. Abdullah b. Ali orduyu teslim alınca icraata başladı ve ilk olarak şurta teşkilatına Hayyâş b. Habîb et- Tâî'yi tayin etti. Bu sırada Ebu'l-Abbâs, Mûsâ b. Ka'b'ı üç bin kişilik orduyla beraber bir mektubu Abdullah b. Ali'ye gönderdi.³⁴¹ Ebu'l-Abbâs, Abdullah b. Ali'ye olaylar büyümeden savaşa teşvik ediyordu. Abdullah b. Ali derhal Uyeyne b. Ka'b'a beş bin kişiyle nehrin karşı tarafına geçmesini emretti. Daha sonra Abdullah'ın bizzat savaşa atılması savaşı düzenini değiştirdi. Mervan'ın yüz yirmi bin kişilik ordusuna³⁴² karşı Abdullah b. Aliyirmi bin kişilik bir orduyla savaştı ve Şam ordusunu hezimete uğrattı. Mervan'ın nehrin karşı tarafına geçmek için yaptırdığı köprünün yıkılması sonucunda askerlerinin çoğu suda boğularak öldü. Abdullah, Ebu'l-Abbâs'a Mervan ordusunun hezimete uğratıldığını mektupla bildirdi.³⁴³ Mektup Ebu'l-Abbâs'a ulaşınca iki rekât namaz kıldı ve o gün savaşa katılanlara beş yüzer dinar verilmesini ve erzak bedellerinin de seksene çıkarılmasını emretti.³⁴⁴

Mervan Zâp yenilgisinden sonra Şanlıurfa iline bağlı Harran ilçesine kaçtı.³⁴⁵ Harran âmili kardeşi oğlu Ebân b. Yezid b. Muhammed b. Mervan'ın yanında yirmi gün kadar kaldı. Mervan, Harran'da iken onu takip eden Abdullah b. Ali'nin yaklaştığını öğrenince aile fertleriyle birlikte kaçtı. Bu arada Abdullah b. Ali Musul'a

---

³⁴⁰İbnü'l-Esîr, V, 778

³⁴¹Taberî, VII, 432

³⁴²Taberî, VII, 437

³⁴³Taberî, VII, 437; İbnü'l-Esîr, V, 417-419

³⁴⁴Taberî, VII, 434

³⁴⁵Harran, İslâm tarihçilerinin el-Cezîre adını verdikleri yukarı Mezopotamya'nın Diyârimudar denilen kısmında, Şanlıurfa'nın 45 km. kadar güneydoğusunda bulunmaktadır. Burası, İlkçağ'da Anadolu-Suriye-Mezopotamya kervan yollarının, Orta Çağ'da ise İpek yolunun Musul-Sincar-Re'sülayn-Halep uzantısıyla Irak ve Şam'ı Urfâ'ya ve İç Anadolu'ya bağlayan ana yolların kesiştiği noktadır. Geniş bilgi için bkz. Şeşen, “Harran”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 237

geldi. Harran'da idareci olarak Ebân b. Yezid'i bıraktı. Abdullah b. Ali Harran'a varınca Ebân onu siyah elbiseler giymiş halde karşıladı ve biat ederek Abdullah'ın itaatı altına girdi. Abdullah b. Ali de el-Cezîre ve Harran halkına emân verdi.³⁴⁶

Mervan ise Humus'u hedef alarak Suriye'nin kuzeyindeki Kınnesrin'e gitti.³⁴⁷ Orada bulunduğu sırada Abdullah b. Ali'nin kendilerini takibe devam ettiğini duyunca Suriye'nin batısındaki Humus şehrine³⁴⁸ kaçtı. Humuslular Mervan'a itaat etti. Mervan Humus'ta Abdullah'ın gelişine kadar iki veya üç gün kaldı. Fakat bazıları Mervan'ın Humus'a geldiği sırada etrafındakilerin azlığından faydalanarak onu pusuya düşürmek istedi ama Mervan bundan haberdar olunca kendisine pusu kuran Humusluları takip etti ve ele geçirdiklerini öldürttü.³⁴⁹

Abdullah, Mervan'ın izini kaybetmemek için takibe devam ediyordu. Mervan da bu sırada Humus'tan Şam'a gelmişti. Şam'da vali olarak kendi damadı Velid b. Muaviye b. Mervan bulunmaktaydı. Mervan, Abdullah'ın gelişine kadar burada kaldı. Abdullah, Şam civarındaki Mizze köyüne geldiği sırada Ebu'l-Abbâs ona yardımcı kuvvet olarak kardeşi Abdussamed b. Ali komutasında dört bin asker gönderdi. Abdussamed b. Ali kardeşi Salih b. Ali'yle Mizze köyünde birleşti. Abdullah b. Ali Ebu'l-Abbâs tarafından gönderilmiş takviye sayesinde Şam'ı ele geçirdi. On beş gün Şam'da kaldıktan sonra Filistine gitti. Bu arada Abdullah b. Ali Ürdün halkıyla karşılaştı. Onların siyah elbise giyerek itaat etmelerine karşılık olarak Ürdün halkına eman verdi.³⁵⁰

---

³⁴⁶Taberî, VII, 438

³⁴⁷Kınnesrin, Suriye'nin kuzeyinde bulunan tarihî bir şehirdir. Helenistik dönemde Seleukos Nikator (m.ö. 305-280) tarafından Chalcis ad Belum adıyla Kuveyk ırmağının sağ yakasında kurulmuş olup Halep'in 28 km. güneybatısındadır. Geniş bilgi için bkz. Yiğit, "Kınnesrîn", *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 419

³⁴⁸Suriye'nin batısında bulunan Humus, İran körfezi, Akdeniz, Şam-Halep yolları ile Halep-Humus-Rayak-Beyrut demiryolu üzerinde önemli bir noktada yerleşmektedir. Geniş bilgi için bkz. Mantran, Robert, "Humus", *DİA*, İstanbul, 1998, XVII, 370

³⁴⁹İbn Kesîr, XIII, 257

³⁵⁰İbnü'l-Esîr, V, 424

Ebu'l-Abbâs Abdullah b. Ali'ye Filistin'de iken kardeşi Salih b. Ali'yi Mısır'a kaçan Mervan'ı takip etmesi için gönderdi.³⁵¹ Sâlih 132/750 yılında aldığı emir üzerine Mervan'ı takip etmek için komutanları Ebû Avn ve Âmir b. İsmâil el-Hârisî Mısır'a gönderdi. Yolda Ebû Avn ve Âmir b. İsmâil el-Hârisî Mervan'ın süvarileriyle karşılaştılar ve onları bozguna uğrattılar. Mervan'ın süvarilerinden ele geçirilen esirlerden Mervan'ın Mısır'ın kuzeyinde Bûsîr denilen bir kilisede olduğu öğrenildi.³⁵² Ebû Avn ve Âmir b. İsmâil geceleyin kiliseye baskın yaptılar. Yapılan saldırı sonucunda Mervan öldürüldü. Kesik kafasını Salih'e götürdüler.³⁵³ Sâlih, Mervan'ın kesik başını şurta teşkilatının sorumlusu Yezîd b. Hânî ile Ebu'l-Abbâs'a gönderdi. Sâlih b. Ali önce Fustat şehrine oradan da Şam'a giderken yanındaki silahları, köleleri ve ganimetleri Ebû Avn'a teslim etti. Ayrıca Sâlih b. Ali Ebû Avn'ı Mısır'a yönetici olarak bıraktı.³⁵⁴

Mervan'ın kesik başı Ebu'l-Abbâs'a Kûfe'deyken ulaştı. Onu görünce secdeye kapandı ve başını kaldırdıktan sonra şöyle dedi.³⁵⁵: *“Beni sana üstün kılan Allah'a hamdolsun. Sende ve taraftarlarında alınacak öcüm kalmadı ey din düşmanları!”*³⁵⁶

İbnü'l-Esîr'in anlattığına göre, Mervan b. Muhammed'in öldürüldüğü gün kilisede bulunan haremının korunması için gözetçi tayin edilmiştir. Emir üzerine Mervan'ının hanımları ve kızlarını esir olarak Sâlih b. Ali'ye götürüldü. Mervan'ın kızı; “Ey müminlerin emirinin amcası! Allah seni korumak istediği şeylerden korusun. Biz senin kardeşinin ve amcaoğlunun kızlarıyız, senin de kızların sayılıyız. Zulmetmektense bizi bağışla”. Sâlih; “Vallahi hayır! Hiç birinizi yaşatmayacağım. Babanız kardeşim İbrahim'i öldürmedimi? Hişam b. Abdülmelik Yezîd b. Ali b. Hüseyin'i ve onun soyundan gelenleri Kûfe'de öldürmedimi? Velîd b. Yezîd Yahya

³⁵¹ Belâzurî, IV, 144

³⁵² Yıldız, “Ebû'l-Abbas es-Seffâh”, *DİA*, X, 284

³⁵³ İbnü'l-Esîr, V, 424

³⁵⁴ İbn Kesîr, XIII, 261

³⁵⁵ İbnü'l-Cevzî, el- Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem, VII, s.306

³⁵⁶ İbnü'l-Esîr, V, 428

b. Yezîd'i ve sülalesini Horasan'da öldürmedimi? İbn Ziyâd, Müslim b. Âkil'i öldürmedimi? Yezîd b. Muaviye, Hüseyin b. Ali'yi ve ailesini öldürmedimi? Rasûllah'ın haremelerini esir etmedimi? Hüseyin'in başını alıp içini boşaltmadımı? Sizi hangi sebepten hayatta bırakacağım?" Mervan'ın kızı affetmesini rica edince Salih onları affederek oğulları ile evlenmesini istediysen de Mervan'ın kızı teklifi kabul etmemiştir."³⁵⁷ Eski yurtları olan Harran'a göndermelerini istediler ve bu istekleri kabul edildi.³⁵⁸

Mervan b. Muhammed 132/750 yılının Zilhicce ayında pazar günü öldürüldü. Halifeliği beş sene on ay on gün sürdü. Mervan'ın öldürüldüğü sırada altmış üç yaşında olduğu rivayet edilir.³⁵⁹ Yine kaynaklarda Mervan'ın "Ca'd" lakabı ile de tanındığı haber verilmektedir. Ona bu lakabın verilmesine sebep Cad b. Dirhem'in Halku'l-Kur'an gibi görüşünü benimsemiş olmasıdır.³⁶⁰

Mervan b. Muhammed tehlikesinin ortadan kaldırılması Abbâsî Devleti için büyük önem arz etmekteydi. Bu nedenle de Ebu'l-Abbâs Mervan b. Muhammed'in yakalanarak öldürülmesi olayını bizzat kendisi takip ettiğini görmekteyiz.

2.6. İbn Hübeyre'nin Direnişi

Emevîler'in Irak genel valilerinden Ömer b. Hübeyre'nin oğludur. II. Velîd döneminde 125-126/743-744 Kinnesrîn'e vali tayin edilen İbn Hübeyre, daha sonra İbrâhim b. Velîd'e karşı ayaklanan İrmîniye ve Azerbaycan Valisi Mervân b. Muhammed'e katıldı ve onun tahtı ele geçirmesinin ardından Irak genel valiliğine getirilerek bölgedeki Hâricî isyanlarını bastırmakla görevlendirildi. İbn Hübeyre'nin

---

³⁵⁷ İbnü'l-Esîr, V, 430-431

³⁵⁸ Mes'ûdî, III, 206-207

³⁵⁹ İbn Kesîr, XIII, 261-262; Mervan b. Muhammed hakkında bkz. Kurt, Hasan, "Mervân II.", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 227-229

³⁶⁰ Öz, Mustafa, "Ca'd b. Dirhem", *DİA*, İstanbul, 1992, VI, 542-543

Irak genel valiliği döneminde Emevîler'i tehdit eden diğer önemli bir hareket Abbasoğulları'nın ihtilâl bayrağını açmaları olmuştur.³⁶¹

Şöyle ki, Horasan bölgesindeki ihtilal olaylarını anlatırken Kahtabe b. Şebib komutasındaki birliklerin Vasıt'ta bulunan İbn Hübeyre ile savaştığını ve savaş esnasında Kahtabe'nin ölümü üzerine oğlu Hasan b. Kahtabe'nin İbn Hübeyre'yi takibe devam ettiğine temas etmiştik. İbn Hübeyre, Vasıt mağlubiyetinden sonra kaleye çekilmiştir. Ebu'l-Abbâs kardeşi Ebû Ca'fer'i Hasan b. Kahtabe'ye gönderirken ona bir mektup yazdı.³⁶² Mektupta orduyu kardeşine teslim etmesini ve kendisinin de onun emrinde kalmasını istedi.³⁶³ Ebû Ca'fer, Vasıt'a gidince Hasan b. Kahtabe emrindeki askerlerini ve görevlerini ona teslim etti.³⁶⁴ Kuşatma esnasında İbn Hübeyre'nin yanında Mervan'ın komutanlarından ve güvenilir şahıslardan çok sayıda kişi bulunmaktaydı.³⁶⁵ Horasan ordusuyla Şam askerleri defalarca karşı karşıya geldiler. Fakat İbn Hübeyre'nin ordusu her defasında hezimete uğrayarak geri çekilmek zorunda kalıyordu. Savaş on bir ay sürünce Horasanlılar sulh istediler. Ancak İbn Hübeyre'nin ordusu Mervan'ın ölüm haberi gelinceye kadar sulh antlaşması yapmadılar. Mervan'ın ölüm haberini onlara İsmail b. Abdullah el-Kasrî getirdi ve Şam askerlerine “Mervan öldürüldüğü halde niçin birbirinizi öldürüyorsunuz” dediği zaman Yemenliler; “*Mervan ve onun geride kalanlarına yardım etmeyiz, çünkü onun bize yaptıklarını unutmuş değiliz*” dediler. Nizâlîlar da; “*Yemenliler bize katıluncaya kadar biz de savaşmayacağız*” dediler.³⁶⁶

Rivayete göre İbn Hübeyre, Abbâsoğullarına itaat etmek istemiyordu³⁶⁷ ve bu nedenle de Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Ali'ye bir mektup yazdı.³⁶⁸ Fakat

³⁶¹ Bozkurt, “İbn Hübeyre, Ebu Hâlid”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 81-82

³⁶² İbnü'l-Cevzî, el- Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem, VII, 314

³⁶³ el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe'ye nispet edilmektedir), II, 150

³⁶⁴ İbnü'l-Esîr, V, 439

³⁶⁵ Ya'kûbî, II, 353

³⁶⁶ İbnü'l-Esîr, V, 440

³⁶⁷ el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe'ye nispet edilmektedir), II, 151

³⁶⁸ Bozkurt “İbn Hübeyre, Ebu Hâlid”, *DİA*, XX, 81-82

cevap gecikti.³⁶⁹ Bu haber Ebu'l-Abbâs'a ulaşınca Yemen halkının İbn Hübeyre'nin etrafında toplanmasından korktu³⁷⁰ ve İbn Hübeyre'nin adamlarından Yemenlilere mektup yazarak onları umutlandırdı. Bunun üzerine Ziyâd b. Sâlih'i ve Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî'yi İbn Hübeyre ile sulh anlaşmasını yapmak için gönderdi. Ancak onlar bu isteği kabul etmediler. Ebû Ca'fer ile İbn Hübeyre arasında elçiler gelip gittiler. Nihayet Ebû Ca'fer, İbn Hübeyre'ye eman mektubu yazdı.³⁷¹ İbn Hübeyre bu hususta kırk gün âlimlerle istişare etti. Daha sonra emanı kabul etti ve bunu bir mektupla Ebû Ca'fer'e bildirdi. Ebû Ca'fer de İbn Hübeyre'nin talebini Ebu'l-Abbâs'a ilettiler. Ebu'l-Abbâs da Ebû Ca'fer'e emanın imzalanmasını emretti. Ebû Ca'fer, İbn Hübeyre'ye verdiği sözüne sadık kalma niyetindeydi.³⁷² Ebu'l-Abbâs Ebû Müslim'e danışmadan bir şeye karar vermezdi. Ebû Cehm, Ebû Müslim'in Ebu'l-Abbâs'ın yanındaki casusuydu. Ebu'l-Abbâs İbn Hübeyre ile yapılan antlaşma hakkında Ebû Müslim'e mektup yazarak fikrini öğrenmek istedi. Ebû Müslim cevap mektubunda "Kendisine taş attığın vakit düzgün yol bozulur.³⁷³ Vallahi, İbn Hübeyre'nin içinde bulunduęu³⁷⁴ yol düzelmez"³⁷⁵ diye onun öldürmesini daha iyi olacağını bildirdi.

Ebû Ca'fer ile İbn Hübeyre arasındaki güven meselesi halledilince, İbn Hübeyre bin üç yüz Buharalı askerle Ebû Ca'fer'in huzuruna çıktı. Aralarında uzun süren konuşmanın ardından İbn Hübeyre oradan ayrıldı. Bu görüşmeden sonra İbn Hübeyre bir gün geliyor, bir gün gelmiyordu. Her gelişte etrafında beş yüz süvari ve üç yüz piyade askerle geliyordu. Daha sonra Ebû Ca'fer'in isteği üzerine üç veya dört askerle gelmeye devam etti.³⁷⁶

---

³⁶⁹ Taberî, VII, 454

³⁷⁰ el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe'ye nispet edilmektedir), II, 151

³⁷¹ Taberî, VII, 454

³⁷² İbnü'l-Esîr, V, 440

³⁷³ Taberî, VII, 454

³⁷⁴ Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.48

³⁷⁵ Taberî, VII, 454

³⁷⁶ İbnü'l-Esîr, V, 441

Ebu'l-Abbâs, İbn Hübeyre'nin öldürülmesi kararını kabul etmişti. Her defasında Ebû Ca'fer'e mektup yazarak onun öldürülmesini ısrarla teşvik ediyordu. Fakat Ebû Ca'fer halifeye kararını bir daha gözden geçirmesini bildiriyordu. Ancak Ebu'l-Abbâs'ın sürekli te'kidi Ebû Ca'fer'i İbn Hübeyre'nin öldürülmesi hakkında kararını kesinleştirmesine sebep oldu. Ebû Ca'fer, Hasan b. Kahtabe'ye halifenin İbn Hübeyre'nin öldürülmesini emrettiğini söyledi. Fakat Hasan Ebû Ca'fer'in isteğini kabul etmedi. Bunun üzerine Hâzım b. Huzeyme İbn Hübeyre'nin öldürülmesini üstlendi.³⁷⁷ Hâzım b. Huzeyme Ebû Ca'fer'e İbn Hübeyre'yi öldürdükleri takdirde her iki kavim arasında asabiyet kavgasının ortaya çıkacağını fakat Mudarilere mensup biri tarafından öldürülse böyle bir sorun yaşanmayacağını söyledi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Hazım b. Huzeyme ve Heysem b. Şu'be ile beraber mal depolarını mühürlemeleri için gönderdi.³⁷⁸ Hâzım ve Heysem yüz kişi ile İbn Hübeyre'nin bulunduğu yere gelip onu ve emrindekilerin bir çoğunu öldürdüler.³⁷⁹

Ebu'l-Abbâs, İbn Hübeyre'nin öldürülmesiyle Mervan b. Muhammed'den sonra Abbâsî devletine karşı durabilecek ikinci gücü ortadan kaldırmaya muvaffak olmuştur.

2.7.İsyanlar

Abbâsî Devleti kurulduğu sıralarda henüz bazı bölgelerdeki halk Emevîlere karşı sempati duymakta ve bağlılıklarını sürdürmekteydi. Bu nedenle zamanla bazı isyanlar patlak veriyse de bu isyanlar devletin istikrarı için büyük bir tehlike oluşturmamıştır.

2.7.1. Habîb b. Mürre el-Mürri'syanı

Abbâsî Devleti kurulmuş olsa dahi henüz devletin tüm eyaletleri Ebu'l-Abbâs'ın hâkimiyeti altına girmemişti. Bâzı bölgeler halife tarafından eman verilmesiyle itaat altına alınmıştı. Bu nedenle bazı valiler kendilerine verilen

---

³⁷⁷ Belâzurî, IV, 192

³⁷⁸ Taberî, VII, 455

³⁷⁹ İbnü'l-Esîr, V, 440

emandan faydalanarak zamanla Abbasî devletine karşı isyana kalkmışlar. Abbâsîler sembol olarak siyah elbise giymekte idi. İsyancılar da onlara muhalif olarak beyaz elbise giyiyordu.

İlk isyan 132/750 yılında ortaya çıkan Habîb b. Mürre el-Mürri isyanıdır.³⁸⁰ Habîb beyaz elbise giyerek ayaklandı. Onun etrafında çok sayıda Beseniyye ve Havrân³⁸¹ halkı toplandı. Habîb, Mervan'ın komutan ve süvarilerinden idi. Etraf köylerden çok sayıda kişi kendisine katıldı. Abdullah b. Ali ile aralarında birçok kez savaşmak üzere karşılaştılar.³⁸² Bu sıralarda Ebu'l-Verd Şam bölgesinde başkaldırmıştı. Abdullah b. Ali Habîb ile barış yapmak mecburiyetinde kaldı. Habîb, Abdullah b. Ali'nin barış isteğini kabul edince ona ve etrafındakilere emân verildi.³⁸³

Yakubi'nin rivayetinde Habîb b. Mürre el-Mürri'nin Ali b. Abdullah tarafından öldürüldüğü haber verilmektedir.³⁸⁴ Habîb b. Mürre el-Mürri'nin isyan etmesinin sebebi olarak kendisi ve halkı için Abbâsî yönetiminden korkması gösterilmektedir.³⁸⁵

2.7.2. Ebu'l-Verd İsyanı

Ebu'l-Verd, Mervan ordusu hezimete uğratıldığı sırada Kinnesrîn'de bulunmaktaydı. Abdullah b. Ali oraya geldiğinde ona biat etti ve asker olarak ona katıldı.³⁸⁶ Fakat 132/750 yılında Ebu'l-Verd Kinnesrîn bölgesinde beyaz elbiseler giyerek hilafete karşı ayaklandı. Bu sıralarda Abdullah b. Ali, Habîb b. Mürre el-Mürri'nin başlattığı isyanı bastırmak için Belkâ'ya bağlı Beseniyye'de bulunmaktaydı.³⁸⁷

---

³⁸⁰ İbnü'l-Cevzî, el- Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem, VII, 312

³⁸¹ Havrân, Suriye'nin güneyinde bulunan arazinin ismi geniş bilgi için bkz. Buzpınar, Şit Tufan, "Havrân", *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 539

³⁸² Taberî, VII, 446

³⁸³ İbnü'l-Esîr, V, 432

³⁸⁴ Ya'kûbî, II, 357

³⁸⁵ Taberî, VII, 446

³⁸⁶ İbnü'l-Cevzî, el- Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem, VII, 311

³⁸⁷ Taberî, VII, 443-446

Abdullah b. Ali'nin komutanlardan biri Mesleme'nin oğlu ile hanımlarını esir aldı. Durumu Ebu'l-Verd'e şikâyet ettiler. O da etrafında bulunan komutan ve askerleri öldürerek Abdullah b. Ali'ye isyan etti. Kınnesrîn halkını isyana davet etti ve onlar da beyaz elbiseler giydiler. Abdullah b. Ali, Ebu'l-Verd'in isyan ettiğini öğrenince Kınnesrîn'e doğru yola çıktı. Şam'a geldiği sırada yerine vekil olarak Ebû Gânim b. Abdülhamîd'i dört bin askerle yerine bıraktı. Şam'da Abdullah'ın ailesi, çocuklarının anneleri ve malları vardı. Abdullah, Humus'a gelince Şamlılar verdikleri ahitlerini bozdular ve beyaz elbise giydiler. Osman b. Abdüllah b. Sürâka el-Ezdî etrafında birleşerek Ebû Gânim ve beraberindekileri feci bir şekilde öldürdüler. Lakin Abdullah'ın ailesine dokunmadılar, mallarına ise el koydular.³⁸⁸

Ebu'l-Verd'in etrafında Kınnesrîn halkından büyük bir kalabalık toplanmıştı. Ayrıca Humus ve Tedmür halkından kendilerine yakın olanlara mektup yazarak onları isyana davet ettiler. Ebû Muhammed b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye liderliğinde binlerce kişi geldi ve Ebû Muhammed'e biata davet ettiler. Mercü'l-Ahrem'de ordugâh kurduklarında sayıları kırk bin civarındaydı. Abdullah b. Ali onlara karşı on bin kişilik bir ordu ile kardeşi Abdüssamed b. Ali'yi üzerlerine gönderdi. Kınnesrîn ordusuna rehberlik yapan Ebu'l-Verd harp taktiklerini iyi bilmekteydi. Abdüssamed'le karşılaşan Ebu'l-Verd onu mağlup etti. Abdullah ikinci defa Mercü'l-Ahrem'de Ebu'l-Verdile karşılaştı. Şiddetli savaş sonucunda Kınnesrîn halkı mağlup oldu. Ebû Muhammed ise kaçarak Tedmür'e sığındı. Abdullah Kınnesrîn halkına emân verdi ve onlarda siyah elbiseler giyerek onun itaati altına girdiler. Abdullah savaş bitince tekrar Şam üzerine yürüdü, ancak isyancılar kaçtılar. Halka emân verildi, halk da Abdullah'a biat etti. Ebû Muhammed ise Tedmür'den Hicâz'a gitti ve Mansûr zamanına kadar orada kaldı. Daha sonra Mansûr'un Hicâz valisi Ziyâd b. Abdullah b. el-Harisî tarafından yapılan savaş sonucunda öldürülecektir.³⁸⁹

---

³⁸⁸ İbnü'l-Esîr, V, 433

³⁸⁹ Taberî, VII, 444-445

2.7.3.el-Cezîre Halkı'nın İsyanı

132/750 yılında el-Cezîre halkı beyaz elbise giyerek Ebu'l-Abbâs'a karşı isyan ederek Harran üzerine yürüdü ve orayı kuşattı. Bu sırada Mûsâ b. Ka'b Ebu'l-Abbâs'ın üç bin kişilik ordusuyla Harran'da bulunmaktaydı. el-Cezîre halkının başında henüz liderleri yoktu. Lakin İrminîye'deki komutanı İshâk b. Müslim, Mervan'ın Abbâsîler tarafından mağlup edildiğini öğrenince İrminîye'den ayrılmıştı. el-Cezîre halkının başına geçen İshâk, Mûsâ b. Ka'b'ı iki ay kadar kuşatma altında tuttu. Ebu'l-Abbâs kardeşi Ebû Ca'fer'i Vasıt'ta bulunan İbn Hübeyre'yi kuşatan orduyla Cezîre'ye gönderdi. Ebû Ca'fer Cezîre'ye giderken yolda beyaz elbiseler giyerek isyan eden Rakka ve Karkîsiyâ'dan geçti. Harrân'a gitti. İshâk, Ebû Ca'fer'in geldiğini duyunca Ruhâ'ya çekildi. Mûsâ b. Ka'b Harrân'dan çıkararak Ebû Ca'fer'le birleşti.³⁹⁰

İshâk yardım için kardeşi Bekkâr b. Selem'i Mardin ve Dârâ'da bulunan Rabîa kabilesine gönderdi. O sıralarda Rabîa kabilesinin lideri Harûriyye'den Bureyk isminde biri idi. Ebû Ca'fer onlarla karşılaşmak için harekete geçti. Aralarında gerçekleşen savaşta Bureyk öldürülür, Bekkâr ise kardeşi İshâk'ın bulunduğu Ruhâ'ya döndü. İshâk kardeşini Ruhâ'ya vekil bırakarak kendisi ordunun büyük kısmı ile Sumeysât'a yürüdü. Ebû Ca'fer Ruhâ'ya geldi ve Bekkâr'la aralarında bazı olaylar vukubuldu.³⁹¹

İshâk'ın yakalanması için Ebu'l-Abbâs, Abdullah'a Sumeysât'a gitmesi için mektup yazdı. Ebu'l-Abbâs'ın emri üzerine Abdullah, Sumeysât'a yürüyerek İshâk'ın karşısına çıktı. İshâk'ın komutasında altmış bin asker bulunmaktaydı. İki ordu arasında Fırat nehri bulunuyordu. Bu sırada Ebû Ca'fer, Ruhâ'dan gelerek amcası Abdullah ile birleşti ve İshâk'ı yedi ay kuşattı. İshâk "Boynumda biat ahdi var. Sahibimin öldüğü veya öldürüldüğü haberini duyncaya kadar ben bunu terkedemem" demesi üzerine Ebû Ca'fer kendisine Mervan'ın öldürüldüğü haberini

³⁹⁰ Taberî, VII, 447; Bkz. Kamit, Abbâsî Devletinin Kuruluş Aşamasında Ebu'l-Abbâs Abdullah, Konya, 2011

³⁹¹ İbnü'l-Esîr, V, 434-435

gönderdi. Ancak bir sonuç alamadı. Daha sonra İshâk'a Mervan'ın öldürüldüğü haberi kesin olarak ulaştırılınca sulh ve emân istedi. Bu isteği Ebu'l-Abbâs'a yazdılar. Ebu'l-Abbâs da ona ve beraberindekilere emân verdi.³⁹² Taber ve İbnü'l Esir'de geçen rivayetin sonunda İshâk'a emanın Abdullah b. Ali tarafından verildiği haber verilmektedir.³⁹³ Böylece el-Cezîre bölgesi sükûnete ermiş oldu.

2.7.4. Bessâm b. İbrâhim İsyanı

Horasanlı süvarilerinden olan Bessâm b. İbrâhim 134/752 yılında isyan etti ve Ebu'l-Abbâs'ın ordusundan ayrılarak gizlice Medâine gitti. Ebu'l-Abbâs, Hâzim b. Huzeyme'yi Bessâm'ın üzerine gönderdi. Bessâm ile savaştan Hâzim b. Huzeyme onu ve arkadaşlarını hezimete uğrattı ve çoğu katledildi, geri kalanları ise bozguna uğratarak öldürüldüler. Bessâm oradan ayrılarak Zâtü'l-Matâmîr'e gitti. Orada Abdülmidoğullarından Ebu'l-Abbâs'ın dayıları bulunmaktaydı. Dayılarından başka on sekiz kişi ve on yedi azatlıları ile beraber otuz beş kişiydiler. Bessâm onların yanından selam vermeden geçti. Bessâm'ı takip eden Hâzim, halifenin dayılarını bir halife düşmanının kendi köylerinde kalmasına izin vermelerinden dolayı kınadı. Bunun üzerine sert tepki gören Hâzim onların hepsinin boyunlarının vurulmasını emretti. Daha sonra evlerini yıktı, mallarını talan etti. Yemenliler durumdan haberdar olunca söz birliği yaparak Ebu'l-Abbâs'la görüşmeye karar verdiler. Ziyâd b. Abdullah el-Hârisî liderliğinde Ebu'l-Abbâs'ın huzuruna çıktılar. Onlar, Hâzim'in halifeye meydan okuyarak akrabalarını öldürmesinin, evlerini yıkmasının ve mallarına el koymasının doğru olmadığını söyleyerek şikâyet ettiler.³⁹⁴ Ebu'l-Abbâs durumdan haberdar olunca derhal Hâzim'in öldürülmesi kararını verdi. Lakin Mûsâ b. Ka'b ve Ebu'l-Cehm b. Atiyye adında komutanlar halifenin kararını duyunca onun huzuruna çıktılar. Onlar Ebu'l-Abbâs'a bu kararın doğru olmadığını ve Horasan halkının en zor durumlarda kendisine destek verdiğini söyleyerek onu Hâzim'i öldürmemek için ikna etmeye çalıştılar. Onlar halifeye Hâzim'in öldürülmeden savaşa gönderilmesini tavsiye ettiler. Şayet savaşta öldürülürse halifenin isteğinin

³⁹² Taberî, VII, 447

³⁹³ İbnü'l-Esîr, V, 434

³⁹⁴ İbnü'l-Esîr, V, 450

yerine geleceğini, zafer kazanırsa yine halifenin başarısı olacağını söylediler. Bunun üzerine Ebu'l-Abbâs, Hâzim'i Hâricîlerle savaşmak için görevlendirdi.³⁹⁵

2.7.5. Ziyâd b. Sâlih İsyanı

134/752 yılında Ziyâd b. Sâlih hilafete karşı ayaklandı. Ebû Müslim Merv'de Ziyâd b. Sâlih'le karşılaşmak için üzerine yürüdü. Ebû Dâvud Hâlid b. İbrahim Ziyâd b. Sâlih'in asker gönderip kale ve gemileri ele geçirmesinden korkarak Nasr b. Râşidi Tirmiz'e gönderdi. Nasr emri yerine getirdi ve gidip orada konaklandı. Künyesi Ebu İshâk olan biriyle Tâlekân halkı birleşerek Nasr'ı öldürdüler. Ebû Dâvud Hâlid b. İbrahim olayı duyunca İsa b. Mâhân'ı Nasr'ın katillerini araştırmak için Tirmiz'e gönderdi. İsa b. Mâhân katilleri takip etti ve öldürdü. Ebû Müslim, yanında bulunan ve Ebu'l-Abbâs'ın Ziyâd b. Sâlih'e gönderip fırsat bulursa üzerine atılıp öldürmesini emrettiği Sibâ b. Nu'mân'la birlikte oradan ayrıлып süratle Âmül'e vardı. Ebû Müslim, Sibâ b. Nu'mân'ın Ziyâd b. Sâlih'in ayaklanmasına sebep olduğunu öğrenince Âmül valisine onu öldürmesini emretti. Daha sonra Ziyâd b. Salih'in komutanları onu Ebû Müslime teslim edip ordusuna katıldılar. Ziyâd b. Sâlih oranın dihkânına sığındı. Dihkân da onu öldürüp kesik kafasını Ebû Müslime gönderdi.³⁹⁶

2.8. Hâricîler

Abbâsî Devleti kurulduğu sıralarda, Hâricîler devleti etkileyebilecek kadar ciddi bir isyan gerçekleştirmemiştir. Sadece Ebu'l-Abbâs döneminde 134/752 yılında Ummân bölgesinde bir Hâricî isyanına rastlamaktayız.³⁹⁷

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Ebu'l-Abbâs, Hâzim b. Huzeyme'yi cezalandırmayıp Hâricîlerle savaşmaya razı olmuştu. Hâzim b. Huzeyme ailesinden,

³⁹⁵ İbn Kesîr, XIII, 288

³⁹⁶ Taberî, VII, 466; İbnü'l-Esîr, V, 455

³⁹⁷ Fığlalı, Ethem Ruhi, "Hâricîler", *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 169-174. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Yöner, Mehmet, "Hâricîlerin Horasan Maveraünnehir Bölgesine Geçiş Süreci", *FÜİFD*, Elazığ, 2011, c.XVI, sayı.II, s.171-197; Demircan, Adnan, *Hâricîler'in Siyasî Faaliyetleri*, Umut Matbacılık, İstanbul, 1996; Zorlu, Abbasilere Yönelik, Dinî Siyasî İsyânlar, Ankara Okul Yayınları, Ankara, 2001

kölelerinden ve Merv-i Rûz halkından güvenip seçtiği adamları ile Basra'ya³⁹⁸ gitti. Ebu'l-Abbâs'ın Basra valisiamcası Süleyman b. Ali onları gemiye bindirdi. Basra'da Temîmoğullarından çok sayıda kişi kendisine katıldı. Deniz yolu ile gittiler ve İbn Kâvân adasına ulaştılar. Hâzim, Fadıl b. Nuaym el-Nehşelî'yi beş yüz kişi ile Şeybân'ın üzerine gönderdi. Aralarında şiddetli bir savaş meydana geldi. Savaşta mağlup olan Şeybân ve yakınları gemilere binerek Ummân'a kaçtı. Ummân'da onları Cülûnda ve taraftarları karşıladı ve aralarında meydana gelen savaşta Şeybân ve adamları öldürüldü.³⁹⁹

Hâzim, Cülûnda ile karşılaşmak için deniz yoluyla Ummân sahiline ulaştı. Hâzim ve Cülûnda aralarında şiddetli bir savaş meydana geldi. Ertesi gün yine aralarında daha bir şiddetli savaş meydana geldi. Bu savaşta Hâzim kendi adamlarından doksan kişiyi kaybetti. Ölenler arasında anne bir kardeşi de vardı. Hâricîler'den dokuz yüz kişiyi öldürüldüğü gibi ele geçirdikleri esirlerden yaklaşık doksan kişiyi de yaktılar.

Hâzim yenemediği Cülûnda ve adamlarını öldürmek için bir pılan kurdu. Şöyle ki, Cülûnda ve adamları ahşaptan yapılmış evlerde oturmaktaydı. Hâzim, komutanlarının tavsiyesi üzerine askerlerine mızrakların uçlarına bez dolayıp yağa buladıktan sonra yakıp ahşaptan yapılmış evlerin üzerine atılmasını emretti. Cülûnda ve adamları sığındıkları evlerden dışarı çıkınca Hâzim ve askerleri çok sayıda kişiyi kılıçtan geçirdi. Aynı günde öldürülenlerin sayısının yaklaşık on bin olduğu kaydedilmektedir. Ayrıca Hâzim kesik başları Süleyman'a, o da Ebu'l-Abbâs'a gönderdi. Hâzim ise Ebu'l-Abbâs'ın onunla görüşünceye kadar birkaç ay burada kaldıktan sonra oradan ayrıldı.⁴⁰⁰

Ebu'l-Abbâs dönemindeki isyanları değerlendirdiğimiz zaman hilafetin ciddi bir direnişle karşılaştığı gözükmemektedir. Abbâsiler'in ani darbeyle hilafeti ele

---

³⁹⁸ Yâkût el-Hamevî, I, 430

³⁹⁹ İbnü'l-Esîr, V, 452

⁴⁰⁰ İbnü'l-Esîr, V, 452; Ayrıca bkz. Demircan, Harçilerin Siyasi Faaliyetleri, s.16

geçirmesi Emevî ailesi ve onları destekleyen taraftar kitlesini de çok korkutmuştur. Hatta tüm şehir ve eyalet valileri siyah elbise giyerek Abbâsiler'e itaatlerini arz etmişlerdi. Fakat ortalık sakinleşince iktidardaki gücün zayıflığını anlayan Emevî valileri bir takım isyanlara kalkışmışlar ama başarılı olamamışdır. Bu isyanların bir kısmı savaş sonucunda bastırılmış bir kısmı da tekrardan eman talep ederek itaat altına girmişlerdir.

2.9. Sınırlardaki Gelişmeler

İslâm tarihinde en çok fetihlerin gerçekleştiği dönem Emevîler dönemidir. Velid b. Abdümelik⁴⁰¹ döneminde fetihler daha da hızlanmış ve İslâm coğrafyası batıda Fransa'dan doğuda Çin sınırlarına kadar büyük bir alanı ihtiva etmeyi başarmıştı. Fakat son Emevî halifeleri döneminde ortaya çıkan isyanlar ve iç kargaşa nedeniyle fetih faaliyetleri önceki hızını kaybetmiştir. Ancak buna rağmen Bizans topraklarına küçük seferler düzenleyerek fetih faaliyetlerini devam ettirdiklerini görmekteyiz.

Abbâsî devleti kuruluşundan sonra devlet sınırlarında büyük bir değişiklik olmamış, İspanya haricindeki tüm bölgelerin devlete bağlılığı devam etmiştir. Endülüs Emevî devletinin kurucusu Abdurrahman b. Muaviye Şam'da Emevî iktidarının yıkılmasından sonra Fırat nehrini geçerek Filistine gitti. Oradan Kuzey Afrika yoluyla 138/755 yılında İspanya'ya varan Abdurrahman, Endülüs valisi Yûsuf el-Fihri ile yaptığı savaştan galip çıkmış ve Kurtuba'ya giderek Endülüs devletini kurmuştur.⁴⁰²

Abbâsî devleti kurulduğu sıralarda sınır bölgelere Bizans ve Çin imparatorluğu tarafından baskınlar yapılmaktaydı. Ebu'l-Abbâs, devlet içindeki isyanların bastırılması ile ilgilenmekteydi. Bu nedenle Horasan valisi Ebû Müslim Ziyad b. Sâlih komutasında büyük bir orduyu Çin ordusu ile savaşmak için

---

⁴⁰¹ Bkz. Taberi, IV, 423-495

⁴⁰² İbn Haldûn, IV, 120-121

göndermiştir.⁴⁰³ İslam tarihinde bu savaş Talas savaşı olarak kaydedilmektedir. Ve ilk defa Araplar Türklerle birleşerek Çin ordusunu yenilgiye uğratmıştır.

2.9.1.Malatya Kuşatması

Abbâsî devletinin iç politikasını yakından takip eden Bizans kralı Kostantin 133/751 yılında Malatya yakınlarına kadar gelerek Kemah denilen yerde karargâh kurdu.⁴⁰⁴ Kemah halkı Malatyalılardan yardım talebinde bulundu. Malatyadan sekiz yüz kişilik küçük bir yardım gurubu geldi. Fakat Bizanslılar karşısında yenilgiye uğradılar. Kral Kostantin Malatya halkına gönderdiği haberde onlara:“*Ben Müslümanların içine düştükleri durumu iyi bildiğim için burayı kuşattım. Malatya'yı ele geçirmeden önce size Müslüman topraklarına dönüp gidene kadar emân veriyorum.*”Halktan istediği cevabı almıyınca Kostantin mancınıklarıyla şehri kuşattı. Çıkış yolunu teslim olmakta gören halk Bizans kralının talebine boyun eğdi ve eman karşılığında şehri Bizans ordusuna teslim ettiler. Yanlarında taşıya bildikleri kadar malları götürerek İslâm memleketlerine göçtüler. Taşınması imkânsız olan malları kuyulara ve derelere atıldılar.

Halkın şehri boşaltmasının ardından Bizanslılar Malatya'yı tahrip edip geri döndüler. Yerli halk da el-Cezîre tapraklarında çeşitli bölgelere dağıldı.

Doğu seferini devam ettiren Bizans kralı Kâlîkâlâ'ya yürüdü ve orda Mercü'l-Hasî'de karargâh kurdu. Ardından da Kûşân Ermenî adında komutanı Kâlîkâlâ şehrini kuşattı. Kûşân Ermenî, şehir halkından olan bazı Ermeni dostlarına şehir surdakı geçit yerini yıkıp açmalarını söyledi. Şehri gizli ele geçiren Kûşân ve askerleri erkekleri öldürüp kadınlarını esir ettiler. Şehir valisini ise esir olarak Bizans kralına gönderdiler.⁴⁰⁵

---

⁴⁰³ Chavannes, s.365; Bkz. Kamit, Abbâsî Devletinin Kuruluş Aşamasında Ebu'l-Abbâs Abdullah, Konya, 2011

⁴⁰⁴ Gögebakan, Göknur “Malatya”, *DİA*, Ankara, 2003, XXVII,469

⁴⁰⁵ İbnü'l-Esîr, V, 787-788

Aynı yılda 133/751 Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Eşas'ı Afrika'ya gönderdi. Muhammed b. Eşas Afrika'nın yerli halkıyla yaptığı şiddetli savaş sonucunda bölgeyi itaat altına almıştır.

Bu arada Buhâra'da Şürek b. Şeyh el-Mahrî Ebû Müslim'e karşı ayaklandı. Şürek b. Şeyh el-Mahrî, Ebû Müslim'e "*Haksız yere kan dökmek ve haksız işler görmek için Muhammed ailesine biat etmedik*"⁴⁰⁶ diyerek isyan etti. Onun bu itirazına otuz binden fazla insan katıldı. Ebû Müslim Ziâyed b. Sâlih el-Huzâî Şürek b. Şeyh'e karşı savaşmak için gönderdi. Aralarında meydana gelen savaşta Şürek b. Şeyh Ziâyed b. Sâlih el-Huzâî tarafından öldürdü.⁴⁰⁷

2.9.2. Talas Savaşı

Araplarla Türklerin coğrafi açıdan komşu olmamaları nedeniyle İslâm'dan önce doğrudan doğruya herhangi bir ilişkinin var olduğundan bahsedilmezse de, bu onların birbirilerini tanımadıkları anlamına da gelmez. Elimizde olan bilgilerde Araplarla Türklerin cahiliye döneminde Sâsânî İmparatorluğu aracılığıyla tanıştıkları söylenilmektedir. Özellikle Türklerin Sâsânî İmparatorluğu'nda hem ordu hem de iç siyasette önemli görevler üstlenmesi, Araplarla birbirlerini tanımalarına vesile olmuştur. İpekyolu sayesinde gerçekleştirilen ticarî seferler de bu ilişkilerin daha ileri seviyede gelişmesine etken olmuştur.⁴⁰⁸

Câhız, Arapların Türkleri tanımalarının İran'ın İslâm ordusu tarafından Hz. Ömer döneminde fethedilmesinden sonra gerçekleştiğini haber vermektedir. Yine Türkler arasında ilk önce İslâm'ı kabul edenlerin köleler ve mevlaların olduğuna

---

⁴⁰⁶ Ya'kübî, III, 91

⁴⁰⁷ İbnü'l-Esîr, V, 448; Geniş bilgi için bkz. Özbayraktar, Aykut, Abbasîlerin İlk Döneminde Mâverâünnehir, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014, s.59-63

⁴⁰⁸ Aycan, İrfan, "Müslüman Arapların Türklerle ilk Münasibetleri", Yeni Türkiye Yayınları, TA, Ankara, 2002, IV, 317; Geniş bilgi için bkz. Neş'et Çağatay, İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakülte Yayınları, II. baskı, Ankara, 1963, s.141

dikkat çekerek Ubeydullah b. Ziyad'ın 54/674'da Basra valiliğine atandığı⁴⁰⁹ sırada orduda yerli halktan iki bin okçu ile birlikte Türklerin var olduğunu söylemektedir.⁴¹⁰

Çin kaynaklarının verdiği bilgiler arasında Sâsânî hükümdarlarından Nüşrev doğuda kendisi için tehlikeli bir şekilde kuvvet kazanan Göktürklerle iyi geçinmeyi siyasî açıdan uygun görmüş ve onlarla dostâne münasebetler tesis ederek Göktürk hakanın kızı ile evlenmiştir. Dünyaya gelen prensde Türklere benzediği için “Türkoğlu” diye lakablandırılmıştır.⁴¹¹

Sâsânî Husrev Perviz hükümdarlığının ilk yıllarında İran'da olan iç çekişmelerden istifade eden Göktürk birlikleri İran'ın içlerine girerek Rey ve İsfahân'a kadar ilerlemişlerdir. Bundan sonra Türklerle dostâne ilişkiler kuran Husrev Perviz'in batıya doğru Bizans İmparatorluğu üzerine yöneldiği ve M.619'da Kadıköy'e kadar gelerek Bizansları ağır mağlubiyete uğrattığı söylenilmektedir.⁴¹² Kur'an'da geçen “ *Rumlar mağlup oldu, fakat yakın senelerde galip gelecekler*⁴¹³” mealindeki ayet Bizans ve Sâsânî savaşını doğrulamaktadır.⁴¹⁴

Sâsânî İmparatorluğu aracılığıyla başlayan Arap Türk ilişkileri hakkında cahiliye devri Arap Şîrinde bilgibulmak mümkündür. Hasan b. Hanzala, Nabiğa ez-Zübeynî Esv b. Hacer, A'sâ b. Ekber ve Şemmah b. Zirâr'ın Şîirlerinde Türklerin

---

⁴⁰⁹Geniş bilgi için bkz. Yüksel, Ahmet Turan, İhtirastan İktidara Kerbelâ, Yediveren Yayınevi, Konya 2001

⁴¹⁰ Cahız, Hilafet Ordusunun Menkibeleri ve Türklerin Faziletleri, s. 28

⁴¹¹Chavannes, Edouard, Çin Kaynaklarına Göre, Batı Türkleri, çev. Mustafa Koç, Selenge Yayınları, İstanbul, 2007, s.306; Ya'kûbî, I, 95; Şeşen, “Eski Araplar'a Göre Türkler”, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası, İstanbul, 1969, c. XV, s.12; İzgi, Özkan, Çin Elçisi Wang-yenTe'nin Uygur Seyahatnamesi, Türk Tarih Kurumu Basınevi, Ankara 1989, s.33

⁴¹² Yıldız, İslâmiyet ve Türkler, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, s.4; Naskalı, Esko, “Sâsânîler”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 174-176

⁴¹³ Rum suresi, 30/ 2

⁴¹⁴ İbn Kesîr, III, 164

askerî yönlerinden ve kahramanlıklarından bahsedilmektedir.⁴¹⁵ Ayrıca Hz. Peygamber'in amcası Ebû Talib'ten rivayet edilen Şîirlerde de Türkler zikrediliyor.⁴¹⁶

Taberî'nin anlatımına göre Müslümanlar Hendek savaşına hazırlandıkları sırada Hz. Peygamber'in bir Türk çadırında (Kubbetü't-Türkî) karargâhını kurmuştur.⁴¹⁷ Müslim'de geçen rivayette Hz. Peygamber'in bir Türk çadırında itikâfa çekildiği ifade edilmektedir.⁴¹⁸

Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife seçilen Hz. Ebû Bekir peygamberlik iddiasında bulunanlarla zekât vermek istemeyen kişilerin isyanlarını bastırdıktan sonra İslâm'ı yayma stratejisini öne alarak Arap Yarmadası'nın dışına yöneldi. Hz. Ebû Bekir'in ardından halife seçilen Hz. Ömer de aynı strateji üzerine idareciliğini devam ettirmiştir.⁴¹⁹ Hz. Ömer döneminde Arap orduları Sâsânî İmparatorluğunu tamamen ortadan kaldırarak Doğu Türkistan bölgesine ulaşmıştır. Doğu bölgesinde Ahnef b. Kays tarafından Horasan, Herat, Serahs, Belh ve Nişâbûr olmak üzere Toharistan'a kadar bütün merkez şehirler ele geçirildi. Fakat Arapların önünden kaçan son Sâsânî hükümdarı III. Yazdecird, bölgedeki Türk hakanına mektup yazarak Fergana ve Sodğ halkından yardım istese de Ahnef b. Kays tarafından bozguna uğratılmıştır.⁴²⁰

Bu dönemde Arap Türk mücadelesi Horasan üzerinde odaklanmış ve bölgeyi kontrol altında tutmak için birbirilerine direnmişlerdir.⁴²¹ Hz. Osman'ın halifeliğinin

⁴¹⁵ Yazıcı, Nesimi, İlk Türk Devletler Tarihi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1992, s.12

⁴¹⁶ Togan, A. Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, Aksiseda Matbası, İstanbul, 1981, s.74; Şeşen, "Eski Araplar'a Göre Türkler", s.15; Özyayın, Abdülkerim, "Türklerin İslamiyeti Kabulü", TA, Ankara, 2002, IV, 239-262; Şeşen, "Eski Araplara Göre Türkler", s.16; Yıldız, İslâmiyet ve Türkler, s.6

⁴¹⁷ Taberî, II, 568; Yıldız, İslâmiyet ve Türkler s.6 Ayrıca bkz. Ahmet Taşağıl, "Hazarlar", DİA, İstanbul, 1998, XVII, 116-120; Demirci, Mustafa, "Abbâsîler İle Hazarlar Arasındaki İlişkiler (VIII-IX. y.y.), Tarih Peşinde", USAD, Konya, 2011, sayı. V, s.109-124

⁴¹⁸ Ebû Müslim, Sıyâm, 1167/825. Ayrıca bkz. Şeşen, "Eski Araplara Göre Türkler", s.15

⁴¹⁹ Yıldız, İslâmiyet ve Türkler, s.7

⁴²⁰ Taberî, IV, 167

⁴²¹ Apak, Âdem, "Emevîler Dönemi Türk-Arap İlişkileri ve Türklerin İslamlaşma Sürecinin Başlangıcı", TA, Ankara, 2002, IV, 574-575

son yılları ve Hz. Ali dönemindeki iç karışıklıklar sebebiyle Horasan ve Toharistan'daki fetihler eski hızını kaybetmesine rağmen Araplar bölgede fethettikleri toprakları muhafaza etmeyi başarmışlardır.⁴²²

Emevîler dönemi İslâm ordularının Türk topraklarına sık sık akınlar yaptıkları bir devir olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴²³ Muâviye b. Ebû Süfyan,⁴²⁴ Hz. Ali taraftarlarıyla giriştiği siyasî mücadeleyi tamamlayıp ülkenin iç bütünlüğünü sağladıktan sonra fetih faaliyetlerine yönelmiştir. Aşağı Türkistan'a ilk ciddi sefer Muâviye'nin Horasan valisi Ubeydullah b. Ziyâd tarafından 54/674 yılında gerçekleştirilmiştir.⁴²⁵ Velid b. Abdülmelik döneminde ise Kuteybe b. Müslim'in Horasan'a gelişinden sonra gerçekleşen düzenli ve etkili seferler, bu bölgede İslâm fetihlerinin Hulefâ-yi Râşidîn döneminden sonraki ikinci önemli dalgasını oluşturmuştur.⁴²⁶ 86/705'da Beykent⁴²⁷ Buhara⁴²⁸, Tâlekân⁴²⁹, Semerkant⁴³⁰ gibi şehirleri fethederek 86-96/705-715 tarihleri arasında bölgede İslâm'ın yayılması⁴³¹ için girişimde bulunmuştur.⁴³²

Kuteybe b. Müslim daha önceki Horasan valilerinden farklı olarak, Mâverâünnehir'de siyasî hâkimiyetin yerleşmesi için gösterdiği gayret kadar, İslâm'ın yöre halkı tarafından öğrenilmesi ve yaşanması için de faaliyette bulunmuştur. Kuteybe ilk olarak yerli halk tarafından kutsal kabul edilen putları yok etmekle başlamıştır. Bununla, o halka taptıkları putların kendilerini bile koruyamadıklarını göstermekteydi. Kuteybe, Türklerle dostâne ilişkiler kurmak

---

⁴²²Yıldız, İslâmiyet ve Türkler, s.8

⁴²³ Yiğit, "Emevîler", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 87-104

⁴²⁴ Bkz. Aycan, İrfan, "Muâviye b. Ebû Süfyan", *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, 332-334

⁴²⁵ Taberî, V, 295-298

⁴²⁶ Taberî, VI, 424

⁴²⁷ İbnü'l-Esîr, IV, 528

⁴²⁸ Taberî, VI, 442

⁴²⁹ Taberî, VI, 448

⁴³⁰ Taberî, VI, 472

⁴³¹ Bkz. Kitapçı, Zekeriya, "Orta Asya'nın Müslüman Araplar Tarafından Fethi", *TA*, Konya, 2002, IV, 271-278

⁴³² Kurt, Hasan, "Mâverâünnehir'e İslâm'ın Girişi", *TA*, Ankara, 2002, IV, 279-287

maksadıyla Buhârâ'nın fethinden sonra yerli prens Buhâr hudât Hatun'un oğlu Tuğşâde'yi hükümdar yaptı.⁴³³

Brockelman Tuğşâde'nin İslâm'ı kabul etmesinden sonra, Buhara'da İslâm'ın tamamen yerleşmiş olduğunu söylemektedir.⁴³⁴

Kuteybe b. Müslim'in Mâverâünnehir bölgesinde gerçekleştirdiği fetih hareketleri onun ölümüyle hızını kaybetmiştir. Türklerin Araplarla barış yapmasında yerel Türk hakanlarının ve Türk aristokrat tabakasının kısmen İslâm'ı kabul etmelerinin önemli etkisinin olduğu söylenilmektedir.⁴³⁵

Bu arada Emevî halifeleri tarafından takip edilen Mevali politikası zamanla Ömer b. Abdulaziz'in hilafeti sırasında kaldırılrsa da daha sonraki halifeler aynen bu politikayı izlemeye devam etmiştir. Bu nedenle bölgeye gönderilen valiler vazifelerinde başarılı olamamıştır. Bu noktada Hişâm b. Abdümelik Horasan bölgesinde emniyeti sağlayacak kişiler hakkında saray halkı ile istişarede bulundu. Halife tarafından önerilen adaylar içinde Nasr b. Seyyar'ın daha yetenekli olduğu kararı verildi.⁴³⁶ Nasr b. Seyyar 120/738 yılında vali olarak Horasan'a gittiği sıralarda Abbâsî daveti Horasan'da başlamıştı ve halkın çoğunun desteğini kazanmış durumdaydı.

Nasr, Mâverâünnehir'de taarruz siyâsetinden ziyade, farklı sebeplerle Emevî devletine karşı muhalefet yapan halkla aralarındaki sorunları gidermeye çalıştı ve başarılı oldu.⁴³⁷ Ancak Türk yurtlarında Nasr'ın valiliği ile başlayan huzur ve istikrarı gerçekleştirme politikası çok geçkalmıştı. Temelleri Arap milliyetçiliğine dayanan kendilerini diğer halklardan üstün gören ve Arap olmayanlara Müslüman dahi olsalar "köle" gözüyle bakan Emevî devletine karşı Abbâsîlerin tahrik ettiği yıkıcı propaganda faaliyetleri kısa zamanda imparatorluk sınırları içinde yaşayan halk

⁴³³Dalkılıç, Mehmet, "Buhârâ'nın İslâmlaşmasında Kuteybe Bin Müslim'in Rolü", *USAD*, Muş, 2012, c.V, sayı.XXIII, c.V, s.152-153; Zamira Ahmedova, *Türkler Arasında İslamiyet'in Yayılmasında Tasavvufun Rolü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006

⁴³⁴Brockelman, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev. Neş'et Çağatay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964, I, 76; Yiğit, "Kuteybe b. Müslim", *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 490-491

⁴³⁵ Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, s.15

⁴³⁶ Taberî, VII, 155

⁴³⁷ Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, s.24

kitlelerinin büyük çapta desteğinalmış ve devletin yıkılmasını hızlandırmıştır.⁴³⁸ Abbâsîler, doğuda Emevîlere duyulan düşmanca hisleri kendi menfaatleri için kullanmayı başarmışlardır.⁴³⁹

Abbâsîler, Emevîlere karşı başlattıkları uzun mücadelenin ardından 132/750 yılında iktidara gelmeyi başarmıştır. Ancak devletin kurulduğu sıralarda hilafetin doğu bölgesi Çin ordusunun harekete geçmesiyle büyük bir askeri güçle karşılaşmıştır.

Mâverâünnehir bölgesinde büyük güce sahip olan Göktürk Devleti zamanla Çin'e seferler düzenlemekteydi. Fakat Kuteybe b. Müslim'in Mâverâünnehir'i fethi ve Batı Türkistan'a akınlar yapması bu ülkenin siyasî faaliyetlerinde önemli değişikliklerin meydana gelmesine sebep olmuştur. II. Göktürk Devleti zayıflamış ve Mâverâünnehir beyleri Arapların hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır. Türkçe devletinin de Araplar'a karşı giriştiği askerî harekâta başarılı netice alamaması üzerine Araplara karşı Çin'den yardım dilemeye mecbur kalmışlardır.⁴⁴⁰

Arapların VII. asrın ortalarından itibaren doğu Türkistan bölgesinde gerçekleştirdikleri fetih faaliyetleri, Çin'in Türkistan üzerine gerçekleştirdikleri seferlerin duraklamasına neden olmuştur. 36-40/657-661 yılları arasında Hz. Ali ve Muaviye arasında devam eden iç savaş, Arap fetihlerinin hızını azaltmıştı. Arapların, Türk yurtlarına düzenlediği fetihler 86/705 yılına kadar eski hızını kazanamamıştır. Bu süre içerisinde Türkler rahat nefes almışlar ve Çinlilerden yardım istememişler. Çin İmparatorluğu 684/705 yılları arasında Wu isminde bir kadın idareci tarafından idare ediliyordu. Bu tarihlerde Çin iç entirikalar yüzünden dış politikayla fazla ilgilenen durumda değildi.

86-96/705-715 yılları arasında devam eden Kuteybe'nin fetihleri Orta Asya prenslerini dışarıdan destek aramak zorunda bırakmıştır. Fakat bu prensler ilk önce Çinliler'den değil kuzey Türklerinden yardım istemişlerdir.⁴⁴¹

---

⁴³⁸ Kitapçı, Orta Asya'da İslâmiyetin Yayılışı ve Türkler, s.325

⁴³⁹ Brockelman, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, s.94

⁴⁴⁰ Yıldız, İslâmiyet ve Türkler, s.32

⁴⁴¹ Chavannes, s.356

108/727 yılında Toharistan kralının Çin İmparatorluğu'ndan Araplara karşı yardım istediğine dair bir mektup yazdığı haber verilmektedir. Fakat Çin hükümeti 110/729 yılında Toharistan kralına Toharistan Yabgusu ve Eftalit kralı ünvanlarını vermekle yetinmiştir.120-129/738-747 tarihleri arasında Çin, Doğu Türkistan üzerindeki nüfuzunu geri kazanmak için bazı seferler düzenledi ve büyük başarılar elde etti.⁴⁴² Çin, Tanrı Dağları'nın kuzeyinden Mâverâünnehir'e, batıda Hazar Denizi kıyılarına kadar yayılan topraklarda egemenliğini ilan ederek, güney Kaşgarya'dan⁴⁴³ Pamir'e oradan Gilgit vadisi üzerinden Hind sınırlarına kadarki bölgeyi kendi kontrolüne almıştır.⁴⁴⁴

123-129/741-747 yıllarında Tibetlilere karşı zafer kazanan Çin ordusunun başında Kore asıllı General Kao Sien-çi bulunmaktaydı. 132/750 yılında Toharistan Yabgusu Şe-li-mang-kia-lo, Tibetlilere karşı Çin generali Kao Sien-çi'den yardım istedi. Bu defa Türk Yabgu'sunun davetine olumlu cevap veren Kao Sien-çi 132/750 yılında yeni zaferler elde etmek için Kie-şe kralı Pu-t'o-mo'yu esir edip tahta onun yerine kardeşi Su-kia'yı geçirdi.

Pamir bölgesinde ordusunu üstün bir başarıyla yöneten Kao Sien-çi tüm kahramanlıklarına rağmen açığöz ve kötü niyetliydi. 132/750 yılında Taşkent işlerine müdahale etti ve Taşkent kralı itaat bildirmesine rağmen tutuklanarak idam edildi. Tüm serveti Kao Sien-çi'nin eline geçti ve şehir utanç vericibir yağmalamaya maruz kaldı. Fakat oğlu kaçmayı başardı ve komşu halkları Çinlilerin kötü niyetleri ve açgözlülüklerine karşı ayaklandırdı. Araplardan yardım istedi. Arapların Horasan valisi Ebû Müslim, Taşkent Türklerinin yardım isteğini kabul ederek Çin'e karşı Türk Taşkent Yabgusu'na Ziyâd b. Sâlih komutasında ordu gönderdi. Arap Türk ordusuyla savaşa giren Çinliler, Karluk boylarının isyanıyla hem önden ve hem arkadan saldırıya maruz kalmış, Kao Sien-çi ordusunu Atlah'a çekilmek zorunda kalmıştır.

---

⁴⁴²Chavannes, s.362

⁴⁴³Bkz.Hitchins, Keith, "Kâşgar", *DİA*, İstanbul, 1997, XXV, 7-9

⁴⁴⁴Chavannes, s.363

133/751 yılında Taraz (Talas) nehri yakınlarında bozguna uğratılan Kao Sien-çi savaş meydanından kaçarak kurtuldu.⁴⁴⁵

Talas Savaşı, Çin İmparatorluğu'nun batı toprakları üzerindeki nüfuzunu tamamen ortadan kaldırmıştır.⁴⁴⁶ Ayrıca Arapların Mâverâünnehir bölgesine akınları sonucunda sarsılmış Türk⁴⁴⁷ nüfuzu yeniden artmış ve Araplarla dostâne ilişkiler kurma yoluna gidilmiştir.⁴⁴⁸ Talas Savaşı'nın bir başka önemi dünya kültür tarihinde kendi etkisini göstermesidir. Çin'de keten ve kenevirden imal edilen kağıt bu savaş sırasında esir alınmış Çinliler vasıtasıyla öğrenilmiş ve ilk defa Çin'in dışında Samerkand'da imal edilmeye başlamıştır.⁴⁴⁹

Hiz. Ömer zamanında Sâsânî Devleti'nin yıkılmasının ardından bölgede İslâm fütuhâtı sırasında başlayan ve bir asır devam eden Türk Arap mücadelesi Talas Savaşı'ndan sonra yerini dostluğa ve iş birliğine bırakmıştır.⁴⁵⁰ Türklerin İslâmlaşmasında Talas Savaşı'nın önemli rolü olduğunun belirtilmesine rağmen Zekeriyâ Kitapçı, Talas Savaşı'nın Türklerin İslâmiyeti kabulünde uzaktan yakından hiçbir ilgisinin olmadığını savunmaktadır.⁴⁵¹

İslâm Tarih kaynaklarına bakıldığında Türklerin bir kısmının İslâm'ı Talas öncesi benimsemiş olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla Türklerin İslâm'ı kabullerini sadece Talas Savaşına bağlamak doğru değildir.

---

⁴⁴⁵Chavannes, s. 364-365. Ayrıca bkz.Nicola A. Ziadén,“The Arabs in Mawarannahr The Battle of Talas”, *Annales de l'institut de lettres orientales*, VII: In Memoriam Professeur Fouad Ephrem Boustany, Beirut 1993-96, s. 199-213; Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, “Talas Savaşı”, III, 53. Ayrıca bkz.Taşagül, “Talas Savaşı”,*DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX, 501, Çetin, Osman, Türk-İslam Devletleri Tarihi, V. baskı, Emin Yayınları, Bursa 2015, s.6; Yaşar Bedirhan, Fatih Öztop,“İpek Yolu Bağlamında Gök Türkler Devrinde Çin'in Türkistan'ı İstila Politikası”,*TİDSAD*, Mart 2015, Sayı: 2, s. 299-307;Nicola. A. Ziadéh, “The Arabs in Mawarannahr The Battle of Talas”, s. 199-213

⁴⁴⁶ Chavannes, s. 366

⁴⁴⁷Bkz.Özaydın, “Türk”, *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXI, 474-480

⁴⁴⁸ Yazıcı, İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi, s.18

⁴⁴⁹ Chavannes, s. 365

⁴⁵⁰ Taşagül,“Talas Savaşı”, *DİA*, XXXIX, 501. Ayrıca Çin'de İslâm'ın yayılışı hakkında geniş bilgi için bkz. Cemil Hee, Soo Lee, “Çin”,*DİA*, İstanbul, 1993, VIII, 323-328

⁴⁵¹ Kitapçı, Yeni İslam Tarihi ve Türkler, Türkistanın Araplar Tarafından Fethi, Kuzucular Ofset, Konya, I, 62

2.9.3.Keş Savaşı

134/752 yılında Ebû Dâvud Hâlid b. İbrahim Keş⁴⁵² halkı ile savaştı. İtaatkâr olmasına rağmen Keş⁴⁵³ meliki Uhrîd ve adamlarını öldürdü. Fakat Uhrîd'in kardeşi Târân'ı sağ bırakarak Keş'e hükümdar yaptı. Benzeri görülmemiş altın nakışlarla süslü Çin sanat üslubuna uygun kapları, eğerlerini, halis ipekli kumaşlarını ve orijinal birçok şeyleri Semerkant'taki⁴⁵⁴ Ebû Müslim'e götürdüler. Ebû Müslim Buhâra⁴⁵⁵ ve Soğd halkını katlettikten sonra Merv'e gitti. Orada Samerkant surunu yapılmasını emr etti. Daha sonra Ebû Dâvud Belh şehrine döndü.⁴⁵⁶

Ebû Dâvud Hâlid b. İbrahim'in Keş halkıyla savaşma nedeniyle Ebû Müslim Buhârave Soğd halkını katletmesinin sebepleri kaynaklarda anlatılmamaktadır.

2.9.4.Mansûr b. Cumhûr İsyanı

Ebu'l-Abbâs 134/752 yılında Musâ b. Ka'b'ı Mansûr b. Cumhûr'la savaşmak için Sind'egönderdi.⁴⁵⁷ Ebu'l-Abbâs⁴⁵⁸, Musâ b. Ka'b'ın yerine emniyet kuvvetlerinin başına Museyyeb b. Zübeyr'i tayin etti.⁴⁵⁹ Musâ b. Ka'b on iki bin kişilik bir orduyla Sind'e geldi Mansûr'la karşılaştı. Mansûr'un ordusu bozguna uğrayarak kaçtılar. Fakat kumlar arasında susuzluktan öldüler. Rivayetin devamında Mansûr'un karnından yaralanıp öldüğü de söylenilmektedir. Mansûr'un hezimete uğradığını duyan halifesi ailesini ve mallarını alarak Hazâr⁴⁶⁰ ülkesine sığındı.⁴⁶¹

---

⁴⁵²Yâkût el-Hamevî, IV, 462

⁴⁵³Keş Özbekistan'ın güneydoğusundaki bir şehirin ismidir, geniş bilgi için bkz.Taşagül, "Keş", *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 314-315

⁴⁵⁴Yâkût el-Hamevî, III, 246

⁴⁵⁵Yâkût el-Hamevî, I, 353

⁴⁵⁶Taberi, VII, 464

⁴⁵⁷Taberi, VII, 464; İbnü'l-Esîr V, 451

⁴⁵⁸Ya'kûbî, III, 94-95

⁴⁵⁹Taberi, VII, 464

⁴⁶⁰Yâkût el-Hamevî, V, 276

⁴⁶¹İbnü'l-Esîr, V, 451

Ebu'l-Abbâs'ın iç siyasetle uğraştığı bir sırada bizzat Musâ b. Ka'b'ı savaş için görevlendirmesi onun dış politikalarını kısmen de olsa ihmal etmediğini göstermektedir.

2.9.5.Sicilya Seferi

Ebu'l-Abbâs döneminin en önemli olaylarından biri Abdullah b. Habîb komutanlığında gerçekleştirilen Sicilya⁴⁶² seferidir. Bu sefer sonucunda çok sayıda ganimet ve esir ele geçirmiştir. Rumlar'ın elinde bulunan bu ada bölge için büyük önem arz etmekteydi. Şöyle ki, Rumlar Müslüman tüccarların yolunu kesip mallarını yağmalıyorlardı.⁴⁶³

136/754 yılında Ebu'l-Abbâs Bizanslılarla savaşmak üzere kendisini görevlendirdiğini bildiren birmektubu amcası Abdullah b. Ali'ye göndermiştir.⁴⁶⁴ Fakat bu askeri sefer Ebu'l-Abbâs'ın ölümü nedeniyle gerçekleştirilmemiştir.⁴⁶⁵

Anlaşıldığı kadarıyla Ebu'l-Abbâs'ın halifeliği sürecinde ciddi bir fetih faaliyetinden söz edilmemektedir. Keş ve Sicilya savaşlarını değerlendirdiğimiz zaman bu savaşların halifenin emri dışında gerçekleştiğini görmekteyiz. Ayrıca bu savaşlar, bölge idarecilerinin merkezden gelebilecek kararlar dışında bir takım bağımsız hareket edebildikleri kanaatindeyiz.

2.10.Ebu'l-Abbâs'ın Ehl-i Beyt'le Olan İlişkileri

Muhammed b. Ali tarafından 100/718 yılında başlatılan davet faaliyetleri otuz iki yıl aşkın bir sürecin ardından Emevî hilafetinin yıkılmasıyla son bulmuştur. Bu süre zarfında halife olacak şahsın Ehl-i Beyt ailesinden üzerinde ittifak edilen birinin seçileceği Ehl-i Beyt taraftarları tarafından inanılmaktaydı.⁴⁶⁶ 132/750 yılında

---

⁴⁶² Yâkût el-Hamevî, III, 415

⁴⁶³ İbnü'l-Esîr, V, 789

⁴⁶⁴ İbn Asâkir, XXXI, 59

⁴⁶⁵ Halîfe b. Hayyât, Târîhu Halîfe b. Hayyât, s.335. Ayrıca bkz. Makdisî, V, 76

⁴⁶⁶ Atalan, "Abbasi Davet Sürecinde er-Rıza Min Ali Muhammed Söylemi", s.185

Kûfe'ye gelen Abbâsî ailesi Ebu'l-Abbâs'ı halife ilan ettiler.Cuma günü Kûfe camisinde halife olarak ilk konuşmasını yaptı.⁴⁶⁷

Biz burada Ebu'l-Abbâs'ın konuşmasını tekrarlamamak için sadece Ehl-i Beyt'le yakınlığını nasıl kurduğunu ve kendilerinin de Ehl-i Beyt'ten sayıldığına dair söylemlerini analiz etmek niyetindeyiz.

Ebu'l-Abbâs, konuşmasının ilk satırlarında Abbâsî ailesinin Ehl-i Beyt'ten olduğuna işaret ederek Kuran'dan Ehl-i Beyt'le ilgili ayetleri okumuştur.Ayrıca hutbenin son kısmında kendilerini Ehl-i Beyt'ten saymış ve “*Ehl-i Beyt olarak bizim güvenimiz sadece Allah'adır ve yardımcımız odur*” diyerek sonlandırmıştır.⁴⁶⁸Ebu'l-Abbâs bulunduğu yerin önemini de gözardı etmemiş ve Ehl-i Beyt taraftarının çoğunluğunu oluşturan Kûfelilere karşı övgüde bulunmuş ve Kûfelileri kendilerinin kardeşleri olduğunu ve Ehl-i Beyt'e bağlı kalarak bozulmadan sadık kaldıklarını övgüyle dile getirmiştir.

Dâvûd b. Ali'nin konuşmasında vurgulamış olduğu en önemli nokta:“*Ancak sizin bu minberinize Rasûlüllah'tan ve Ali b. Ebî Talib'den sonra*⁴⁶⁹ *şu andaki halifeniz (Seffâh'tan)*⁴⁷⁰ *başka kimsenin çıkmadığı ve halifelik işinin kendileri ile başladığını ve kendileriyle de son bulacağını*”⁴⁷¹ dile getirmiş olmasıdır. Dâvûd b. Ali bu sözüyle Ebu'l-Abbâs'ı, halka hilafeti devam ettiren olarak tanıtmıştır.⁴⁷²

Ebu'l-Abbâs'ın hilafet sürecinde en çok Abdullah b. Hasan'ın oğulları İbrahim ve Muhammed konusunda endişelendiği ve onların kendilerini gizlemelerinin nedenlerini⁴⁷³ araştırmaya çalıştığını görmekteyiz. Bunun dışında Ebu'l-Abbâs'ın halife seçilmesinden sonra Ehl-i Beyt'le hiç bir konuda bilgi paylaşımında olmadığı elimizdeki kaynaklarca sabittir.

---

⁴⁶⁷ Ya'kûbî, II, 350

⁴⁶⁸Taberî, VII, 425

⁴⁶⁹Halîfe b. Hayyât, Târîhu Halîfe b. Hayyât, Dâru'l-Fikîr, s.331

⁴⁷⁰Mes'ûdî, III, 270

⁴⁷¹Taberî, VII, 427

⁴⁷²Atvân, Hüseyin, s.98

⁴⁷³İsfahânî, Makâtil, 162

2.11. Veliâht Meselesi

İslâm dini, devlet idaresinde babadan oğula intikal eden bir iktidar şeklini kabul etmemektedir. Bir hükümdarın var olduğu halde ikinci bir idarecinin seçilmesini kabul etmez. İslâm dini, devlet başkanını seçme işini halka havale eder ve bu konuda halifeye herhangi bir yetki tanımaz.⁴⁷⁴ Fakat Hulefâ-î Râşidîn döneminden sonra Emevî halifesi Muaviye b. Ebû Süfyan'ın kendi oğlunu yerine veliâht tayin etmekle İslâm tarihine bir yenilik getirmiştir. Bu tatbikat Emevî halifelerinin hepsi tarafından uygulanmıştır. Emevîlerden sonra 132/750 yılında iktidaragelen Abbâsî yönetimi de bu uygulamayı aynen devam ettirmişlerdir.

Veliâht meselesinin Ebu'l-Abbâs'ı fazla meşgul etmediğini görmekteyiz. O kendisinden sonra halife olacak kardeşi Ebû Ca'fer'i, daha sonra ise kardeşi oğlu İsâ b. Mûsâ'yı veliâht tayin ettiğine dair emirname yazmıştır. Ebu'l-Abbâs yazdığı emirnameyi bir bez parçasına sararak Ehl-i Beyt mührüyle mühürlemiş ve kardeşinin oğlu İsâ b. Mûsâ'ya teslim etmiştir.⁴⁷⁵

Abdullah b. Ali'nin veliâht Ebu Cafer'e karşı gelmesine gelince Belâzûrî'nin naklettiğine göre, Ebu'l Abbâs Mervan b. Muhammed'in yakalanması için yazdığı mektupta “*Ehl-i Beyt'inden kim Mervan üzerine gitmeyi üstelenirse benden sonra halifedir*”⁴⁷⁶ sözüne dayanmaktadır. Aynı rivayetin devamında Abdullah b. Ali'nin Mervan b. Muhammed'in yakalanmasını üstelendiği haber vermektedir.

Ebu'l-Abbâs'ın “*benden sonra halifedir*” sözünden kasdının veliâhtlik vadinden daha çok savaşa teşvik için söylediğinin kanaatindeyiz. Çünkü, Mervan b. Muhammed yüz yimi bin askerle Dicle kıyısında bulunmaktaydı. Dolayısıyla Ebu'l-Abbâs tehlikenin büklüğünün farkındadı. Bu nedenle savaşa teşvik etmek için herkesin bulunduğu mecliste veliâhtlik vaadinde bulunmuştur.

⁴⁷⁴ Doğutan Günümüze Büyük İslam Tarihi, “Veliâht Meselesi”,III, 59

⁴⁷⁵ Taberî, VII, 470; İbnü'l-Esîr, V, 460

⁴⁷⁶ Belâzûrî, IV,145

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBU'L-ABBÂS ABDULLAH ES-SEFFÂH'IN VEFATI VE ŞAHSİYETİ

3.1. Vefatı

Ebu'l-Abbâs'ın vefat konusuna geçmeden önce burada Ebû Müslim'in halifeyi ziyaret etme olayını anlatmakta konu açısından faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Ebû Müslim 136/754 yılında Ebu'l-Abbâs'a mektup yazarak onunla görüşmek istediğini bildirir. Taberî, Ebû Müslim'in halifeyle görüşme randevusunu alıncaya kadar devamlı ısrarda bulunduğunu nakletmektedir.⁴⁷⁷ Ebû Müslim, izin aldıktan sonra Horasan'dan halife Ebu'l-Abbâs'ın ziyaretine gelmek için hazırlandı. Halife ona, beş yüz askeriyile beraber gelmesini emretmişti. Fakat o, yazdığı cevap mektubunda, *“Ben insanları öldürerek çiftlerini yalnız bıraktım, beş yüz askerini beni korumada yeterli olmayacağından korkuyorum”* diyerek endişesini dile getirdi. Bunun üzerine Ebu'l-Abbâs ona mektup yazarak bin askerle gelebileceğini bildirdi. Ancak o, sekiz bin askerle yola çıktı. Ebû Müslim askerlerinin bir kısmını yol üzerinde güvenliğini temin etmek için dağıttı, yanına bol miktarda hediye alarak hilafet merkezine geldi. Merkeze vardığında yanında sadece bin asker vardı. Ebû Müslim, huzura girince Ebu'l-Abbâs ona ikramda bulunup saygı ve tazim gösterdi, yakınına oturttu.

Hilafet merkezinde bulunduğu günlerde Ebû Müslim, hergün halife Ebu'l-Abbâs'ın ziyaretine geliyordu. Halifeden hac için izin istediğinde. Ebu'l-Abbâs ona: *“Eğer kardeşim Ebû Ca'fer 'i hac emiri olarak görevlendirmiş olmasaydım bu göreve seni tayin ederdim”* dedi. Ebû Ca'fer'le Ebû Müslim arasında düşmanlık vardı. Şöyle ki, Ebû Ca'fer Halife adına biat almak için Nişabur'a gittiğinde, hem Ebu'l-Abbâs için hem de kendi veliahtlığı için biat istemişti. Ebû Müslim'in de bu olaya şaşkın

---

⁴⁷⁷Taberî, VII, 468

bakması Ebû Ca'fer'i iyice kızdırmıştı. Bu sebepten dolayı Ebû Ca'fer de ona kin gütmeye başlamış ve onu öldürmesi için Ebu'l-Abbâs'a tavsiyede bulunmuştu. Ebu'l-Abbâs ise Ebû Ca'fer'in bu düşüncesine karşı tereddütlü davranmış ve ona şöyle demişti:

“Sen, Ebû Müslim'in bize ne kadar hizmet ettiğini ve bizim uğrumuzda ne kadar fedâkarlıklara katlandığını biliyorsun”. Fakat Ebû Ca'fer kararında ısrarlı olduğunu söyleyerek halifni Ebû Müslim'i öldürmek için ikna etti.

Bu karşılıklı konuşmadan sonra halife Ebu'l-Abbâs, Ebû Müslim'i öldürmesi için kardeşi Ebû Ca'fer'e izin verdi. Ancak Ebu'l-Abbâs, Ebû Müslim huzuruna geldiğinde, onu öldürmesi için kardeşi Ebû Ca'fer'e izin verdiğine pişman oldu ve hizmetçisini ona göndererek şöyle demesini emretti: *“Halife ile aranızda geçen konuşmada varmış olduğunuz karara kardeşin pişman olmuştur. Sakın o kararı yerine getirme”.* Hizmetçi, Ebû Ca'fer'in yanına vardığında Ebû Ca'fer'in kılıcını kuşanmış olduğu halde Ebû Müslim'i öldürmeye hazırlandığını gördü. Halifenin aralarında kararlaştırmış olduğu anlaşmadan vaz geçmesini haber verince Ebû Ca'fer buna çok kızdı ve öfkeleni.136/754 yılında Ebû Ca'fer, kardeşi Ebu'l-Abbâs'ın emri üzerine hac emirliğini yaptı. Ebû Müslimde halifenin isteği üzerine Ebû Ca'fer'in emirliğinde hacca gitti. Halife onun da haccetmesine izin vermişti. Hac dönüşünde Zatı İrk'a vardıklarında halife Ebu'l-Abbâs'ın ölüm haberi kardeşi Ebû Ca'fer'e ulaştı. Ebû Ca'fer, Ebû Müslim'le beraber hacca gitmişine rağmen Ebû Müslim'in kafilesi Ebû Ca'fer'den bir konak ileride bulunmakta idi. O da bu haberi Ebû Müslim'e mektup yazarak bildirdi. Ebû Müslim, halifenin ölüm haberini alınca alel-acele edip Ebû Ca'fer'e yetişmeye çalıştı. Kûfe'ye yetişen Ebû Müslim Ebû Ca'fer'e halife olarak biat etti.⁴⁷⁸

Ebu'l-Abbâs es-Seffâh 136/754'de⁴⁷⁹ 12 Zilhicce/Haziran ayı pazar akşamı Enbâr'da*vefat etti.⁴⁸⁰ Ebu'l-Abbâs'ın çiçek hastalığından⁴⁸¹ vefatettiği ve Enbâr

⁴⁷⁸Taberî, VII, 468-470; İbn Kesîr, XIII, 292-293

⁴⁷⁹İbnü'l-Cevzî, el- Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem, VII, 333

şehrinde⁴⁸² defnedildiği haber verilmektedir.⁴⁸³ Kaynaklar Ebu'l-Abbâs'ın Enbâr şehrinde yaptırmış olduğu ve Hâşimiye adını verdiği sarayında⁴⁸⁴ defnedildiği hakkında da bilgiler bulunmaktadır.⁴⁸⁵ Onun cenaze namazı ve defin işleriyle amcası İsâ b. Ali meşgul olmuştur.⁴⁸⁶

Annesinin adı Rayta (Raita) binti Ubeydillah b. Abdillâh b. Abdi'l-Medân b. Dayyân el-Harisî'dir.⁴⁸⁷

Ebu'l-Abbâs'ın vefat ettiği sırada yirmisekiz, otuzüç, otuzaltı yaşlarında olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.⁴⁸⁸ Ebu'l-Abbâs'ın öldüğü zamanki yaşı ile ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Tahminimize göre Ebu'l-Abbâs otuz iki yaşında vefat etmiştir.⁴⁸⁹

Ebu'l-Abbâs'ın amcası İsâ b. Ali onun vefat hadisesini şöyle anlatmaktadır: “Bir seher vakti Ebu'l-Abbâs'ın hizmetçisi bana bir mektup getirdi. Mektupta şunlar yazılıydı: *“Ey amca, eğer ben ölürsem, ölüm haberimi şu mektubu insanlara okumadan önce veiçinde adı zikredilen şahsa biat almadan duyurma.”*

Rivayetin devamında İsâ b. Ali, “her gün sabah, öğlen, ilkindi, akşam namazlarını kıldırمام için hizmetçisini bana gönderiyordu. Ben de her gün halifenin emiri üzerine cemaate namaz kıldırdıyordum. Bir gün namaz sonrası yanına geldim, durumu iyiydi, akşama doğru yine yanına uğradığımda aynı halde idi. Yalnız yüzünde iki kabarcık çıktığını gördüm ve sonra bu kabarcıklar yavaş yavaş büyüdü. İkinci gün

---

⁴⁸⁰Yakut el-Hamevî, I, 257;

* Dinevrî, Ebu'l-Abbâs'ın Enbâr şehrini çok sevdiğini, şehir halkı için evler inşa ettirdiğini habervermektedir. Hatta Horasanlı taraftarları için yer taksim ettiğini söyler. Ayrıca Ebu'l-Abbâs kendisi için şehrin ortasında büyük bir saray inşa ettirdiği rivayet etmektedir. Dinevrî, el-Ahbârü't-Tivâl, s.314

⁴⁸¹Taberî, VII, 470; Geniş bilgi için bkz. Akkuş, Murat, “Abbâsî Halifelerinin Ölüm Sebepleri”, İSTEM, Konya, 2013, sayı.XXI, s.204

⁴⁸²Dûrî Abdülazîz, “Enbâr”, DİA, Ankara 1995, XI, 171

⁴⁸³İbn Asâkir XXXII, 285

⁴⁸⁴Hitti, I, 446

⁴⁸⁵Taberî, VII, 471

⁴⁸⁶Taberî, VII, 471

⁴⁸⁷İbn Kesîr, XIII, 294

⁴⁸⁸İbn Asâkir XXXII, 298

⁴⁸⁹Mes'ûdî, s.293

sabah namazından sonra yanına gittiğimde, tanınmaz hale gelmişti. O da beni tanıyamadı. Aynı gün akşam olunca yine yanına gittiğimde vücudu tulum gibi şişmişti. Üçüncü günde de vefat etti. Bana emrettiği gibi ölüm haberini gizledim, cemaatin huzuruna çıktım, yazmış olduğu mektubu onlara okudum, mektupta şunlar yazılıydı:

*“Mü'minlerin emiri Abdullah'tan dostlara ve Müslüman cemaata selam olsun. İmdi halifeniz, kendi vefatından sonra yerine kardeşi Ebû Ca'fer'i halife olaraktayin etmiştir. Onun emrini dinleyip ona itaat edin. Şayet kabul ederseniz ondan sonrası için de kardeşi oğlu İsa b. Musa'yu veliaht olarak tayin etmişimdir”.*⁴⁹⁰ dediği haber verilmektedir.

Ebu'l-Abbâs uzun boylu, beyaz tenli, kıvrıkcık saçlı, burun kemeri yüksek, güzel sakallı, güzel yüzlü biriydi. Hazır cevap ve çabuk karar verebilen bir yapıya sahip idi.⁴⁹¹

Ebu'l-Abbâs, miras olarak dokuz cüppe, dört gömlek, beş pantolon, dört tayalis ve üç şal bırakmıştır.⁴⁹²

3.2.Ebu'l-Abbâs'a es-Seffâh Denilmesi

Emevîlerden sonra iktidara gelen Abbâsîler, devlete karşı gelebilecek güçleri temizleme siyasetini izlemişlerdir. İlk Abbâsî halifesi Ebu'l-Abbâs, devletin çeşitli bölgelerindeki büyük şehirlere ev halkından valiler tayin etmekle istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Fakat Emevî iktidarına sempati duyan çok sayıda vali ve halk kitlesi bulunmaktaydı. Abbâsîlerin ihtilal sırasında ani bir darbe ile devletin tamamını yönetimleri altına aldıkları sırada Emevî iktidarına bağlı valiler siyah elbiseler giyerek itaatlerini arzetmişlerdir.

Ebu'l-Abbâs, Abbâsîlere sığınan Emevî aile mensuplarına karşı önce iyi davranmıştır. Fakat saray halkı ve şairleri tarafından söylenen intikam içerikli sözler

⁴⁹⁰ İbn Kesîr, XIII, 298-299

⁴⁹¹ İbnü'l-Esîr, V, 459; İbn Kesîr, XIII, 294

⁴⁹² Taberî, VII, 471; İbnü'l-Esîr, V, 459

ve Şîiler Ebu'l-Abbâs'ın Emevîlere karşı siyasetinde ciddi değişiklikler meydana getirmiştir. Bu nedenle Ebu'l-Abbâs'ın Emevîlerin takip edilerek öldürülmesini emrettiğine dair kaynaklarda çokca rivayetlere yer verilmektedir. Bu kaynaklar üzerinden değerlendirme yaparak Ebu'l-Abbâs'a es-Seffâh denilmesinin üzerinde durmak istiyoruz.

Ebu'l-Abbâs'a “*Seffâh*” lakabı⁴⁹³, Kûfe’de halka hutbe irâd ederken söylediği “Ey Kûfeliler! Sizler sevdiğimiz kişilersiniz. Sizleri zalimlerin zulmü değiştirmede ve bizim zamanımıza kadar geldiniz. Allah başınıza devlet kuşunu kondurdu. Artık insanların en mutlusu ve en şereflişisiniz. Ben sizin maaşlarınızı yüz dirhem arttırdım. Sevinin! Ben Seffâh’ım ve helak ediciyim”⁴⁹⁴demesinden çıkarılmaktadır. Buradaki “es-*Seffâh*”(السَّقَّاح) sözü kan dökücü anlamına gelmekle beraber “*cömert*” anlamına da gelmektedir.⁴⁹⁵

Tarihçilerin çoğu “*kan dökücü*” anlamındaki “es-*Seffâh*”ın, gerçekte Ebu'l-Abbâs'ın amcası Abdullah b. Ali için kullanıldığını söyler. el-Îmâme ve's-Siyâse’de Seffâh'ın Ebu'l-Abbâs'ın amcası Abdullah b. Ali olduğuna dair açık⁴⁹⁶ ifade bulunmaktadır.⁴⁹⁷

Dineverî ve İbn A'sem'in rivayetlerinde ikisinin de isimlerinin Abdullah b. Muhammed olduğu haber vermektedir.⁴⁹⁸

Makrizî, Ebu'l-Abbâs'ın, amcası Abdullah b. Ali'yi Mervan'ın takip edilmesi için göndermesi olayını anlatırken, Ebu'l-Abbâs'ın ismini Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs⁴⁹⁹ şeklinde kaydetmiş, ardından Ebu'l-Abbâs'ın lakabının es-Seffâh olduğunu haber vermiştir.⁵⁰⁰

---

⁴⁹³ Ömer, Faruk, s.29

⁴⁹⁴ Taberî, VII, 426; Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.53

⁴⁹⁵ İbn Manzûr, Lisānu'l Arab, 486, II

⁴⁹⁶ Dûrî, el-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, s.53

⁴⁹⁷ İbn Kuteybe, II, 145

⁴⁹⁸ Dineverî, el-Ahbâru't-Tivâl, s.338; İbn A'sem, VIII, 347

⁴⁹⁹ İbn Asâkir, Târihu Medineti Dimeşk. XXXI, 54

⁵⁰⁰ Makrizî, s.98

Nicholson, “*es-Seffâh*” lafzını incelemiş ve bunun üzerine şöyle demiştir: “Bazı tarihçiler, “*es-Seffâh*” kelimesinin bol bahşış veren ve çok iyilik yapan anlamına geldiğini kabul etmişlerdir. Vakıa bu isim cahiliyye devrinde kabile şeyhlerinden bazılarına verilmiştir. Nitekim Birinci Kilâb Günü Benî Tağlib komutanı Seleme b. Halid’in savaş öncesi askerinin maaşlarını artırması sebebiyle bu isimle adlandırılmış olduğu söylenmiştir. Ne var ki, bu hususları dikkate almakla birlikte Ebu’l-Abbâs bu lakabı ilk hutbesinde söylediği şu sözünden dolayı almıştır: “*Ben Seffâh’ım kan dökücü ve helak edici ihtilalciyim*”.⁵⁰¹

İbn A’sem; Halife b. Hayyat, Dineverî, Ya’kûbî ve Taberî gibi İslâm Tarihçilerinin Abbâsîlerin ilk halifesinden bahsederken “*es-Seffâh*” sözünü kullanmadıklarını ifade etmektedir. Yine İbn A’sem, bu ismin daha sonraki tarihçiler tarafından söylenildiğini haber vermektedir.⁵⁰²

Bahriye Üçok, Ebu’l-Abbâs’ın kardeşi İbrahim b. Muhammed’in Mervan tarafından öldürülmesi üzerine intikam alacağına dair yemin ettiğini söylemektedir. Hatta yeninine sadık kaldığı için Seffâh lakabı verildiğini ifade etmektedir.⁵⁰³

Ebu’l-Abbâs’la amcası Abdullah b. Ali’nin isimlerinin bazı kaynaklarda aynı olarak zikredilmeleri bu şahısların karıştırılmasına sebep olmuştur. Abdullah b. Ali’ye verilmesi gereken “*es-Seffâh*” lakabı halife Ebu’l-Abbâs için kullanılmış olabilir. Ayrıca katliamda adı çokça dile getirilen Abdullah b. Ali ve diğer komutanların cezalandırılmaması Ebu’l-Abbâs’ın katliama rıza gösterdiği ihtimalini de artırmaktadır. Yapmış olduğumuz araştırmalar ve bir takım tespitlerimize göre Ebu’l-Abbâs’ın “*es-Seffâh*” olduğu anlaşılmıştır.

⁵⁰¹ Nicholson, A Literary History of the Arabs, Cornell University Library, 1865, s.253

⁵⁰² İbn A’sem, VIII, 348. Geniş bilgi için bkz. Aksu, “Emevîlerin, Abbâsîler Tarafından Soykırıma Uğratılması ve Ebu’l-Abbâs’ın bu Soykırımdaki Rolü”, s.7-8

⁵⁰³ Üçok, Emevîler Abbâsîler, s.76; Bkz. Kamit, Abbâsî Devletinin Kuruluş Aşamasında Ebu’l-Abbâs Abdullah, Konya, 2011;

3.3.Şahsiyeti

Ebu'l-Abbâs ülkenin dört bir yanında Emevîlere karşı beslenen hisleri, Abbâsî iktidarının teşekkülü için harekete geçirmeyi başarmış ve zamanı gelince Kûfe Cami minberinden hitapta bulunarak halifeliğini ilan etmiş, halktan biat almış ve bununla birlikte karışıklığı ortadan kaldırmıştır.⁵⁰⁴ Onun devrinde ilim, fikir ve imar faaliyetlerinden bahsetmek mümkün değildir. Ebu'l-Abbâs hilafet merkezini Kûfe'den Hâşimiye'ye oradan da Enbâr'a nakletmiş ve dört yıl sekiz ay halifelik yapmıştır.⁵⁰⁵

İslâm tarihi kaynaklarında es-Seffâh'ın şahsiyeti hakkında bazı değerlendirilmeler yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

İbn Tıttakâ: “Ebu'l-Abbâs, cömert, yumuşak huylu, vakûr, zeki, kâmil, iyi ahlâk ve üstün hayâ sahibiydi derken⁵⁰⁶” Suyûtî: “*es-Seffâh*, insanların en cömertiydi. Vâdedip anında yerine getirmediği hiç olmamıştır. Sözünü yerine getirmeden yerinden ayrılmazdı”.Ayrıca es-Seffâh'ın mühürünün üzerinde: “Abdullah Allah'a inanır ve O'na güvenir” anlamına gelen yazı⁵⁰⁷ bulunmaktaydı.

Mes'ûdî, es-Seffâh hakkında şunları nakleder; halifelerden, devlet ricali ile gece toplantıları yapmayı Ebu'l-Abbâs es-Seffâh kadar seven başka birisi olmamıştır. O şöyle derdi. “*İlmini artırmayı terkedip cehaletin artmasını tercih eden kimseye şaşılır*”. Yanında bulunan Ebû Bekir Huzelî; “Bu sözün anlamı nedir ey mü'minlerin emiri?” diye sorunca; “*O kişi sen ve senin gibileriyle birlikte oturup ilim meclislerinde bulunmayı terkederek bir kadın veya bir cariyenin yanına gider vakit geçirir. Onlarla olduğu müddetçe boş ve eksik sözler dinler ve noksanını artırır*” karşılığını vermiştir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁴ Algül, İslâm Tarihi, III, 238

⁵⁰⁵ Yıldız, “Ebû'l-Abbas es-Seffâh”, *DİA*, X, 283-284

⁵⁰⁶ İbn Tıttakâ, el-Fahrî, s.148

⁵⁰⁷ Suyûtî, Târîhu'l-Hulafâ, s.258

⁵⁰⁸ Mes'ûdî, III, 278

Rivayete göre bir gün Ebu'l-Abbâs aynada kendine bakarak şöyle diyordu: “Allah’ım Süleyman b. Adbülmelik’in dediği gibi Meliklerin genciyim demek istemiyorum, Allah’ım! Bana, itaatle geçen ve sağlıklı yararlanabileceğim uzun bir ömür ver diye sözünü bitirmemişti ki, bir kölenin diğer bir köleye söylediği, benimle senin aranda ecel iki ay beş gündür sözünü işitti. Bunu duyan Ebu'l-Abbâs isteğinden vazgeçti ve şöyle dua etti. “Allah bana kâfidir. Allah’ın gücünden başka güç yoktur. Allah’ım sana güveniyorum ve senden yardım istiyorum”. Bu olayın üzerinden fazla zaman geçmemişti ki, ateşi yükseldi ve iki ay beş gün devam eden hastalığın ardından vefat etmiştir.⁵⁰⁹

Ebu'l-Abbâs halifeliğinin ilk yıllarında içki meclisi düzenlerdi. Fakat sonraları Useyd b. Abdullah’ın tavsiyeleri üzerine bu meclislere katılmaktan vazgeçmiştir. Ancak perde arkasından söylenen şarkıları dinler ve çok beğendiği şarkıların tekrar söylenmesini sterdi.⁵¹⁰

Yine Mes’ûdî, Ebu'l Abbas ile Ümmü Seleme’nin evlenme hadisesini şöyle nakletmektedir:

Mes’ûdî aktarmış olduğu rivayette, Ümmü Seleme b. Ya’kub b Seleme b Abdullah b. Velîd b Muğire olarak kaydetmektedir. Ümmü Seleme Mahzumî kabilesinden biri ile evliydi. Onun ölmesi üzerine Emevîler’den Abdülaziz b. Velîd b. Abdülmelik ile evlendi. Fakat onun da ölümünden sonra Hişam adında biriyle evlendi. Ümmü Seleme’nin bu evliliği de uzun sürmedi. Dul kalan Ümmü Seleme, günlerin birinde sokakta otururken Ebu'l-Abbâs önünden geçti. O sıralar Ebu'l-Abbâs genç, güzel ve yakışıklı biri idi. Ümmü Seleme onun kim olduğunu araştırdı ve Ebu'l-Abbâs’ın nesebi hakkında bilgi sahibi oldu. Bunun üzerine Ümmü Seleme hizmetçisi aracılığıyla ona evlilik teklifinde bulundu. Ebu'l-Abbâs “Ben malı olmayan fakir biriyim.” diye karşılık verdi. Hizmetçi Ümmü Seleme’nin gönderdiği çok sayıda mal ve cevheri ona takdim edince Ebu'l-Abbâs evlenmek isteğini kabul etti. Ümmü

---

⁵⁰⁹ İbnü'l-Esîr, V, 460

⁵¹⁰ Makrizî, s.55

Seleme'yi kardeşinden istedi ve başlık parası olarak beş yüz dirhem verdi. Onların bu evlilikten Muhammed adında bir oğlu ve Rayta isminde ise bir kızını doğdu. Ümmü Seleme, Ebu'l-Abbâs üzerinde etki sağlamış ve bu etkisini Ebu'l-Abbâs'ın halifeliği döneminde de göstermiştir. Ebu'l-Abbâs, Ümmü Seleme dışında hiçbir kadınla evlenmeyeceğine dair söz vermiş ve bu sözünü sonuna kadar da tutmuştur.⁵¹¹

Mes'ûdî'den gelen bir diğer rivayette, Ebu'l-Abbâs halife olduktan sonra bir gün saray erkânından Hâlid b. Safvân ile baş başa sohbet ediyordu. Halid b. Safvân: "Ey mü'minlerin emîri! Senin durumunu ve mülkünün genişliğini düşünüyorum ve bakıyorum ki, bir kadınla yetinmişsin. O hastalandığında sen de hastalanıyor ve o ortalıkta gözükmezse sen de gözüküyorsun. Cariyeleri gözün görmüyor ve onların latifelerinden, şehvetlerinden faydalanmayı kendine haram sayıyorsun. Ey mü'minlerin emîri! Onların kimisi servi boylu, kimisi gümüş gibi bembeyaz tenli, kimisi esmer, kimisi kumral, kimisi balıketlidir. Aralarında vahşi olanları da var, şehirde doğmuşları da. Onlarla sohbet ederken meftun olursun, halvetlerinden zevk duyarsın. Ey mü'minlerin emîri! Hâlbuki hür şehirlî kızları seyretmek, onlarla tatlı tatlı sohbet etmek nerde? Emîrim, hele bir de beyaz, esmer, kumral, sarışın, iriyaklı Basralı ve Kûfeli kadınlar var ki, her biri şirin dilli, kimisi balıketli, kimisi tombul, kimisi ortaca, gözleri sürmeli. Güzel elbiseleri, takıları, boy endamlarıyla gözünüzü alır." Hâlid bütün maharetini kullanarak kadınların güzellik ve zarafetlerini anlattı. Sözleri bitince Ebu'l-Abbâs ona: *"Ey Hâlid vay haline! Allah'a yemin ederim ki, bugün senden duyduğumdan daha güzel bir söz duymadım. Hele bir daha anlat. Bana bir şeyler oldu."* dedi. Hâlid, sözlerini öncekinden daha güzel bir şekilde tekrar etti ve sonra evine gitti. Ebu'l-Abbâs duydukları hakkında dalgın dalgın düşünmeye başladı. Hanımı Ümmü Seleme yanına gelip onu üzgün bir halde görünce:

"Ey mü'minlerin emîri! Bu ne hal? Kötü bir şey mi oldu, yoksa kötü bir haber mi duydu?" "Hayır, böyle bir şey olmadı." "Ey mü'minlerin emîri anlat o halde."

---

⁵¹¹ Mes'ûdî, III, 217-218

Ebu'l-Abbâs odasına çekildiyse de, bir süre sonra dayanamayıp Hâlid'in anlattıklarını Ümmü Seleme'ye anlattı. Ümmü Seleme halifeye anlatılanlardan dolayı çok öfkeleni ve Halid b. Safvân'a elçi gönderek onu tekrar halifenin huzuruna çıkardı. Bu kez Halid b. Safvân, Ümmü Seleme'nin isteği üzerine Ebu'l-Abbâs'a daha önce anlattığının tam tersini anlattı.⁵¹²

Ebu'l-Abbâs şahsiyet olarak farklı karaktere sahip bir halife idi. Şöyle ki, öfkesiyle beraber cömertliğiyle de tanınmıştır. Her zaman öfkesine yenik düşerdi. Verdiği kararlarda aften daha çok cezalandırmayı tercih ederdi. Cömertliği ise daha çok yapılmış iyiliğin karşılığı olarak yapardı. Nitekim halife seçildiği sıralarda Kûfelilerin kendisine vermiş oldukları destekten dolayı onlara büyük miktarda ikramda bulunmayı bir borç bilmiştir. Bununla birlikte Mervan b. Muhammed ile Zâb suyu savaşında zafer kazandıkları için askerlerin maaşlarını artırmıştır. Ebu'l-Abbâs'ın önemli özelliklerinden birisi de istişare yapmasıdır. Bu anlamda kardeşi Ebû Ca'fer ve Ebû Müslim'le yapmış olduğu istişareler tesbitimizi doğrulamaktadır.

Ebu'l-Abbâs'ın halife seçildiği gün dışında namaz için camiye gittiğine dair bir bilgi mevcut değildir. Daha çok gece sohbetleri ve eğlenceye düşkün biriydi. Fakat tarihte tek kadınla evlenen halifelerden biridir. Tek kadınla evli olmasının nedeni ise, hanımı Ümmü Seleme'nin onun üzerinde kurmuş olduğu etkidir. Aile hayatıyla ilgili de neredeyse kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Çocuklarıyla ilişkileri, onların eğitimi ve kendi özel hayatıyla ilgili bilgiler de kaynaklarda çok az yer tutmuştur.

---

⁵¹² Geniş bilgi için bkz. Mes'ûdî, III, 218-220

SONUÇ

İslâm tarihinde birçok ihtilal ve isyanlardan söz edilmektedir. Fakat hiçbir Abbâsîler tarafından başlatılan davet faaliyeti kadar organizeli ve başarılı olmamıştır.

Emevîler iktidarı ele geçirip iç güvenliği sağladıktan kısa bir süre sonra fetih faaliyetlerine önem vermiş, doğu ile batı arasında büyük toprakları kendi sınırlarına katmayı başarmışlardır. Emevîlerin fetih hareketlerinde olduğu gibi halk ile ilişkilerde başarılı olduklarını söylemek mümkün değildir. Şöyle ki: Kerbela'da Ehl-i Beyt'ten Hz. Muhammed (sav)'in cennet gençlerinin efendileri olarak zikrettiği torunu Hz. Hüseyin ve akrabalarının katledilmiş olması Emevîlere karşı kin, düşmanlık, intikam peşinde olanlara açık kapı bırakmıştır. Bu olay ise fetihlerde başarılı olan Emevîlerin halk karşısında fazla kabul görmemelerine ve devletlerinin kısa bir sürede yıkılmasının zeminini oluşturmuştur.

Emevîler daha kuruluşundan bu yana devlete karşı olan Hz. Ali taraftarları ve Hârîcîlerin yanısıra, uyguladıkları ayrımcı politikalarıyla mevaliyi de kendilerine düşman etmişler. Emevî ailesinin içine düştüğü çekişmelerden istifade eden düşmanları, Emevîlere karşı zaman zaman isyan etmiş ve gerçekleştirilen isyanlar sayesinde devlete zor anlar yaşatmışlardır.

Temeli Ömer b. Abdülaziz döneminde atılan Abbasî ihtilal hareketi Muhammed b. Ali tarafından organize edildi. Bölgelere gönderdiği davet dailerıyla yaklaşık otuz iki yıl boyunca faaliyetlerini gizli olarak yürüttü. Emevî valileri tarafından zaman zaman baskı ve işkencelerle karşılaştı. Fakat hiçbir şekilde davalarından taviz vermediler.

Muhammed b. Ali, davet faaliyetleri için Kûfe, Horasan ve Humeyme'den oluşan üçgenli merkez oluşturmuştur. O, Horasan'a göndermiş olduğu dailer sayesinde bölge halkında yeniden halifeliğin Ehl-i Beyt'in hakkı olduğu düşüncesini canlandırabilmiştir. Muhammed b. Ali'nin vefatıyla imamet görevini devralan oğlu İbrahim b. Muhammed Horasan'da Emevî ailesine son darbeyi vurmak için Ehl-i

Beyt'ten olduğunu ileri sürerek Ebû Müslim'i Horasan'a gönderdi. Bu bağlamda son derece zeki ve kabiliyetli bir kişi olan Ebû Müslim, görev yapacağı Horasan bölgesinde Ehl-i Beyt ailesinin bir üyesi olarak taraftarlara takdim edilmiştir. Bu süreçte Ebû Müslim'in kimliğine yönelik kimi itirazlar olmuşsa da, İbrahim b. Muhammed tarafından oluşturulan kimlik sayesinde itiraz seslerinin daha fazla yükselmesinin önüne geçilmiştir. Nihayet davet sürecini iyi değerlendiren Abbâsîler, organizeli ve planlı bir şekilde Emevî iktidarını yıkmayı başarmışlardır.

Kûfe'de iktidarı elegeçiren Abbâsîler 132/750 yılında Abbâsî ailesinden Ebu'l-Abbâs'a biat ederek onu halife ilan etmiştir. Ebu'l-Abbâs Kûfe Camii'nde halka yaptığı konuşmasında devletin emin ellerde olduğunu, huzur ve istikrarın tekrar temin edildiğini beyan etmiştir. Emevî iktidarının yaptığı zulüm ve haksızlığın son bulduğunu ve bu kutlu yolda kendilerine destek olan Kûfe halkına övgüde bulunmuştur. Fakat kurulmakta olan devletin geleceğine dair siyasî, iktisadî, kültürel ve sosyal alanda yapılması gereken ıslahatlardan söz etmemiştir.

Seffâh olarak tanınan Ebu'l-Abbâs kurulmakta olan devlete gelebilecek tehlikelere karşı önlem almak maksadıyla bölgelere Abbâsi ailesinden valiler tayin etmiştir. Ebu'l-Abbâs bu uygulama sayesinde bölgelerdeki Emevî iktidarına karşı sempati duyan vali ve halk kitlelerini etkisiz hale getirmiştir. Amcaları Dâvûd b. Ali, Ali b. Abdullah, Yahya b. Muhammed ve Salih b. Ali tarafından Medine, Şam, Mısır ve Musul'da Emevîlere karşı acımasız politika uygulamışlardır. Abbâsî devletinin bu sert politaları ülkenin birçok eyaletinde isyanların patlak vermesine neden olmuştur. Fakat bu ayaklanmalar devleti çok meşgul etmemiştir. İsyancıların bir kısmı itaat etmeleri üzerine affedilmiş bazıları ise savaş sonucunda etkisiz hale getirilmiştir. Bu anlamda Ebu'l-Abbâs halife olarak bizzat isyanların bastırılması sürecini takip etmiştir.

Ebu'l-Abbâs'ın halifelik döneminde fetih faaliyetleri gerçekleştirilmemiştir. Daha çok ülkede dâhili istikrarın sağlanması ve Abbâsî devletinin sağlam temeller üzerine bina edilmesi yönünde bir siyaset izlenmiştir. Ancak buna rağmen yine bazı

uç bölgelere seferler de düzenlenmiştir. Devletin iç karışıklığından faydalanan Bizans ordusu ise Malatya'ya kadar gelmiş şehri yağma ettikten sonra geri çekilmiştir. Ebu'l-Abbâs döneminin en önemli olaylarından birisi de Talas Savaşı'dır. Türklerin Çin işgaline karşı Abbâsî ordusundan yardım istemesi üzerine gerçekleşen bu savaş Çin ordusunun yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Bir asır boyunca devam eden Arap-Türk mücadelesi Talas Savaşı sonrası dostane ilişkiler sürecine girmiştir.

Ebu'l-Abbâs halife seçildikten sonra Ehl-i Beyt mensuplarıyla ciddi anlamda işbirliği içinde olmamıştır. Sadece Ehl-i Beyt mensuplarını ve taraftarlarını hoşnut etmek için Kûfe'de halife seçildiği sırada irad ettiği hutbesinde onlara övgüde bulunmuş ve haklarının alındığını beyan etmiştir. Tıpkı davet sürecinde olduğu gibi Ebu'l-Abbâs Ehl-i Beyt taraftarlarını kendisine kalkan olarak kullanmıştır. Ebu'l-Abbâs'ın halifeliği boyunca Emevîlerden şikâyet edilen haksızlıkların çözülmesi, ortadan kaldırılması, zulmün sonlandırılması, Ehl-i Beytin haklarının verilmesi de mümkün olmamıştır. Bu dört sene onların beklentileri ile geçmiştir.

Ebu'l-Abbâs dört yıllık halifeliği müddetince uzak seferlere çıkmamıştır. Dış politika alanında da ciddi bir faaliyeti olmamıştır. Onun halifeliği daha çok Abbâsî Devletinin kuruluş safhasını oluşturmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA

Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, (Müellifi Meçhul), Beyrut 1971

AĞARI, Murat, “Ya’kûbî”, *DİA*, İstanbul, 2013, XXXXIII, 287-288

AHMEDOVA, Zamira, Türkler Arasında İslamiyet’in Yayılmasında Tasavvufun Rolü, (Yayınlanmamış Çalışma), Ankara, 2006

AKSU, Ali, “Emevîlerin Abbâsîler Tarafından Soykırıma Uğratılması ve Ebu’l-Abbas’ın Bu Soykırımdaki Rolü”, *CÜİFD*, Sivas, 2000, sayı.IV, s.261-168

_____, “(İmam İbrahim’in Ebû Müslim’e Gönderdiği Mektup Bağlamında)

Abbâsî İhtilal Hareketinde Etnik Grupların Rolü”, *İSTEM*, Konya, 2008, sayı.XII, s.53-70

AKKUŞ, Murat, “Abbâsî Halifelerinin Ölüm Sebepleri”, *İSTEM*, Konya, 2013, sayı.XXI, s.195-227

ALGÜL, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1987

APAK, Adem, “Emevîler Dönemi Türk-Arap İlişkileri ve Türklerin İslamlaşma Sürecinin Başlangıcı”, *TA*, Ankara, 2002, IV, 571-582

_____, “Şuûbiyye Hareketinin Tarihî Arka Planı ve Tezâhürleri: Asabiyyeden Şuûbiyye”, *İSTEM*, Konya, 2008, sayı.XII, s.17-51

ATALAN, Mehmet, “Alioğullarının İç Çekişmesi”, *FÜİFD*, Elazığ, 2009, sayı. XIV, c.II, s.63-76

_____, “Abbâsî Daveti Sürecinde Er-Rizâ Min Âl-İ Muhammed Söylemi”, *İAD*,
Elazığ, 2005, sayı. II, c.XVIII, s.183-191

_____, “Abbâsî Daveti Sürecinde Ammâr b. Yezid”, *DAD*, 2005, c.VIII,
sayı.XXII, s.287-296

ATAY, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve Şîa*, Ankara, 1983

ATÇEKEN, İsmail Hakkı, “Ömer b. Abdülazîz Dönem Sonrası Emevî İdarelerinin
Mevâlî Politikaları”, *SÜİFD*, Konya, 2002, sayı. XIII, s.69-88

_____, “Abbâsî Propagandası Sürecinde Hişâm b. Abdülmelik Dönemi”,
SÜİFD, Konya, 2004, sayı.XVII, s.21-38

AYCAN, İrfan “Muâviye b. Ebû Süfyân”, *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, 332-334

_____, “Müslüman Arapların Türklerle İlk Münasebetleri”, *TA*, Ankara, 2002,
IV, 317-321

ATVÂN, Hüseyin, *ed-Da'vetü'l-Abbâsîyye Mebâdi ve Esâlib*, Beyrut. trs.

BAĞDÂDÎ, Ebû Mansûr Abdülkaahir, *Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark
Beyne'l-Fırak)*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara, 1991

BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb (v.463/1071), *Tarihu
Bağdad*, Beirut, trs.

BAĞLIOĞLU, Ahmet, “Abbâsî Devletinin Oluşum Sürecinde Şîî Hareketler”, *DAD*,
Ankara, 2000, c.III, sayı.VIII, s.81-96

BARTHOLD, Wilhelm, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara, 1963

BEDİRHAN, Yaşar, FATİH Öztop, “İpek Yolu Bağlamında Gök Türkler Devrinde Çin’in Türkistan’ı İstila Politikası”, *TİDSAD*, Mart, 2015, sayı. II, s.299-307

BELÂZÜRÎ, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Ensâbu'l-Eşrâf* (v.279/892), thk. Süheyl Zekkâr, Beyrut, 1996

_____, *Fütuhü'l-Büldan*, İstanbul, 1956

BOZKURT, Nahide, *Oluşum Sürecinde Abbasî İhtilali*, Ankara, 2000

_____, “İbn Hübeyre, Ebu Hâlid”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 81-82

_____, “Alioğullarının Siyasal İktidar İstencinde Abbâsîler Dönemi - İlk Mücadelesi Muhammed en-Nefsu'z-Zekiyye'nin İsyanı”, *DAD*, 2002, c.V, sayı. XIII, s.107-118

_____, “Nasr b. Seyyâr”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 415-416

BROCKELMAN, Carl, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev. Neş'et Çağatay, Ankara, 1964

BUZPINAR, Şit Tufan , “Havrân”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 539-541

BÜYÜKKARA, Mehmet Ali, *İmamet Mücadelesi ve Haşimoğulları*, İstanbul, 1999

CAHEN, Claude, *İslâmiyet, (Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kurluşuna Kadar)*, çev. Esat Nermi Erendor, İstanbul, 1990

CÂHİZ, Ebu Osman Amr b. Bahr (v.255/868), *Hilafet Ordusunun Menkibeleri ve Türklerin Fazileti*, çev. Ramazan Şeşen, Ankara, 1988

CEHŞİYÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdûs (v.331/942), *Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb*, Beyrut, 1988

CEYLAN, İbrahim, Abbâsî Halifesi Ebü'l-Abbâs es-Seffâh ve Dönemi (132-136/750-754), (Yayınlanmamış çalışma), Kayseri, 2015

CHAVANNES, Edouard, *Çin Kaynaklarına Göre, Batı Türkleri*, çev. Mustafa Koç, İstanbul, 2007

ÇAĞATAY, Neş'et, *İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara, 1963

ÇAKAN, İsmail Lütfü, "Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 76-79

ÇANDARLIOĞLU, Gülçin, "Çin", *DİA*, İstanbul, 1993, VIII, 321-323

ÇETİN, Osman, *Türk İslam Devletler Tarihi*, Bursa, 2015

_____, "Horasan", *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, 234-241

DALKILIÇ, Mehmet, "Süleyman b. Kesir el-Huzai'nin Öldürülmesi", *USAD*, Muş, 2012, c.V, sayı.XXI, s.285-292

_____, "Buhârâ'nın İslâmlaşmasında Kuteybe b. Müslim'in Rolü", *USAD*, Muş, 2012, V, sayı.XXIII, s.150-156

_____, "Ehl-i Beyt'in Bir Üyesi Olarak Ebû Müslim el-Horasani", Geçmişten Günümüze Alevilik, I. Uluslararası Sempozyum, Bingöl Üniversitesi Yayınları, I.bask, Bingöl, 2014, II. 565-576

DANIŞMEND, İsmail Hami, *Türk Irkı Niçin Müslüman Oldu*, Konya, 1978

DEMİRCİ, Mustafa, “Abbâsîler İle Hazarlar Arasındaki İlişkiler (VIII-IX. Y.Y.), Tarih Peşinde”, *USAD*, Konya, 2011, sayı.V, s.109-124

DEMİRCAN, Adnan, *Hâricîler'in Siyasî Faaliyetleri*, İstanbul, 1996

DİNEVERİ, Ebu Hanife Ahmed b. Dâvûd (v.282/895), *Ahbaru't-Tıval*, thk. Ömer Fâruk, 1999

DELİCE, Ali, “Abbâsî İhtilâl Hareketi Gizlilik Dönemi Faaliyetleri”, *EKEV* Akademi Dergisi, Erzurum, 1999, c. I, sayı IV, s.37-73

DOĞAN, İsa, “Hicri I. Ve II. Asırlarda Muhtelif Yönleriyle Abbâsî Hareketi”, *OMÜİFD*, Samsun, 1996, sayı.VIII, s.29-44

DOĞUŞTAN GÜNÜMÜZEBÜYÜK İSLAM TARİHİ, red. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1986-1990

DÜRİ, Abdülaziz, “Abbâsî Sürecinde ve Abbâsîler'in İlk Asrında Mehdi Tasavvuru”, çev. M.Bahaüddin Varol, *SÜİFD*, Konya, 2004, sayı.III, s.219-231

_____, *el-Asru'l-Abbâsiyu'l-Evvel*, Beyrut, 1988

_____, “Enbâr”, *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 171

EBÛ MÜSLİM, Müslim b. Haccâc b. Ebu Hasan el-Kuşeyrî en-Nesâbûrî (v.261/874), *Sahîh Ebû Müslim*, Sıyam, 1167/825

FIGLALI, Ethem Ruhi, “Hâricîler”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 169-175

_____, “Şiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîlik Sempozyumu, *İİA*, İstanbul, 1993, V.bask, s.34-46

GÖĞEBAKAN, Gökür, “Malatya”, *DİA*, Ankara, 2003, XXVII, 468-473

GÜNEŞ, Hüseyin, “Ebû Hâşim Abdullah’ın Siyasî Etkinliği”, *İSTEM*, Konya, 2011, sayı.XVIII, s.263-288

HALİFE B. HAYYÂT, (v.240/854), *Tarihu Halife b. Hayyat*, Riyad, 1985

EL-HAMEVÎ, Yâkut, Şihâdüddîn Ebû Abdillâh Yâkut b. Abdillâh (v.626/1228), *Mu’cem-ül-Büldân*, Beyrut, 1977

HASAN, Hasan İbrahim, *Siyasi-Dini, Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, İstanbul, 1985

HEE, Cemil, Soo Lee, “Çin”, *DİA*, İstanbul, 1993, VIII, 323-328

HITCHINS, Keith, Kâşgar”, *DİA*, İstanbul, 1997, XXV, 7-9

HİTTİ, Philip K, *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1995

HUDÂRİBEK, Muhammed, *ed-Devletü’l-Abbâsîyye*, Kahire, 2003

EL-IŞŞ, Yusuf, *ed-Devletü’l-Ümeviyye*, Dımeşk, 1985

İBNABDİRABBİH, Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî (v.v.328/939), *el-Ikdü’l-Ferîd*, thk. Abdi’l Mecîdel-Rahîmî, Beyrut, 1983

İBN ASÂKİR, Ebü’l-KâsımAli b. Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfî (v.571/1175), *Târîhu Medîneti Dımaşk*, Beyrut, 1996

İBN A’SEM, Ebû Muhamed Ahmed el-Kûfî (v.320/932), *Kitâbü’l-Fütüh*, Beyrut, 1991

İBN HALDÛN, Abdurrahman b. Muḥammed (v.808/1405), *Târîhu İbn Haldûn*, Beyrut, 1971

İBN HALLİKÂN, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed (v.682/1282), *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut, trs.

İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir ed-Dımaşkî (v. 774/1372) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsîn et-Turkî, 1988

İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî (v.711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, trs.

İBN SA'D, Ebü Abdillâh Muhammed (v.230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut, 1957

İBN TAĞRİBERDÎ, Cemalüddîn Ebu'l-Mehasîn Yusuf (v.875/1470), *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, trs.

İBN TAYFUR, Ebü'l-Fazl b. Tayfur Ahmed b.Tayfur el-Bağdadi (v.280/893), *Kitâbu Bağdâd*, Kâhire, 1949

İBN TIKTAKÂ, Muhammed b. Alib. Tabatabâ (v.709/1309), *el-Fahrî fî'l-Adâbi's-Sultâniyye ve'd-Düveli'l-İslamiyye*, Beyrut, trs.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Cemalüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman (v.597/1200), *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ-Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut, 1992

İBNÜ'L-ESÎR, İzzüddin b. Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed (v.630/1232), *el-Kamil fi't-Târih*, Beyrut, 1965

İBNÜ'L-MUKAFFA, Abdullah,"Risâletü's-Sahâbesi", çev. Mustafa Demirci, *DEİFD*, İzmir, 2005, sayı. XXI. s. 117-148

EL-İMÂME VE'S-SİYÂSE, (İbn Kuteybe'ye nispet edilmektedir) (v.276/889), thk. Tâhâ Muhammed Zeynî, 1963

İSFAHÂNÎ, Ebu'l-Ferac Ali b. Hüseyin b. Muhammed el-Kuraşî (v.356/967), *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, thk. Seyid Ahmed Sakar, Beyrut, 1987

İZGİ, Özkan, *Çin Elçisi Wang-yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi*, Ankara, 1989

KAMİT, Maşide, Abbâsî Devletinin Kuruluş Aşamasında Ebu'l-Abbâs Abdullah (Yayınlanmamış Çalışma), Konya, 2011

KAYAOĞLU, İsmet, *İslâm Kurumları Tarihi*, Ankara, 1985

KILIÇ, Ünal,"Ebû Seleme el-Hallâl ve Abbâsî Devleti'nin Kuruluşundaki Rolü", *CÜİFD*, Sivas 1999, c.III, sayı.I, s. 1-17

KİNDÎ, Muhammed b. Yusuf (v. 350/961),*Vulât Mısır*, Beyrut, trs.

KİTAPÇI, Zekeriya, *Orta Asya'da İslamiyetin Yayılışı ve Türkler*, Konya, 1989

_____, "Orta Asya'nın Müslüman Araplar Tarafından Fethi", *TA*, Konya, 2002, IV, 271-278

_____, "Türklerin Müslüman Oluşu", *TA*, Konya, 2002, IV, 263-270

_____,*Türkistan'ın Araplar Tarafından Fethi*, Konya,2005

- KOÇAK**, Yusuf, *Abbâsiler'in Kuruluş Döneminde Abbâsîyyun-Talibiyyun Mücadelesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2014
- KURT**, Hasan, "Mâverâünnehir'e İslam'ın Girişi", *TA*, Ankara, 2002, IV, 279-287
- _____, "Mervân II.", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 227-229
- LEWIS**, Bernard, "The Islamic World, From Classical to Modern Time (Essays in Honor of Bernard Lewis)" Publisher, Darwin Pr (May 1989), s.95-111
- MAKDİSÎ**, Mutahharb. Tâhir (v.387/997), *el-Bed ve't-Târih*, Kâhire, ths.
- MAKRİZÎ**, Takıyyüdddîn Ahmed b. Ali (v.845/1441), *Kitâbü'n-Nizâ ve't-Tehâsum fi beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşim*, thk. Hüseyin Mu'nis, trs.
- MANTRAN**, Robert, "Humus", *DİA*, İstanbul, 1998, XVII, 370-373
- MES'ÛDÎ**, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin (v.346/957), *Mürûcü'z-Zeheb ve Medainu'l-Cevher*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Kahire, 1988
- _____, *Tenbihu'l-İşrâf*, Lübnan, 1893
- MUSTAFA**, Nevin Abdülhâlık, *İslâm Düşüncesinde Muhalefet*, çev.Vecdi Akyüz, İstanbul, 2001
- NASKALI**, Esko, "Sâsâniler", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 174-176
- NEVBAHTÎ**, Ebû Muhammed Hasan b. Mûsâ, *Kitabu'l-Fıraki'ş-Şia*, İstanbul, 1931
- NICHOLSON**, A. Reynold, *A Literary History of the Arabs*, London, 1865
- NICOLA**, A. Ziadeh, "The Arabs in Mawarannahr The Battle of Talas", *Annales de l'institut de lettres orientales*, VII: In Memoriam Professeur Fouad Ephrem Boustany, Beirut 1993-96
- ONAT**, Hasan, "EbüHâşim Abdullah b. Muhammed", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 146.

OLESON, John P. M. Barbara Reeves, and Rebecca M. Foote, “The Nabataean, Roman, Byzantine, and Early Islamic Site of Humayma: A Look Back on Three Decades of Research”, *ACOR*, Jordan, 2015, Volume, 27, p.1-12

ÖMER, Faruk Fevzî, *el-Hilâfetü 'l-Abbâsîyye ve Asru 'l-Kuvve ve 'l-İzdihâr*, Ammân, 2009

_____, “Abbâsîlerin İlk Döneminde (132-193/750-809) Abbasî-Hüseyinî İlişkilerinin Bazı Yönleri”, çev. Mehmet Ümit, *GÜÇİFD*, Çorum, 2004, sayı.V, c.III, s.163-172

_____, “Abbâsîlerin Siyasî Emellerinin Tarihi Kökleri”, çev. Cem Zorlu, *SÜİFD*, Konya, 2009, sayı.XIII, s.193-210

_____, “Ehl-i Beyt Kavramı Üzerine”, çev. M. Bahaüddin Varol, *SÜİFD*, Konya, 1999, sayı, IX, s.397-404

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Eased b. Abdullah el-Kasrî”, *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 365

_____, “Türklerin İslamiyeti Kabulü”, *TA*, Ankara, 2002, IV, 239-262

_____, “Kahtabe b. Şebîb”, *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 201

_____, “Türk”, *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXI, 474-480

ÖZBAYRAKTAR, Aykut, Abbasîlerin İlk Döneminde Mâverâünnehir, (Yayınlanmamış çalışma), Konya, 2014

ÖZ, Mustafa, “Keysâniye”, *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 362-364

_____, “Ca'd b. Dirhem”, *DİA*, İstanbul, 1992, VI, 542-543

SARIÇAM, İbrahim, *Emevî-Hâşimî İlişkileri, İslâm Öncesinden Abbâsilere Kadar*, İstanbul, 2012

SIRMA, İhsan Süreyya, *Abbâsiler Dönemi*, İstanbul, 2002

SHARON, Moshe, *Black Banners from the East*, Editorial Board, D. Ayalon, J. Blau, M.J. Kister, M. Milson, S. Pines, S. Shaked, P.Shinar, The Magnes Press, The Hebrew University Jerusalem, 1983

_____, “*Ahl Al-Bayt-People of the House*” JSAI, Jerusalem, 1986, sayı.V, c. VIII. s.169-184

SULTANOV, T.İ, S.G.Klyashtorny, *Türkün Üç Bin Yılı*, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul, 2004

SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebû Bekir (v.911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, Kahire, tkk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Kahire, 1952

_____, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, çev. Naim Erdoğan, İstanbul, trs.

ŞEHRİSTÂNÎ, Muhammed b. Abdi'l-Kerim b. Ebîbekir Ahmed (v.548/1153), *el-Milel ve'n-Nihâl*, thk. Red. William Cureton, London, trs.

ŞEŞEN, Ramazan, “Eski Araplar’a Göre Türkler”, *İÜTM*, İstanbul, 1969, c.XV. s.11-36

_____, “Harran”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 237-240

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v.310/922), *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Beyrut, 1960

TAŞAĞIL, Ahmet, “Hazarlar”, *DİA*, İstanbul, 1998, XVII, 116-120

_____, “Talas Savaşı”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX, 501

_____, “Keş”, *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 314-315

TOGAN, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981

UYAR, Gülgün, *Ehl-i Beyt İslam Tarihinde Ali Fatıma Evladı*, İstanbul, trs.

ÜÇOK, Bahriye, *Emevîler-Abbâsîler*, Ankara, 1968

VAROL, M. Bahaüddin, *Hilafet Mücadelesinde Ehl-i Beyt Nesli*, Konya, 2004

VLOTEN, Gerlof Van, *Emevî Devrinde Arap Hakimiyeti, Şia ve Mesîh Akîdeleri Üzerine Araştırmalar*, çev. Mehmed Hatiboğlu, Ankara, 1986

YA’KÛBÎ, Ahmed b. Ebî Ya’kûbî b. Cafer b. Vahb b. Vahb (v.284/897), *Târihu’l-Yâ’kûbî*, thk. Abdu’l-Emîr, Beyrut, 2010

YAZICI, Nesimi, *İlk Türk-İslam Devletler Tarihi*, Ankara, 1992

YILDIZ, Hakkı Dursun, “Ebü’l-Abbâs, es-Seffah” *DİA*, İstanbul, 1994, X, 283-284

_____, “Abbâsîler”, *DİA*, İstanbul, 1988, I, 31-56

_____, *İslâmyet ve Türkler*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980

_____, “Ebû Müslim el-Horasânî”, *DİA*, İstanbul, 1994, X, 197-199

_____, “Ebû Seleme el-Hallâl”, *DİA*, İstanbul, 1994, X, 228-229.

_____, “Ali b. Abdullah b. Abbas”, *DİA*, İstanbul, 1989, II, 380

_____, “Cüney d el-Mürrî”, *DİA*, İstanbul, 1993, VIII. 122-123

YÖNEM, Mehmet, “Hârîcîlerin Horasan Maveraünnehir Bölgesine Geçiş Süreci”, *FÜİFD*, Elazığ, 2011, c.XVI, sayı.II, s.171-197

YİĞİT, İsmail, “Kuteybe b. Müslim”, *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 490-491

_____, “Emevîler”, *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 87-104

_____, “Zap Suyu Savaşı”, *DİA*, İstanbul, 2013, XXXXIV, 126-127

_____, “Kınnesrîn”, *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 419-420

YÜKSEL, Ahmet Turan, *İhtirastan İktidara Kerbelâ*, Konya, 2001

ZEYDAN, Corci, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, terc. Zeki Megamiz, İstanbul, trs.

ZIADEN, Nicola A, “*The Arabs in Mawarannahr The Battle of Talas*”, *Annales de l’institut de lettres orientales*, VII. In Memoriam Professeur Fouad Ephrem Boustany, Beirut 1993-96, s.199-213

ZİRİKLÎ, Hayruddin, *el-A’lâm*, Beyrut, 1969

ZORLU, Cem, *Abbâsîlere Yönelik, Dinî ve Siyasî İsyanlar*, Ankara, 2001

WELLHAUSEN, Julius, *Arap Devleti ve Sukutu*, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1963

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
--	--	---

ÖZ GEÇMİŞ

Behman Celilov 1981 yılında Azerbaycan'ın Gabala ilinde doğdu. Liseni bitirdikten sonra Bakü İslam Üniversitesinin Zakatala İlahiyat Fakültesini kazandı ve beş yıl eğitim gördükten sonra mezun oldu. 2011 yılında Konya geldikten sonra Necmettin Erbakan Üniversitesinde İslam Tarihi ve Santları İslam Tarihi bölümünde yüksek lisansa başladı. 2017 yılında tez savunmasını başarıyla tamamlayarak mezun olmaya hak kazanmıştır. Dış ticaret müdürü olarak çalışmaktadır. Bekardır.

İsmi: Behman Celilov

Tel: 0553 521 84 37

Mail:behmancelilov@hotmail.com

İmza: